

RÖVID MAGYARÁZAT,

MIKÉPPEN AZ ANTIKRISZTUS AZ IGAZ ISTENRŐL
VALÓ TUDOMÁNYT MEGHOMÁLYOSÍTOTTA, ÉS
AZ KRISZTUS AZ Ő HÍVEINEK ÁLTALA TANÍTVÁN
MINKET, MIKÉPPEN ÉPÍTETTE MEG, AZ Ő MENY-
NYEI SZENT ATYJÁRÓL ÉS ÖMAGÁRÓL ÉS A
SZENTLÉLEKRŐL BIZONYOS ÉRTELMET ADVÁN
===== ELŐNKBEN. =====

IRTA

DÁVID FERENC.

PSALM. 51. A TE BÖLCSESÉGEDNEK TITKAIT
JELENTETTED MEG MINEKÜNK.

EXPRESSUM ALBAE JULIAE
PER TYPOGRAPHUM REGIUM RAPHAELEM HOFFHALTERUM.
ANNO CHRISTI 1567.

HAT SOR VERS

FELSÉGES FEJEDELMŰNKNEK ÉS URUNKNAK II. JÁNOSNAK, MAGYAR-
ORSZÁG, DALMATIA, HORVÁTORSZÁG STB. ISTEN KEGYELMÉBŐL VÁ-
LASZTOTT KIRÁLYÁNAK CÍMERÉRE.

Itt János Zsigmond fejedelmünk címere látszik,
Fényén fényre derül drága hazánk ege is.
Farkas, oroszlán, hold, sárkány, egyszarvú, kereszt, sas:
Hirneves ősi család címere díszei mind.
Fent a magyar-lengyel koronának fénye ragyog le
Vén Duna, Dráva, Tisza s Száva viz árjaira.

(Ford.: Pálfi M.)

[ELŐLJÁRÓ BESZÉD.]

Istennek kegyelmességét és bölcsességét az Krisztus által kívánunk minden hiveknek.

Az Istennek templomának² épületire³ legelőször egy-
ügyüképpen⁶ és rövideden⁷ akartuk megmutatni, miképpen
a pokolbeli ördög az Antikrisztus által meghomályosította
az Istennek igaz tudományát és lassan-lassan miképpen
vött erőt és építetet.⁸ Másodszor miképpen rontatott meg
és rontatik naponként az ő szájának lelkének⁴ általa. Har-
madszor meg akartuk mutatni, melyik legyen⁹ az igaz
Atya Istenről és ennek¹⁰ az ő fiáról, a Jézus Krisztusról
és a megszentelő lélekről való igaz tudomány, mely az
prófétáknak irásokban kiadattatott,¹¹ hogy megesmervén
az Istennek igéinek tisztaságát, az Antikrisztusnak bélyegét,
atyámfia keresztyén,¹² levethessed és az te Krisztusodat és
annak az ő ígét¹³ követhessed és böcsülhessed.¹⁴ Negyed-
szer az tanítóknak ilyen visszavonyásokban¹⁵ lehetetlen,
hogy sokoknak¹⁶ szüvek¹⁷ meg ne szomoríttassék, meg
akartuk mutatni, mihöz tartsa az keresztyén ember önnét
magát¹⁸ és miképpen az idvességnek után¹⁹ bátron²⁰ jár-
hasson és az Istennek igazsága felül itéletet²¹ tehessen.

Értjük, hogy sokan szidalmaznak és mi felőlünk kü-
lömbet²² magyaráznak, de az Úr Isten legyen ítélő bíró
mi köztünk és a mi vádolóink között. Reményljük²³ pe-

dig, hogy az hívek megértvén az mi vallásunknak igazságát, jobb ítéletet tesznek mi felőlünk.

Mi bizonyára hálákat adunk az Istennek, ki minket naponként az emberi vélekedésektől megszabadít és az ő fiának, az Krisztusnak országába béviszen, és a mi kegyelmes fejedelmünknek szárnya alatt az pokolbeli ördögnek és minden kegyetleneknek dihössége²⁴ ellen megóttalmaz.²⁵ Könyörgünk azért az Atya Istennek az Jézus Krisztus által, hogy ezt az ő kegyelmességét mibennünk naponként megőregbitse és az mi fejedelmünket mind testben s mind lélekben megáldja és megerősítse, hogy az ő dicsőséges királyának,²⁶ az Jézus Krisztusnak országa az ő birodalmában épüljön és az választottaknak lehessen igaz örömeik.²⁷

Az mi lelkesmeretünknek az ő bizonyossága vigasztal minket, hogy az mi ellenségünk ömagokban megszegyenülnek, holott nem Istennek ígéivel, hanem szidalommal vetélkednek velünk és oly dolgokat hintegetnek felőlünk, kiket még álmunkban sem láttunk, nemhogy tanítottunk volna, tudniillik, hogy az asszonyállatoknak lelke nem volna,²⁸ másodszor, hogy az Isten legyen²⁸ a bűnnek oka, harmadszor hogy szabad legyen egy embernek több feleségének lenni egynél. Eiféle hamis vádolásokkal mutatják meg, kinek legyenek²⁸ fiai és miképpen tartásák²⁸ az Istennek parancsolatját, holott²⁹ azt mondja, hamis tanu ne légy. Az Atya Isten a Krisztus által erősítsen meg lélekben és igazságban, és az ő kegyelmességének szeméit fordítsa mi reánk. Amen.

Dávid Ferenc,

a megfeszült Jézus Krisztusnak szolgája,
az ő több hív szolgatársaival egyetemben
Erdélyben.

Ezsaiásnak 51. részében:

Az én igémet a te szádban helyheztetem, hogy plántáljad az egeket és fundáljad az földet.

Az Atya Isten szól a próféta által és jövendőt mond az ő fiáról, néha igaznak, néha karjának³⁰ nevezvén őtet, megjelentvén, hogy közelget és az ő üdvezítője elindult, ezt mondván ő felőle, az én igémet helyheztettem az te szádban, hogy plántáljad, etc., mely igéssel megjelenti, hogy új egeknek és földnek teremtője legyen a Krisztus. Tévelyegnek hát azok, kik nem ismerik a Krisztus teremtőt a teremtőtől lenni³¹ és az egy urnak, kinek általa mindenek vadnak, a Szent Pálnak írása szerint (kinek általa mindenek mennyben és földön teremtetvén vadnak) és az Antikrisztussal egyetemben vallják³² azon teremtő Istennek lenni állatjában, ki az Atya, hitünknek ága ellen (Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek, földnek teremtéjében³³), avagy személyében másnak, holott egy az mennynek, földnek teremtője, az Atya Isten (Esai. 45. Matt. 11. Luc. 10.)

ELSŐ RÉSZE.

Együgyű⁸⁴ az Krisztusnak és az ő apostolinak⁸⁵ tudománya, mely mi előnkbe egy Istent ad, kitől mindenek vadnak, és egy Úr Jézus Krisztust, ki által⁸⁶ mindenek vadnak. Annak utána egy megszentelő Lelket, egy anyaszentegyházat, egy hitet, egy keresztséget és Úrnak egy igaz vacsoráját. Semmi nincsen ebben ez⁸⁷ tudományban valami kettős, avagy duplász és változandó dolog, avagy pedig külömb-külobmb értelmő.⁸⁸ Annak okáért mikor látná⁸⁹ az Antikrisztus, hogy az Istennek erős és igaz ígét teljességgel nem ronthatná, avagy valamit abból ki nem törölhetne, ilyen okossággal⁴⁰ indula el az ő dolgában, hogy mindenkoron jobb értelemnek avagy magyarázatnak színe alatt többet-többet kezdé hozzá adni az együgyű tudományhoz, hogy így az eretnekek is könnyebben meggyőzöttessenek, és eképpen lassan-lassan meghomályosítván az Istennek ígét, fel kezdé építeni az ő külömb-külobmbféle kőből és mészből rakott Babilonának tornyát, mely épülésnek minden rendit szép példákkal itt megmutatunk⁴¹ te neked.

Semmi nincsen az egész derék⁴³ szentírásban világosb és nyilvánban való tudomány, mint az egy Istenről való tudomány, mely Istent mindenkor az irás az mi Urunk Jé-

zus Krisztusnak szent atyjának mond lenni, ki mindeneknek teremtője és ki legelőször Ádámnak, annakutána Ábrahámnak és egyéb pátriárkáknak ígerte az ő fiát, az Messiást, kit Ábrahámnak, Dávidnak⁴³ és asszonyállatnak magvának nevezett, és ez okáért akart Ábrahámnak, Izsáknak és az atyáknak Istenének hivattatni. Annak utána pediglen, hogy kihozá az ő népét Égyiptusból, ez ő jótéményiről új titulust, új nevet vön magának, ezt mondván: „Én vagyok a te Urad Istened, ki kihoztalak tégedet Égyiptus földéből.“ De végezetre elbocsátván az ő szent fiát e világra, az új testamentumban mind az Jézus Krisztus Atyjának nevével akara hivattatni. Az Antikrisztus pedig ezt el nem ronthatá, hanem ömagátúl az régi sophisták által többet tön hozzá, az egy Istent három személynek mondván, ki azért egy állat⁴⁴ légyen, de megválasztván⁵ a személyeket az állattul és hogy az három személy az egy Istenben légyen, avagy az egy Isten az három személyben. És efféle sok foldozásokkal teljességgel elfordított az apostoloknak együgyű tudománya és meghomályosított az egy ömagától való felséges Isten, az Jézus Krisztusnak szent atyja, ki mind ez ideig ez világtól nem igaz Istennek ítéltetett lenni. Még pedig annak felette oly zúr-zavarral⁴⁵ hálolta bé⁴⁶ mind az egész szentírást, hogy senkitől igazán meg ne értettessék.⁴⁷

De mindazáltal az ő maga Babilonát is úgy öszve zúrta-zavarta,⁴⁶ hogy senki ez ideig⁴⁸ ki nem feselhetett⁴⁹ belőle valami jó értelem szerént, miérthogy⁵⁰ három és egy Istenben tanított⁵¹ hogy higgyenek az emberek, de ilyen rendel azért, hogy miképpen az Isten állatjában nem három, azonképpen személyben nem egy légyen. És néha⁵² az egy Isten legyen az egy állatban, néha az állat az egy

Istenben, néha az három személy az Istenben, néha pedig az egy Isten legyen⁵³ az három személyben. És hogy az Atya sem az Szentháromság, sem az Fiú, sem a Szentlélek és hogy az állat sem hármás, de azért az egy Isten Szentháromság és egy állat legyen.⁵³

De nemhogy e sokféle tévelygést valaki megérthetné, de még elő sem számlálhatná egy néhány ideig. A szentírás nem két Krisztust mutat minékünk, hanem egyet, mely az asszonyállatnak ígértetett⁵⁴ magva, mely a Szentlélektől fogantatott, Szűz Máriától született és mi értünk megholt, és ki az Isten között és mi köztünk csak egy igaz közbenjáró legyen.

De ez ellen az Antikrisztus az igaz írást hátra vetvén,⁵⁵ mást hozott bé az anyaszentegyházba, kiről azt mondotta, hogy két természetből fogantatott, avagy a két természet öszve egyesült. Annak felette két születést is csinált, mert embersége szerént — úgymond — csak idő szerént született, de Istensége szerént öröktől fogva volt. Innét faragta az idő szerént való, Szűz Máriától született Krisztusnak és az örökkévalónak megtestesülését és ezeknek egybe való csatlásokat,⁵⁶ avagy két természetnek tulajdonságának együvé⁵⁷ való elegyítését, avagy pedig egyiknek a másikkal való közlését *communicatio idiomatumnak* nevezte, mely mind az egész szentírásnak nagy veszedelmes homályosságot hozott. Ebből jött bé a két Krisztus, melynek egyik⁵⁸ sem volt igaz, melynek egyik oly⁵⁹ volt, ki a másikban lakozott, azaz Isten az emberségben, és ennek egyik közbenjáró, de a másik nem az volt. Ennek egyik néha az Istenhez egyenlő⁶⁰ volt, néha pedig nem volt egyenlő, hanem ugyanazon egy Isten volt az Atyával, de azért nem más attól. Egyik szenvedett és

megholt, a másik sem szenvedett, sem meg nem holt. Egyik nevedett bölcseségében és ideiben, továbbá éhezett, szomjuhozott, fáradott, a másik pedig nem nevedett sem ideiben, sem bölcseségében, mert örökké való Isten volt és nem nevedhetett, nem fáradhatott, nem éhezhetett és semmi nyomoruságot nem viselhetett. Egyik mindeneket az ő atyjától vött, az másik, miérthogy azon⁶¹ Isten volt az Atyával, semmit nem vött tőle.

Efféle sok heába való homályosságokkal kirekesztette az Antikrisztus az anyaszentegyházból és az híveknek szivekből az igaz Krisztust, kiről az ígéretek löttének és aki felől az próféták úgymint jövendőről⁶² szóltanak és az evangelisták úgymint eljöttről irtanak, és kit az Atya Isten az égből ajánlott minékünk, mint szerelmes fiát ez okáért, hogy senki abban ne kételkednék. De im látod, miképpen fedezte volt bé azt az Antikrisztus az ő palástjával ez világon mind ez ideig. Mert miképpen az egy Atya Istennek elrontásában álnakságos⁶³ tanáccsal élt, nem azt mondván igaz Istennek lenni, hanem az egy állatot: azonképpen az Szűz Máriától született Krisztusban is állatot formált, melyet Isten fiának nevezett és ilyen módon az egy igaz Istentől és az Úr Jézus Krisztustól elfordította az embereknek elméjeket. Mert az Atyából és Fiúból személyeket, avagy valami álorcákat csinált, azokban állatokat helyheztetett és azoknak egyikét Istennek mondotta lenni, másikat Isten fiának. És effélék mind csak szemfényvesztések, kikről az szentírás sehol nem emlékezik.

Továbbá ezektől külömb állatónak⁶⁴ mondotta az Krisztust, kit valami ígéknek suttogásával⁶⁵ az kenyérből formált és változtatott és ezt szüntelen parancsolta imádatni⁶⁶ minden népektől. Ennek utána hogy az igaz közbenjáró

Krisztust elveszthesse, sok mennyei közbenjárókat és földi esedezőket hozott bé, hogy efféle teremttől állatok által adassék az bűnöknek bocsánatja és az örök élet, maga⁶⁷ az egyebek által soha nem lehet, hanem csak az egy Szűz Máriától születtetett⁶⁴ Krisztus által.

Végezetre minekutána az Isteneknek háromságok, az egy állatu három személyek, örökkévalók és egyenlő istenségük⁶⁸ az Antikrisztustól hozattatának az anyaszentegyházban, nem volt osztán igen nagy csoda több Krisztust, több Messiást, több keresztséget, több úrvacsoráját, több szentségeket és több utakat tettetni⁶⁹ az örök életre, amint ide hátra⁷⁰ rendszerént meghallod.

Nem csoda azért ez is, hogy ha mostan a Krisztusnak ennyi⁷¹ koporsóból való feltámadásában sok lelki földindulások vadnak, kiváltképpen holott⁷² ennyi fegyveres vitézek őrizik az Krisztust, hogy fel ne támadhassan⁷³ az Antikrisztusnak lelki koporsóiból, mert miképpen az ő testi feltámadásában megindult a föld és megrepedeztének⁷⁴ az kősziklák, azonképpen mostan is, mikor a Krisztus lélekben az ő hiveiben feltámad, meg kell e világnak azon zendőlni.⁷⁵

Innét lön Luther Mártonnak ennyi sok munkája az Krisztus koporsóinak felnyitásában, mikoron rontani kezdé a sok bucsút, purgatoriomot,⁷⁶ szentelő vizet, a misét és mind az egyéb féle sok káromlásokat, melyben az örök életnek megnyerése helyheztetik vala.

Innét lön Zwingliusnak is az úrvacsorájában a testes⁷⁷ kenyérből való nehéz kifeslés,⁷⁸ azonképpen minekünk is, kik immár ki akarunk menni a mellyék-koporsókból,⁷⁹ tudniillik az állatból, személyekből, kétféle természetekből, ezeknek örökkévalóságokból és egyenlőségekből. Mind ezek-

nek okáért meg kell indultatni⁸⁰ ez világnak, hogy a papi fejedelmektől elhitettetett⁸¹ és fogadott fegyveres vitézek valami kicsiny ideig fel ne hagyják az Krisztust támadni, ki azért mindazáltal minden farizeusoknak és mind ez egész világnak ellene nagy erősen és dicsőségesen feltámad, kit ennekutána nem kell sem az Antikrisztusnak, sem a szerzetes zsidóknak⁸² gyülekezetekben keresni, hanem az pogányoknak Galileában, az hol veszik és hirdetik az Istennek ígét.

De lássuk meg, mit cselekedett legyen az Antikrisztus a szentírásban is, mely csak a Szentlélektől irattatott⁸³ meg és az anyaszentegyháznak úgy hagyattatott,⁸³ hogy csak annak higgyen és őmagát azzal vigasztalja, hátravetvén⁸⁴ minden lelkeket és tanító mestereket, kik ennek ellene vadnak. Mely írásban való tudománynál aki egyebet hirdetend, átkozott legyen, amint Szent Pál mondja (Galat. 1.).

Az Antikrisztus pedig mintha ez tudományt meg akarná erősségében tartani, hogy már⁸⁵ nagyobb világosságnak okáért, hozzá adá a sophistákat, conciliomokat, azokban való végezéseket és egyéb-féle sok emberi szerzéseket, kikkel az igaz írásnak méltóságát meghomályosítá. És mikor egy igazságnak lelke legyen,⁸⁶ ki a Krisztust dicsőíti, magasztalja, ki semmit nem tanít egyebet, hanem amit a Krisztus megmondott (mert az ővéből veszi): az Antikrisztus ez ellen más lelket hozott bé, ki külömbet tanít az Krisztusnál, mely hamisságnak lelkével az Krisztus lelkét kipellengérezte az anyaszentegyházból.

A mi hitünknek ágairól pedig egy igaz apostoli credonk volt minekünk, melyben az hitnek sommája az egész szentírásból rövideden és szép renddel meg volt irattat-

ván,⁸⁷ ennek okáért, hogy minden együgyű keresztyén ember megtanolván, eszibe vehesse és meglássa, mit kelljen hinni és mit megvetni, holott⁷² semmi emlékezet nincsen sem az állatról, sem abban való személyekről, sem pedig az hamis Krisztusról, hanem a keresztyén embernek mind ez világi életére s mind az más világra szép vigasztalások vadnak.

Ezt jóllehet az Antikrisztus teljességgel ki nem szakszthatta az anyaszentegyházból, de más hitnek vallását⁸⁸ és más *credokat* foldozott ehhez, tudniillik Nicenumbeli conciliumnak és Athanasius pispeknek *credoját*, melyben az egy és három Istenről bőséggel irt és ezt mondta, hogy valaki idvezülni akar, ezt elhiggye. Efféle foldozásokkal felfordította az együgyű apostoli hitet és hamissá tötte. Továbbá az bűnnek megbocsánatjáról⁸⁹ való tudomány is igaz és változás nélkül való volt az apostolok írásában, mely arra tanított, hogy az bűnnek bocsánatját, a megigazulást csak a közbenjáró Jézus Krisztusban való hit által nyerjük meg. Melyet az Antikrisztus úgy megrontott volt, hogy nagy eretnekségnek ítélte lenni, hogyha valaki az ő öszvezürt-zavart szerzésének kivöle⁹⁰ várta volna az idvességet, azaz a búcsú és mise kivöl és csak ezeknek ellenemondásáért kárhoztatta Luther Mártont. Azonképpen minket is nagy kiáltással és szidalommal kárhoztat az egy Atya Istennek és a megfeszült Jézus Krisztusnak vallásáért.⁹¹ Annak felette eretnekeknek ítél, hogy nem akarunk immár hinni az állatban, személyben, természetekben, megtestesülésben és egyébféle szemfényvesztésekben, *communicatio idiomatumban, relatiokban, notiovalitasban*, kibben ő parancsol, hogy higgyünk.⁹² De ha ezek szükségek az idvességre, bezzeg soha egy szegény paraszt ke-

resztyén sem idvezül, mert ő soha ezeket meg nem tanulhatja életében.

Ennek utána minekünk az Krisztus az ő igaz evangeliomában két jegyet, két pecsétet adott, tudniillik az keresztséget és az Úrnak vacsoráját és ennek minden formáját, minden rendét szépen előnkbe adta, hogy úgy éljünk véle, amint ő parancsolta. De az Antikrisztus az ő sok pepecslésével úgy elrontotta és mind ez világgal úgy elhitette, hogy valaki az ő szerzésit hátra vetvén, az Krisztustól hagyott módot és rendet meg akarja tartani, tehát⁹³ hamis tudományú és hitet⁹⁴ lelki tanítónak⁹⁵ íteltessék, annak felette az Úrnak parancsolatja szerént való rendet vissza fordította, korosmát,⁹⁶ söt, nyálat és egyéb ellene-mondásokat és babonaságot hozott bé, főképpen, hogy kilső szentségben való cselekedeteknek tulajdonította az idvességet. És eképpen rontotta el az Antikrisztus az igaz keresztséget, melyet akik mostan az apostoloknak cselekedetek szerént az igaz útra akarnak hozni, mindjárt ez világtúl eretnekeknek íteltetnek, kiknek az emberek még prédikálásokat sem akarják hallani.

Az Úr vacsorája is, mikoron nyilvánvaló beszédekkel szereztetett volna,⁹⁸ mely felöl egy keresztyén ember sem kételkedett volna, melyet⁹⁹ mikoron láta az Antikrisztus, hogy ki nem törölhet, helyén hagyá az igéket, de úgy megrütítá a sok hozzátétellel, hogy immár semmi helye nem vala az igaz úrvacsorájának. Amiképpen hogy az Atya Istennek és az ő fiának is nincsen tisztessége ott, az hol az hamis Babilonnak Isteni és a két Krisztus imádtatik.

Ennek felette az élő hiveknek szerzette a megfeszült Jézus az ő vacsoráját. De az Antikrisztus mind az holtaknak s mind az hitetleneknek szerzette az övét, hogy

azokért offerálja, amint a misében láttuk, melyet ő úgy szerzett, mint a Krisztus áldozatjának ábrázatját,⁹⁹ maga¹⁰⁰ azzal az igaz ábrázatot megrútitotta és semmivé¹⁰¹ tette. Az Isteneknek pedig háromságok miképpen hogy több Krisztust nemzett, azonképpen több keresztséget és több úrvacsoráját, mert az egyházi papoknak két személy alatt osztogattatta, de a szegény paraszt népnek csak egy személy alatt adta az Antikrisztus.

Immár innét ez egynehány példából megláthatod, minemű álnoksággal forgolódott a sátán ebben, hogy az apostoli és szent együgyűséget¹⁰² elfordíthassa és az ő Babilonát azaz zűr-zavarát felépítvén, behozhassa az anyaszentegyházba, hogy ilyen módon mindent avagy meghármasítson, avagy megkettősítsen, maga¹⁰⁰ a szentírás egy Istent mond, nem hármast, egy Krisztust, nem kettőt, egy hitet, egy keresztséget és egy úrvacsoráját, semmit nem mond kettősnek lenni.

Végezetre minden nyilvánvaló világosságot meghomályosított az ő foldozásával, melyet ő hogy már¹⁰³ könynebségért, avagy jobb értelemért adott hozzá, maga azonközben teljességgel elrontotta az igaz és makula nélkül való tudományt.

Szinte olyan álnoksággal cselekedett pedig ennekrontásában, amiképpen a sátán paradicsomban¹⁰⁴ Ádám és Éva ellen. Mert ott is az Isten őnekiek minden életekre való dolgot bőséggel megada, a sátán pedig még ennél is többet és drágábbat igérvén, azt mondá nekik, hogy istenneké lesznek, ha a megtiltott fának gyümölcsében¹⁰⁵ esznek és ottan¹⁰⁶ mind jót, gonoszt megismernek és az hazugsággal azt is elveszték, amit az Úristen őnekiek adott vala. Ezt látá meg szent Pál is és ennek eltávoztatására

inté eleitől fogva az embereket, amint meg vagyon a Corinthusbelieknek írt második levélnek tizenegyedik részében írva: Félek — úgymond — rajta, hogy miképpen a kégyó az ő álnokságával Évát elhitette, azonképpen a ti értelmetek is meg ne¹⁰⁷ bomoljon és ki ne¹⁰⁷ essék az együgyűségből, mely az Jézus Krisztusban vagyon.

Az bűnnek bocsánatját is, mely csak az Krisztus által vagyon, mikor meg akará homályosítani, bizonyosbaí és erősbet igére, hogynemmint a Krisztus, mert érte vala¹⁰⁸ mind misével, bucsúval, gyónással, szentelt vízzel, hamúhintéssel és mindenféle ördögi szerzéssel, mellyel nemhogy használt volna valamit az bűnnek bocsánatjára,¹⁰⁹ de még az Krisztus nevének érdemét is el akarta rontani. Ezt pedig megbizonyítja mostan is az Antikrisztusnak selege, mikoron az megholt embereknek bűnök bocsánatjért könyörög.

Azonképpen az Istent külömb-külobféle emberi játékokkal akarta tisztelni, tudniillik orgonákkal, csengetőkkel,¹¹¹ külömb-külobféle hajladozással, földre borulással, térd hajtásokkal, templomokkal, kápolnákkal, oltárokkal és mindenféle bálványozással, kinek¹¹¹ száma nincsen. Efféle hamis isteni káromlásokkal¹¹² semmivé¹¹³ akarta tenni az igaz isteni tiszteletet¹¹⁴ és dicséretet, mely lélekben és igazságban vagyon. (Joan. 4.)

De még az evangéliomnak is (kinek hinni kell minden keresztyén embernek) nagyobb tisztességet tött, hogynemmint a Krisztus parancsolta, mert hogy már⁸⁵ erősítvén azt, gyertyát és szövétneket gyujtatott neki, jó szagú füstöt csináltatott, a könyvet megcsókoltatta, azon esketett, mint egy Isten nevéen, azt süvegek levette¹¹⁵ imádtatta minden népekkel. Efféle sok szemfényvesztésekkel

annyéra¹¹⁶ elhitette¹¹⁷ volt mind ez világot, hogy még mostan is nem hisznek az emberek az igaz evangéliomnak az apostolok cselekedetei szerint.

Az pecséteknek is pedig, melyek szentségeknek neveztetnek, teljességgel isteni méltóságot tulajdonított az Antikrisztus, mert azokat megferteztetvén, hit nélkül helyeztette benne az idvességet és valami igéket reá mondván, széllyel hordoztatta a corpust és azt mint Istent térdre esvén imádtatta. Ezekkel a Krisztustól az hiveknek szereztetett pecséteket igen megrútitotta, amint mostan is látjuk a pápistáknál, ahol sem a keresztségben, sem az Úr vacsorájában semmi egyéb nincsen babonaságnál.

Ezzel is nagy isteni káromlást¹¹⁸ cselekedett, hogy a Szűz Máriát és az szenteket az ő Isteninek közibe számlálta és azoknak könyörgettetett,¹¹⁹ hogy mi érettünk esedezzenek a szent háromság előtt, mely bolondsággal meghomályosította az egy Atya Istennek nevét, kinek csak a Krisztus által kell könyörögni minden hív keresztyének.

Végezetre az mi idvezítő Jézus Krisztusunkat annyéra letapodta, hogy a bűnnek bocsánatjában többet tulajdonított az egyéb teremtetett állatoknak,¹²⁰ hogynemmint a mi értünk megholt és feltámadott Jézusnak, kinek helyébe néha más közbejárót csinált, néha pedig az kenyérből is Krisztust formált, kit nem mondott mennyben lenni, az hová felment, és Atya Istennek jobbján ül, hanem a kenyérben, avagy a kenyérral, avagy pedig az kenyér alatt. Mindazáltal azért¹²¹ az Krisztusnak nagy tisztelőjének akart hivattatni, mert azt néha az Atya Istenhez egyenlővé akarta tenni és őmagától való Istennek és az Istennek állatjából születettnek mondotta lenni, néha pedig ugyanazon egy Istennek az Atyával, néha nagyobbak mondotta az Atyát,

melynél semmi Babilon tornya zúr-zavarb¹²² nem lehet. Effélével meghomályosítván mind az egész derék¹²³ szentírást, kirekesztette az anyaszentegyházból az Atya Istennek egyetlen egy fiát, az Jézus Krisztust, kit az Antikrisztus feljebb¹²⁴ tisztelt, hogynemmint őmaga kívánta, avagy parancsolta az Krisztus, mert még csak a revének említésére is térdet hajtott, kit az Atya Istennek soha nem mivelte. De az Krisztus tisztességére templomokat és kápolnákat rakatott nemcsak az városokban, de még az útfeléken is, és azt mondotta, hogy annak a teste nemcsak mennyben, hanem minden helyeken vagyon. Annak felette azt hirdette, hogy a Krisztus testét mind hivek s mind hitetlenek eszik. De megferteztette¹²⁵ efféle hamis tudománynak rútságával még az egy teremtő Atya Istent is, ki az Krisztusnak Atyja és Istene, ki csak egyedül egy és őmagától való felséges Isten, kihez hasonló Isten nincsen, amint őmaga mondja. Kit hogyha mostan valakik igazán a szentírás szerint hirdetnek, mind eretneknek itéli ez világ azokat.

De mindezekről bővebb beszéddel irni akarunk.¹²⁶ Mostan pedig csak rövideden akartunk irni, de így azért, hogy megismerhessék az keresztyének, hogy az Antikrisztus az ő országának megépítésében szinte olyan álnoksággal cselekedett, mint az kégyó paradicsomban,¹⁰⁴ ki mindenkor többet és drágábbat ígére annál, amit az Isten adott vala, és úgy veszté el minden fényességét.¹²⁶

Innét volt pediglen, hogy az emberek ezt az hamis Babilont ez ideig soha meg nem esmerhették, mert a sáttán oly módon rakta volt ezt és oly féle tisztességgel illette az Istent, hogy ez világi testi¹²⁷ népeknek¹²⁸ mind jó és isteni tudománynak íteltetett lenni. Eszekben vegyék

azért magokat az Istennek ígéinek hallgatói, hogy ne higgyenek minden szeles¹²⁹ tudománynak és szorgalmatosan megemlékezzenek arról, amit az Isten mond, hogy az ő ígéjéhez senki se hozzá ne adjon, se el ne vegyen abban.¹³⁰ Bódog¹³¹ ám az, aki végig megállhat, hogy se jobbra, se balra ne hajoljon, hanem az igaz úton állhatatosan megállhasson. Előtte legyen mindeneknek a Szent Pál mondása: valaki, — úgymond — az egyszer prédikáltatott evangéliomnál mást¹³² hirdet, átkozott legyen, ha még az angyal volna is.

Elég az mi idvességünknek utának¹⁹ megkeresésére a próféták, evangélisták és az apostolok írása. Gyönyörűség és mennyei étel az evangéliom az hiveknek szivekben, kihez ha valaki hozzá teszen valamit, méreggé válik az mindjárt. Mert a testi emberek csak testi dologban bölcselkedhetnek a Krisztus nélkül és az ő tanítványi nélkül.

Miképpen vött erőt az hármias Isten felől való tudomány és a négység minemű okokból kezdetett el, most, szerelmes atyámfia, keresztyén, teneked megjelentjük, hogy megismerjed, hogy nem új dolgot kezdünk, mikor az Háromság ellen szólunk.

Először annakokáért vedd eszedben, hogy a Krisztusnak ez világra eljövetele előtt soha még csak emlékezet sem volt amaz egy állatban való három személyekről sőt még csak nevét sem hallották az háromságnak. A Krisztusnak is pedig és az ő apostolinak ideiben senki ingyen sem¹³³ gondolkodott felőle, noha Szent János és Szent Pál életében láttatnak vala néminemű szikrák vilámlani,¹³⁴ mert immár sok Antikrisztusok löttének vala. Annakutánna az áriánusok voltak legelsők, kik efféle hamis vélekedést kezdetek kárhóztatni, melyet némely görögül

tudó emberek akkor hoztak volt legelőször az anyaszentegyházba. Jóllehet azok is főképpen a Krisztusnak öröktől fogva való voltáról és istenségéről vetélkedtenek. Mert akkor egész Európát az áriánusoknak tudományok elhátotta vala,¹³⁵ mely sohol meg nem romolhatott volna, ha Athanasius a római Antikrisztussal meg nem békélt volna és az Görögországbeli szentegyházak a rómaiakkal frigyét szerezvén, az császároknak fegyverét és a római pápának kedvét nem kereste és nem találta volna.

Ezeket pedig nem avégre mondjuk, hogy mi azoknak kedvezni akarnánk, de hogy minden hív keresztyén az igaz tudománynak megértésére figyelmetesb legyen és annak gyarapodásáról elmélkedjék, mert tudjuk, hogy az áriánusok is hamisat tanítottak.

De ezeket azért mondjuk, hogy az áriánusoknak gyűlölséges nevek alatt az igazságnak ellenségi a mi nevönket¹³⁶ hamisan ne gyalázzák, sőt hogy megszűnjenek afféle hamis rágalmaszásoktól, melyekkel nem tanítanak embereket, hanem inkább kisebbitnek. Mert mit használnak véle, hogy minket lutheranusoknak, calvinianusoknak, áriánusoknak mondanak? Bizonyába keresztyéneknek kell lennünk, Istennek ígéivel kell meggyőzöttetnünk, nem kiáltásokkal, nevezgetésekkel és gyalázatokkal.

Hogy pedig minden tévelygéseknek főfundamentomát jobban megérthessed, tudjad, hogy az apostolok után mindjárt az Isten népe közibe görög filozofusok csúsztak bé, kik meg nem elégedvén az Istennek ígéjének együgyűségével, az Istennek szent helyire beostromlottak,¹³⁷ és eltitkolt¹³⁸ új Háromságot találván magoknak, annyéra meghamisították a szentírást, hogy nem sok héja volt, hogy

az Isten felől való igaz tudományt ki nem vötték közülünk.

Mert mikoron látnák, hogy az ó-törvényben¹³⁹ az egyetlen egy igaz Isten adattatik előnkbe, az új-testamentomban pedig három nevezetik, Atya, Fiu és Szentlélek, azon félvén, hogy három Istenek ne hozattatnának bé, avagy az egy e! ne töröltetnék, és nem tudnák, ha az egyet az három közibe kellene-é számlálni: így szerzettenek egy és három Istent minden szent írásoknak ellene, tudniillik mondván egynek állatjában és háromnak személyben. Nem különbben, mintha azt mondanád, hogy egy lélek három testben egyaránt vagyon, avagy miképpen némely tévelygő tanítók azt mondják, hogy egy lélek három tehetségkkel különböztetett.¹⁴⁰ Azonképpen az Istent rendben akarván állatni¹⁴¹ és az Istennek mondásit az ő regulájok és szerzések alá hajtani, hallhatatlan és gyalázatos bálványokat támasztottak¹⁴² az Istennek gyülekezetiben, mint jövődőképen megmondották¹⁴³ volt ezt a próféták és apostolok, hogy az Antikrisztus alatt új Isten és kit az atyák nem ismertének,¹⁴⁴ hirdettették.

Azokáért annyéra vakmerőkké löttének volt a filozófusok, hogy a pogányokkal egyetemben egy magtalan Istent hirdettének és a Krisztus atyját tulajdonképpen nem amaz egyetlen egy Istennek (kit ők állatnak neveztenek), hanem valami személynek, avagy relatiónak, avagy suppositumnak mondották.

Miérthogy pedig egy tévelygésből más tévelygés támad,¹⁴⁵ helyre állatván¹⁴⁷ az ő három személyű Isteneket, hogy az ő háromságokat kettősségnek nevelhetnék, készerítettének¹⁴⁶ más örökké való fiut is hirdetni, hogy az Háromságban való második személyt tanithatnák és annak

utána az állatból és személyekből való születéseket, két fiut és két Krisztust prédikálottanak, a Szentleket pedig néha állatnak néha pedig személyes Istennek, néha csak az Atyától, néha pedig az Atyától és Fiutól származónak.

Ez emberi tudományt mikor a régi doktorok közül sokan utálatosnak látnák¹⁴⁷ lenni, és az Istennek igéinek ilye: nagy káromlását el nem szenvedhetnék, mindjárst¹⁴⁸ az filozófusok ellen kezdének vetélkedni, kiknek vetekedések Krisztus születése után ezer esztendeig tartott sok értelmeknek különbözésével. És eképpen vött erőt az Antikrisztusnak tudománya és hatalma, mint a régi istoriáknak¹⁴⁹ írói és a mostaniak is bizonyítják, mely dolgot a régieknek is egy néhány példájokkal rövideden megjelentünk.¹⁵⁰

Mert amaz nagy Constantinus császár, (kit az régi doktorok kegyes gondviselőnek és a közönséges anyaszentegyháznak szent oltalmazójának neveztenek), mikor annyi sok vélekedéseknek külömségét és az embereknek sokféle szerzéseket látná, azon fél vala, hogy ennyi tévelygésekben elvész, azért áriánussá lött vala, mely cselekedetiről azután sok versekkel és beszédekkel tudós emberek irtanak.

Constantinus után pedig éktelenből¹⁵¹ cselekedett Anastasius császár, Zenonak fia, ki mikor látná, hogy a négységet nyilván oltalmaznák és tanítanak, közönséges hagyományával¹⁵² erősen megparancsolá, hogy minden emberek ne háromságot, hanem négységet imádnának. Olvasd meg ez dolog felől Pomponius Letust, ismeg¹⁵³ a római pápáknak és császároknak idejeből való táblát.

Nem sok idő mulván a napkelet felől való tartományok is a keresztyének mellől elállának azért, hogy az hármias Isten felől való tudományt vallanák, melyet sem a

próféták, sem az apostolok nem tudtak és a törököknek hitek¹⁵⁴ hozattaték be, miképpen Mahomed önnön maga az ő Alkoranum nevű¹⁵⁵ könyvében nyilván vallja, holott⁷² gyakorta az hármias Isten ellen és a keresztyénektől csinált több Istenek ellen erősen tusakodik, azt hirdetvén, hogy egy és magtalan az Isten, mint szinte a római doktorok és filozófusok tanítanak.

Ezek után következtenek a zsidók, kik nyilván azt vallják, hogy ők azért állottak el mellőlünk az hitnek dolgában és ezután is mind addig sem álinak mellénk, amíg az egy állatu és három személyü Istent prédikáljuk és a római doktoroknak ez dolog felől való hamis bölcseségeket megtartjuk. Ha ezt nem hiszed, kérd meg az zsidók között való tanítókat, kik most élnek, olvasd meg, atyámfia, keresztyén, a filozófusoknak könyveket, főképpen Averroes irását, ki az keresztyéneket azért kárhoztatja és csúfolja, hogy négy állatból rakogatott Istenek vagyon és azt hirdetik.

Justinus, Tertullianus, Hilarius, Kelemen és Ignatius felől hallgasd meg, mit mondanak a mostani bölcsek. Mit mondjunk Origenes felől, ki az áriánusok értelmétől¹⁵⁶ nem sokat különbözött és azokat igen oltalmazta, kit a mostani doktorok Erasmussal egyetemben eretneknek neveznek.

Azután Nazianzenushoz is gyanakodtak¹⁵⁷ és Basilius Eunomiussal mely igen szépen játszodott, lásd meg. Ambrosius felől is mit mondjunk, kihez szinte úgy gyanakodnak?¹⁵⁷

Némelyek az könyveknek meghamisítását¹⁵⁸ vetik,¹⁵⁹ némelyek azt mondják felölök, hogy keményen szólnak és némelyek őket az Istennek dolgaiban igen merészeknek

mondják, némelyek pedig azt beszélnek a doktorok felől, hogy nem csak egyet, hanem sok eretnekségeket irtanak könyvekben. Jóllehet pedig hogy Ágostont az mostani doktorok ugyan előjárónak és hadnagynak¹⁶⁰ tartják, de az is ezerszer másolta és tagadta meg szavát, azért ugyan mégis hagyott ezerféle tévelygéseket. Olvasd meg, kérlek, az ő könyveit, kiket a Szentháromságról irt és az áriánusok, Felicianus és Maximinus ellen és legottan megérted, mely igen sok tévelygések támadtak főképpen az görögöknek az deákokkal való vetekedésekből a Szentléleknek származása felől.

Annak utána nem sokat hagytak hátra¹⁶¹ efféle vetekedésekben Sabellius, Nestorius, Eutiches, kiket a bölcs emberek közibe számláltak, kik az megnevezett doktorok ideiben az háromság felől való tudomány ellen szóltanak, de Istennek igéiből soha meg nem győzttetének, hanem csak a római pápa átkozta meg őket, mely átok hogy ok nélkül való volt, megtetszik az Antikrisztusnak természet szerént való kevélységéből, a lutheránusok ellen való átkozódásából és Huss János ellen való istentelenségéből.

Mit mondjunk tehát¹⁶² az sok conciliumokról és sok hiteknek cikkelyéről,¹⁶³ kik azokból származtak. Kérlek, atyámfia, keresztyén, olvasd meg Hilariusnak a zsinatokról irt könyvét, ki azt mondja, hogy annyi hit vagyon, a mennyi fő vagyon, annyi kegyetlenek, mennyi egyházi pisepek; mindenek megvesztenek és sokféle átkozódásokkal megundokittatának, — végre ezt kiáltja, „Oh mely boldogok az Galliabeli pisepek, kik soha semmi hitet nem vettek bé egyebet az apostolokénál!“

Ezeknek utána mely igen rettenetesen kegyetlenkedtenek akkor újonnan rendelt¹⁶⁴ gyülekezetekben, megmu-

tatják Chrisostomusnak Epiphaniussal való vetekedési és Cyrilliusnak Theodoretussal és Alexandriabeli Jánossal még annál is rútabb veszekedési és átkozódási. És annyi sok tévelygések támadtak volt az hitnek ilyen külömbözésében, hogy az anyaszentegyháznak semmi ábrázatja nem tetszett meg.¹⁶⁵ Afféle sok pörlődések a két fél között haladékba maradtak¹⁶⁶ mindaddig, miglen a sátán a római doktorok által új tudományt gondola.

De minemü és mikorbeli kezdeti¹⁶⁷ volt ez hamis tudománynak, a Beatus Rhenanusnak beszédéből megérthetted, melyeket a Tertullianus könyvében¹⁶⁸ való előljáró beszédében eképpen irt.

A Beatus Rhenanus beszédi.

Krisztus urunknak 1140. esztendője felé, mikor a Párisbelieknél sokan volnának, kik a régi doktorok írásiból summákat¹⁶⁹ szedegetnek vala, ugymint Longobardus Péter, Abelardus Péter és Beletus János, a Longobardus írását, ki akkor a Párisbeli scholában tanít vala, kezdék a deákok olvasni.

Az Abelardus írását pedig némelyek tévelygő és hamis tudománynak mondák, noha elég ékesen irattatott vala. A Beletus mind az kettőnek utána való volt. Annakokáért mikor a Longobardus írását bevették volna (ki azután Párisbeli pispék lött volt), akik azt olvasni és tanítani kezdték vala, akkor először azok kezdetének¹⁷⁰ doktoroknak neveztetni és a tudománynak méltóságáért felszenteltetni.

És ez után azt írja. Mihelyt az doktorok így megsokasodának, végezést kezdenek tenni¹⁷¹ a felszentelésnek módjáról és az esztendőknék számairól és ezt szerzék,¹⁷² hogy az isteni dolgokról szólván,¹⁷³ az ott való scholának

végezését és abban találtatott szólásnak módjait követnék, kinek meléje vetnék mind az régieknek s mind pedig a mostani doktoroknak magyarázásokat, kik őtőlök nem külömböznének. Ezt pedig csak azért mivelték, hogy azon tudományokban való egyenességeket¹⁷⁴ inkább megtarthatnák. Afféle szólások ezek, melyekkel ők disputáltak, mint trinitas, essentia, persona, supposita, notions, relationes, communes, personales, personarum constitutivae, principia generationis, spirationis, distinctionis, relationis, originis, circumcessio, signa naturae et ordinis ex dei natura et originis és egyebek efféle sok szólásoknak módjai.

Ilyen kezdeti¹⁶⁷ vagyon a római doktorok tudományának az háromság felől és ezek Rhenanusnak az ő beszédi.

Ez ilyen sok kegyetlen végezések után az Istennek szent és tudós emberi felette igen¹⁷⁵ kezdenek az tudomány ellen szólni és prédikállani.¹⁷⁶ A többi között első volt, aki Longobardus ellen irt, Joachimus abbas, az ő idejebeli jeles próféta, ki a római egyháznak jövendő pusztulása felől, kit mostan szemeinkkel látunk, nyilván és igazán szólt. Az a Joachimus Gergely pápától tött¹⁷⁷ zsinatban a Longobardust meggyőzé, hogy négységet tanitana és arról jeles könyvet nekünk írva hagyott, kit az pápa először akkor tilta meg, mikor megátkozván Joachimust, Sena városból¹⁷⁸ számkivetette volna azért, hogy a megszokott tudományt, kit pápa az ő sok hagyományival megerősített vala, a háromság ellen irván, meg mérte volna hamisítani és bátorsággal kárhoztatni.

Ez Joachimus a Szent János könyvét, melyet az Isteni jelenésről irt, magyarázván, az időről, melyben a négységnek ez világ előtt meg kellett nyilatkoztatni, prófétált,

mondván: mikor a misemondó papok serege megszűnik, a négység kijelentetik.

Mindjárt a Joachimus után Anglia- és Scotiabeliek Párisban nyilván kezdék ezt prédikálni,¹⁷⁶ hogy az háromság felől való teljes tudomány nem egyébben, hanem csak mesékben fundáltatott volna, és hogy semmi vetélkedésnél, gyűlölségnél és pártütésnél egyéb nem volna,¹⁷⁹ kik az igaz tanítókat mind fegyverrel, mind számkivetéssel elveszték és városokból kiűzék 1200. esztendő felé.

Az Anglia-beliek után az háromság ellen való hamis tudomány ellen kezdé írni Beliardus János, Páris-beli doktor, ki az háromságról írt első könyvének 33. részében nyilván ezt mondja, hogy az háromság felől való tudományban¹⁸⁰ a zsidók közt való bölcs doktorok, a próféták és az apostolok semmit nem tudtanak, de legelőször nevedni kezdett Tertullianus ideiben,¹⁸¹ kinek ideiben nagy sok eretnekségek támadtak vala Krisztus urunknak 250. esztendeiben. Annakutána Athanasius ideiben megsokasadtanak¹⁸² 345. esztendőben mind 400. esztendeig, melyek azután Ágoston és Jeronymus ideiben igen megerősítettnek volt. És egyideig ez meglassudott vala a római egyházban való pártütés miatt, mely még most is eltemetve volna, ha Lombardus Péter az pokolból vissza nem hozta volna, kinek ideiben az hamis tudománynak országa megújított és megerősített Krisztusnak 1140. esztendeje után.

Sueviának egy falujában, melyet az ő nyelveken Christantzhouennek hívnak, nem messze Isna névű város-tól egy két esztendő gyermek Istentől felindítván és sokáig veritezvén,¹⁸³ mikor felébredett volna, nem gyermekül, hanem tökéletesen mennyből adatott jelenésekkel kezdé

beszélni,¹⁸⁴ ezt mondván, először hogy ő Istennek parancsolatjából indított az Úristennek igazságának megbeszélésére¹⁸⁵ és mindjárt az Isten felől sokat szólván, a Krisztus felől, az igazság, az ítélet és az Istennek kegyelmessége felől kezdé szólni, kit¹⁸⁶ mindenek csodálnak vala, sokat szólván több beszédi között az bálványok és misék ellen és a papok ellen, kik az Krisztust két avagy három pénzen eladják.

Az mi időnkben is pedig híven és igazán mindent megírt Erasmus Rotterodamus, ki igen bölcs ember volt, mely írásában az Isten felől való hamis okoskodó tudományt megjelentett.¹⁸⁷

Esmeg¹⁸⁸ Erasmus után mennyi nyomoruságot szenvedett Servetus Mihály, ki tudós és az Istennek igazságának¹⁸⁹ erős oltalmazója és tudakozója¹⁹⁰ volt, kit az igaz hitnek vallásáért istentelen-képpen Genevában megégetének 1555. esztendőben, kinek írásából az hamis tanítóknak álorcájok megesmertethetik.

Ezek után való a Gentilis Bálint, jámbor keresztyén ember, ki e mostani 1567. esztendőben Helvetiának Berna nevű¹⁹¹ városában tulajdon vérével, mikor fejét vették volna, az igaz tudományt megerősíté és a pápai tudományt az háromság felől hamis és ördögi tudománynak lenni megbizonyítá.¹⁹²

Végezetre amaz tökéletes és istenfélő jámbor Ochinus Bernald az ő írásiban minden igazságot megjelentett, ki miképpen hogy igaz ítéletű ember volt, azonképpen minden hamis bölcseséget jó emberséggel meghamisított¹⁹³ és ama három személyű bálványt megmutatta. Annak a jámbornak írásai vadnak, kiket mostan is sok keresztyének

olvasnak és hogy ezután inkább olvashassák, arra gondot viselünk,

Az nemes és bölcs elméjű férfiu¹⁹⁸, Sealichius Pál nyilván írja, hogy a római doktoroknak könyveket választással¹⁹⁸ és itélettel kell olvasni, avagy azoknak olvasásától embernek magát mindenestől fogva meg kell tartóztatni.

Ezeket csak úgymint előljáróba akartuk írni, szerelmes atyámfia, keresztyén, hogy nálunknál bölcsőbb embereknek az igaz tudomány felől való írásoknak¹⁹⁹ utat nyitnánk. Nem igen aggasztaltuk¹⁹⁷ magunkat az írásnak szépen való rendelkezésében,¹⁹⁸ sem a dolog felől való ékesen szólásban. Elégnek tartottuk az igazságnak tisztán és együgyüképpen való kimondását. De mostan a bölcs és keresztyén emberek mit akarnak írni a négység felől való hamis tudomány ellen, nem sok idő mulván megérted.

MÁSODIK RÉSZE,

melyben megmutattatik, miképpen a Krisztus a végéről az eleire menvén, ez mostani időben építi¹⁹⁹ fel az ű anyaszentegyházát.

Miérthogy²⁰¹ az örök életnek fundamentoma²⁰¹ csak az egy felséges Atya Istennek és attul²⁰² elbocsáttatott Jézus Krisztusnak esmeretiben legyen helyheztetvén, amint meg vagyon írva Szent Jánosnak tizenhetedik részében, ennek okáért az Antikrisztus, a sátán, e fundamentomot akarta legelőször megrontani, mert bizonytal tudta, hogy meghomályosítván az egy teremtő Atya Istent, kirekesztheti osztán az Krisztust is a keresztyéneknek szüvekből. Mert nem volt ennél több Isten, ki avagy ígérte volna, avagy penig²⁰³ ez világra bocsátta volna az ű fiát; mely helyében mikor a sátán mást hozott bé, elhitte oszton,²⁰⁴ hogy más Krisztust is könnyen faraghat, mellyel meghomályosítsa a Szentlélektől fogantatott és Szűz Máriától született igaz Messiást. Ez fundamentomnak azért, azaz az Atya Istennek és a Krisztusnak esmeretinek elfordulása²⁰⁴ után szükség volt, hogy mind az egész rakás²⁰⁶ megromoljon²⁰⁷ és új építés következék, ki az ő hamis fundamentomához hasonlatos legyen, annak utána hogy új Istenek, új Krisztusok, új hitek, új írások, új keresztségek és Úrnak új vacsorái szálljanak az anyaszentegyházban,

amint oda fel²⁰⁸ meghallád. Alkalmatos²⁰⁹ névvel nevezetett pedig az pápa Antikrisztusnak,²¹⁰ azaz az igaz Krisztus ellen való hamis Krisztusnak, miérthogy ő hármat hozott bé, melyekkel ki akarta törteni az Bethlehem városában született Jézust, ki miértünk megholt és feltámadott, az mint az *credoban* valljuk. Az Ignatius es Antitheusnak nevezte, miérthogy az egy felséges Atya Istenből hármas avagy három személyű Istent csinált. Lásd jól meg azért te atyámfia keresztyén, hogy ha²¹¹ igaz tudománya lehet annak a mi igaz Istenünkről és a Krisztusról, aki Atheus, azaz hamis Isten, avagy Isten ellen való és Antikrisztus.

De ama kegyelmes és felséges Atya Isten, ki az ő híveit sem Égyiptusban, sem az Babilonban el nem hagyta, mikoron az ő irgalmasságának és kegyelmességének²¹² ideje elé jött,²¹³ nem hágy minket is,²¹⁴ hanem megjelentvén az ő igazságát, az igaz tudományt, kiviszen immár lassan-lassan az Antikrisztus fogságából, hogy megvilágosítson mindnyáján,²¹⁵ kik ez ideig a vakságban fekedtünk,²¹⁶ mert a Babylonból, a zür-zavorból az ő anyaszentegyházába kell immár mennünk az Antikrisztustól az igaz Krisztushoz és a végéről az eleire kell térnünk; mely dolgot rendszerént megmutatunk²¹⁷ tenéked, hogy nyilván legyen és ez visszatérő uton meg ne botránkozzál.

Mikoron az Isten Luther Mártont az Antikrisztus ellen feltámasztá,²¹⁸ nem a derék²¹⁹ fundamentomot, hanem csak az hitnek gyümölcsét akará ő általa megtisztítani, amint a *credoból* is megtetszik. Mert Luther valamely részéből²²⁰ csak a bűnök bocsánatjáról és az örök életről való tudományt igazította el²²¹ az anyaszentegyházban, a derék szerént való²²² megújítás pedig a fundamentomra tartozott. Annakokáért Luther Márton csak afféle bálványozásoknak

volt megrontója, melyek a bűnök megbocsánatja²²³ ellen voltak, tudniillik bucsújárás, purgatorium, a halottaknak segítségül hívása, szentelő viz a misének részével és egyéb-féle sok bálványozások, melyekkel meghomályosodott a bűnök bocsánatja, mely csak az Krisztus által vagyon.

Annakutána az Isten Zwingliust és egyebeket²²⁴ támaszta fel, kik által az Antikrisztusnak mélyebb szerzésit rontá el, úgymint a misét, a faképeket, oltárokat, külömb-külobb éneklésben való ceremoniákat, a kenyérben való Krisztust minden ékességével és az Úrnak vacsoráját, melyet Luther miérthogy meg nem ismert, meg sem akarta tisztítani. Immár azért mostan szinte a fundamentomra jutott a dolog, melyet az kegyelmes Atya Isten egyebek²²⁵ által épít fel, hogy elromoljanak²²⁶ az hamis Istenek és hamis Krisztusok és csak amaz egy őmagától való nagy Isten uralkodjék, kitől mindenek vadnak és ennek az ő fia²²⁷, az Jézus Krisztus, ki az ő-testamentomban nekünk ígértetett, az újban penig megadatott és kirül az Atya Isten mennyországból ezt kiáltotta, hogy őtet hallgassuk.

De miérthogy e fundamentomnak is fő és kiváltképpen való pecsétí a Krisztustól szerzetteget²²⁸ keresztség legyen, nem egyéb formára és rendre hozattatik, hanem amelyet Krisztus urunk hagyott és az apostolok megtartottanak, az mint meg vagyon írva Matth. 28. Marci 16. Actor. 2. 8. 10. 16. részében.

Miképpen azért az Isten semmit helyen nem hagyott az Antikrisztus szerzésiben, melyeket Luther által akart kigyomláni, kik²²⁹ ellene állottak a Krisztus által való bűnök bocsánatjának, azonképpen az ő anyaszentegyházának megtisztításában a sátánnak minden bálványinak meg kell romolni,²³⁰ amiképpen az Úr vacsorájában lött

és ki kellett minden ördögi barlangokat szaggattatni, hogy semmi ne maradjon egyéb az együgyű és igaz vacsoránál, mely az Krisztustól szerzettetett.

Nem különben kell azért cselekedni az hitnek fundamentomának megépítésében is, mely csak az egy Atya Istenben vagyon és az egy Jézus Krisztusban, ki Szűz Máriától született, nem megtestesült. Mert ha ki akarunk az zúr-zavarból menni, ki kell ám gyomláztatni az sátánnak minden találmányinak, melyek nem hagyják amaz egy Atya Istent, az mindeneknek teremőjét és az Jézust, az ő egyetlen egy fiát, az hiveknek szüvökben uralkodni.

Azonképpen le kell tenni minden egyébféle hiteknek, conciliomoknak és e világi doktoroknak méltóságokat,²²⁷ hogy csak az Istennek tiszta igéjének higgyenek minden népek és abban való hittel megelégedjenek; melyet hogy ha mindnyájan nem mivelünk, az sok doktoroknak írásokban eltévelyedvén, el kellene vesznünk a sok zúr-zavarban, kik mindenkoron külömb-külobb értelemre viszik az embereket.

De az mostani időben is szükség meglátni, miképpen vigyön ki az Úristen minket az lelki Babilonból, tudniillik lassan-lassan az gyenge dolgokról az vastagságra²²⁸, az kicsinyekről nagyobbokra, az végéről az eleire hoz minket, mert mind régtől fogva ilyen rendet tartott ebben az Úristen.

Mert legelőször Luther és Philep Melanchton írását adta minekünk, melyek csak az bűnnek bocsánatja ellen való praktikát²²⁹ rontották meg és ezeket megtanulván úgy ragaszkodánk osztán a Saxonia-beli tanítókhöz.

Ennekutána nem sok idő múlva a csehekhez hajlánk, de nem a tudománynak tisztaságában, hanem csak az anyaszentegyháznak igazgatásában.

Hogy penig ezeknek utána az Helvetiabelieknek írásokat kezdők olvasni, kik mind a Saxoniabelieknek s mind a cseheknek tévelygéseket kárhoztatják vala, látván azoknak tisztább tudományokat, mi es öszvö²³⁰ társolkodánk velek.

De mostan immár más hadnagyokat, más vezéreket adott nekünk az mi kegyelmes Atyánk, kik az Antikrisztusnak mélyebb tévelygését törlik el, megtisztítván az egy Atya Istenről, az Jézus Krisztusról és az igaz apostoli keresztségrül való tudományt. Nem szűnik azért addég meg ő szent felsége, míglen teljességgel kiviszen minket mindenféle zúr-zavarból, hogy az Antikrisztusnak minden káromlásit levetvén, csak ő neki szolgáljunk és megmosogatván magunkat az igaz keresztséggel, csak az Jézus Krisztusnak szenteltettessünk. A szentségeknek megújításában is ezenképpen cselekedett az Úristen, mert először az Úr vacsoráját tisztítá meg, maga²³¹ a keresztség volna első pecsét és e képpen rontogató el lassan-lassan az Antikrisztusnak szerzésit, melyet teneked rendszerént elődben adunk.

Az Úr vacsorájának megtisztulása miképpen és minemű renddel lött légyen.

Ezeröttszáz és ötven esztendőben a misének regulája minden római ceremóniákkal és a kenyérnek fel-emelésével megrontaték.

1553. esztendőben az ol-tárok, faképek és némely ékességek letétetének, de a maradékja helyén marada.

Azonközben az keresztségnek is megtisztulása miképpen építettett legyen.

Ugyanazon 1550. esztendőben a keresztségbeli kenet, nyál, só, gyertya elromla, de a többi mind megmarada.

Azonképpen a keresztségbeli babonaságok, ördögűzések, kereszt-hányások²³³ megromlának, melyek még

mostan is ugyan vannak a százoknál.

1555. esztendőben letették a Krisztus testének a kenyérben való jelenvolta és az idvességnek a szent-ségekhez hit nélkül való kötelezése.²³¹ Azonképpen mind az sűgő gyónás s mind az betegeknek gyónatása.

Ugyanazon 1556. (!) esztendőben megromla a bábák, dajkák és paraszt népek által való keresztelés, melyet Stancarus megtarta az helveticusoknak ellenök.

1559. esztendőben amiképpen a térdhajtás kirekeszteték a fennállással, azonképpen a fennállás a leüléssel, és közönséges kenyér hozattaték be, megrontván a misének minden praktikáit.

Azon 1559. esztendőben a komaság kárhoztaték a Laskó Jánostól, melyet még mostan is az anyaszentegyházban megtartnak nagy sok helyen,

Ilyen renddel tisztittaték azért meg az Úr vacsorája,

azonképpen a kis gyermektől való kérdezkedés is.

Így jutottunk azért az Úr vacsorájának és az kereszttségnek igaz értelmére, minek utána minden ördögi hamis találmányok leestenek²³⁴, melyeket ő az Úrnak oltári környül²³⁵ plántált volt. Nem szükség azért immár azoknak megtisztításában többet munkálkodnunk, hanem csak mi magunkban, hogy az Antikrisztusnak minden rútságos²³⁶ szemetit kigyomláljuk az mi szivünkben.

Hogy pedig rövid beszéddel megmondjuk, soha egyéb módon ez nem lehet, hanem hogyha csak az szentíráshoz ragaszkodunk és az Isten igéjénél egyebet nem keresünk.

Mert valaki ahoz külömbet²³⁷ ad, akárminemű legyen, átkozott és ördögi tudomány.

Miképpen ezokáért meg kellett romolni az egy állatú és három személyű Istennek, hogy csak amaz egy Jézus Krisztusnak atyja tiszteltessék és imádtassék lélekben és igazságban, azonképpen az hamis Krisztusok is megromolnak, kik kétszer születtenek, megtestesültenek és két természetől fogantattanak. Mert csak egy az, aki Szentlélektől fogantatott és Szűz Máriától Bethlelemben született, kiből nincsen semmi külömböző, avagy kettős állat.²³⁸ Annakutána miképpen az kenyérből faragott Krisztus és az sok közbenjárók mennyei és földi teremtett állatokkal egyetemben semmivé löttének, hogy az egy igaz Krisztus uralkodjék, ki miértünk egyszer meghalt és feltámadott, szinte azonképpen semmivé kell lenni minden emberi szerzéseknak, conciliomoknak és atyáknak írásainak, hogy csak az Isten igéjének adassék minden méltóság és csak az Krisztus esmertessék igaz tanító mesternek lenni. Mert még eddég a sok zúrnavarnak miatta mind a Krisztus s mind az ő igéje kétségben volt.

El kell pusztulni az sokféle hitnek vallásinak²³⁹ is, melyek nincsenek tévelygés nélkül, hogy csak az egy apostoli credo maradjon meg és hogy mi es az apostolokaj (Actor. 2) egy tudományban lehessünk. Mert még mi ezideig semmi egyéb hitnek vallását²⁴⁰ be nem hagytuk menni a mi catechismusunkban, melyben az igaz tudománynak sommája tanittatik, hanem csak a *credot*, melyben mind ez világi s mind másvilági jókról bizonyosságunk vagyon, hogy más nélkül nem szűkelődünk.²⁴⁰

Hogy pedig az bűnnek bocsánatját is megnyerhessük, mely az Krisztus által adatik, semmivé kellett lenni az

5+
ref.
vow.

Antikrisztusnak minden szemfényvesztésinek, még az sűgó gyónásnak is, mellyel a szászok mostan is élnek.

Azonképpen meg kellett tisztulni a szentségeknak es az Antikrisztusnak minden rútságától, meg kellett tisztulni az Úr vacsorájának a misének minden cikkelyétől és az keresztségnek az Antikrisztusnak minden varázsolásától.²⁴¹

Végezetre úgy kell viaskodnunk a sok zűrzavarral, hogy semmi helyen ne maradjon²⁴² abban, ami az szent-írásban nincsen. Mert csak heában gondolkodunk addig a Babilonnak elromlásáról, míg az egy tanítóval, a Krisztussal és ennek igéjével meg nem elégedünk. Nem volt ám soha tisztább anyaszentegyház az apostolokénál, kiben²⁴³ csak a megfeszült Jézus tudománya prédikáltatott, kinek szájának lelkével mikor éppen megölettetik az Antikrisztus és annak hamis Babilona, akkor osztán mi es dicsekedhetünk, hogy kimentünk a zűrzavarból és minden emberi szerzést hátra vetvén, csak az egy Krisztus és apostolok tudományához ragaszkodtunk. Ezeket pedig mind meg kell tartanunk a kimenésben a szent János parancsolatja szerint (Apocalypsis 18.)

Felette igen meg kell mostan emlékeznünk az Úrnak parancsolatjáról, melyre így kötelezte az ő népét, hogy semmi kőből csinált oltárt ne csináljon őneki és semmi barlangokat ne emeljen fel az Isten oltára mellett. Azonképpen minekünk is el kell vetnünk minden emberi szerzésnek és világi bölcseségnek fegyverét és az anyaszentegyháznak az Isten beszédének kövéből kell felépíttetni, hol csak lélekben és igazságban való dicséret légyen. Úgy ki kell pedig szaggattatni az Úr oltára mellől minden emberi építésnek, hogy ne maradjon ott semmi másunnét²⁴⁴ való, avagy idegen mezőben vettetett mag és hogy távol

legyen az Bál istennek tiszteleti. Mert úgy dicsekedhetünk igazán, hogy Krisztus tanítványi és igaz keresztyének vagyunk, továbbá, hogy a prófétáknak és apostoloknak fundamentomán építünk. Által kell immár mennünk az Antikrisztus pusztáján, hogy ha az tévelygésben el nem akarunk veszni, amelyben voltunk ez ideig.

Emlékezzünk meg, atyámfia, kérlek, amaz rettenetes historiáról, melyben megírja Mojzes (Num. 13. 14.), miképpen ostorozta és elvesztette az Úristen az Izrael népét ennekokáért,²⁴⁵ hogy mikor immár elkelvén a Verestengeren nagyobb részét elmenté²⁴⁶ volna a pusztának, be nem akart menni a Kanaán földében, noha az Isten megparancsolta volt és²⁴⁷ a nép megijedvén a Kanaán földre bocsáttatott sok számu kémeknek szava által vissza akart Egyiptusba térni.

Addég féltették pedig magokat, feleségeket és gyermekeket az óriásoktól és a Kanaán-beli erős városoktól, még²⁴⁸ az Istent oly haragra ingerlették, hogy mindjárt megölettének az kémek, akik meggyalázták vala az ígértenek földét és²⁴⁹ visszatérítvén a Verestenger mellé, csak közel szállitá Egyiptushoz az Isten az népet, holott negyven esztendeig tévelyegvén kesergettetett és sok veszedelmes nyavalyák miatt teljességgel megemésztetett Józsuetól és Calebtól megválva.²⁵⁰ Annakutána az ő gyermekek²⁵¹ bemenének az Kanaán földében, kiket ők féltnek vala, hogy az ellenségnek prédái lennének.

Olvasd kérlek és vedd jól eszedben az historiát, mely vagyon Mojzes negyedik könyvének tizenharmadik és tizennegyedik részében. Mert mi es ez ideig mind tévelyegtünk még az lelki pusztában és nem mentünk bé az megígért Kanaán földében, azaz ama tiszta apostoli tudományon

fundáltatott anyaszentegyházban, de immár szinte annak határában vagyunk, melyben hogy bémeheessünk, ennél könnyebb út nem találtatik, amint e következő beszédekben meghallod.

Mi értünk irattatott meg ez feljül megmondott historia, kikre immár ez világnak utolsó része szállott,²⁵² a mint mondja Szent Pál (I. Corinth. 10.) Eszönkben²⁵³ kell azért minekünk ez historiából vennünk, hogy az Úristen minden késedelmesség és veszedelem nélkül be akarta az Izrael népét vinni a Kanáán földére és azért küldette²⁵⁴ el az kémeket, hogy a földet megkémeljék²⁵⁵ és hogy az jó földnek gyümölcsében²⁵⁶ hozzanak, kivel a népet gyönyörködtessék²⁵⁷ és a földnek kívánságára²⁵⁸ indítsák. De mivelhogy a nép az Úrnak nem engede, megölettetének a kémek, a nép pedig vissza térítették és addig tévelygett a pusztában, miglen mind fejenként Mojzessel és Áronnal, a főhadnagyokkal²⁵⁹ egyetemben megemésztetének.²⁶⁰

Szinte így történt²⁶¹ e mi mostani üdönkben is, ha jól megrostáljuk ez dolgot. Mert az Isten mikor ki kezdett minket hozni az római pápának Egyiptusából, csak a gyümölcsnek egy fürtit hozá ki, tudniillik az Úr vacsorájának egyik részét, mely a borból vagyon.²⁶²

Annakutána más kémeket támaszta, kik a Kanáán földét dicsírnék és mind fejenként²⁶³ külömb-külobb gyümölcsöt hoznának az Antikrisztus pusztájában való népnek. Mert Zwingliusnak az sacramentom dolgában való gyümölcsöt adá, hogy azt vinné a népnek, Cellarius Mártonnak, Servetusnak és Erasmusnak az igaz egy Atya Istennek és Krisztusnak ismeretinek gyümölcsét²⁶⁴ adá, mert mind egy üdében²⁶⁵ irtanak ezek Lutherrel és Zwingliussal, amint meghallod.

Ezeknek utána ada az Isten más kémeket, kiknek általa tisztított meg az igaz apostoli keresztség, melyet a Krisztus szerzett. Mind ezen²⁶⁶ egy üdőben akarta azért az Úristen megadni az igiretnek földét, az igaz és tiszta tudományt, hogyha a nép engedett volna annak. De hogy ezek ez²⁶⁷ kémek megrettenének az Antikrisztus óriásitól, országoktól, királyoktól és városoktól és minden régi atyáknak conciliomitól, ilyenképpen ijeszték el²⁶⁸ az népet is és innét lön, hogy az igaz kémeket, úgymint Mózeset, Józsuét és Calebót, kik az földet dicsirik vala, úgymint eretnekeket megkövezék. Mert Luther Márton Zwingliusra támadá, mindketten pedig támadának az anabaptistákra, kik Tigurum várában megölettetének.

Ezenképpen az egy Istenről és annak egy fiáról, a Messiásról való tudományt is megveték, melyet még mostan sem vesznek bé az ű gyülekezetekben.

Mindezeknek okáért az Úristen megbúsulván²⁶⁹, visszavonyá¹⁵ őket az jó földről és az kémeknek sem hagyá azt többé látni, hanem mind a pusztában ölé meg őket és a nép negyven esztendeig kényszerítették tévelyegni az Antikrisztus pusztájában, úgyannyira, hogy, kik azoknak maradéki vagyunk²⁷⁰, mostan viszen bé az Isten az igiretnek földére, az igaz tudományra, megjelentvén minekünk az ő eltitkolt igazságának kazdagságát²⁷¹, melyeket a mi atyáink megvettetének és mind ez ideig gyűlölnék. De még ezt is mondotta vala az Isten, hogy be ne menjenek a Kanáán földére, mert meggyőzöttetnének az ellenségtől, mely dolog megtetszett²⁷² Zwingliusban, az anabaptistákban és Servetusban. Szinte így²⁷³ az Izrael népének megmondta vala, hogy a negyven esztendőnek előtte a pogányokra ne menjenek, mert megölettetnek, és szinte úgy történék.

Hogy pedig az minékünk adattatott kémeknek egyaránt²⁷⁴ lőtt dolgok amazokkal, megmutatják az önnön magok irások, kik egymásra támadának és a népet elidegeníték a Kanáán földétől. Mely dolgot megérthetsz az Oecolampadiusnak és Zwingliusnak leveleiből, melyekben meg vannak irattatván Luthernek és Zwingliusnak minden vetélkedések.²⁷⁵ Ez könyv pedig Basileában nyomtatott²⁷⁶ ki 1548. esztendőben. Továbbá Oecolampadius Tiguromban az anabaptistáknak tudományokat az egy Atya Istenről és az Jézus Krisztusról első és második levelében igen kárhoztatja és az Antikrisztusnak egy állatu és három személyű Istenét magasztalta. Luther Márton is az Augusta városbeli vallásban²⁷⁷ kárhoztatá az egy igaz Istent, a Jézus Krisztust, a keresztséget és az Úr vacsoráját.

De lásd meg immár az üdőt is, melyben éltenek a lelki Kanáán földének kémlői, kik egymás ellen hadakoztanak. Ezeröttszázhuszonhat, huszonhét és huszonnyolc esztendőben kezde Luther Márton Zwingliussal vetélkedni az Úr vacsorája és bálványok felől.

1529. esztendőben csak heába szálla²⁷⁸ Luther beszédre Marpurgumban az Úr vacsorája felől Zwingliussal. Ugyanezen esztendőben viaskodék Zwinglius az anabaptistákkal Tiguromban. Ezen esztendőben ira Servetus Oecolampadiusnak, Melanchtonnak és egyebeknek az egy Isten felől és az ő könyvét kibocsátá az háromságnak tévelygésiről.

Ugyanakkor adá ki Erasmus az ő magyarázatit az új-testamentomra,²⁸¹ kit meg is oltalmazza a Stunica, az hispaniai barát ellen, kik őtet eretneknek vádolták vala, az Istenről, a Krisztusról és az keresztségről való tudományban.

Cellarius Márton is azon üdőben írta könyvét az Istennek cselekedetiről és az anyaszentegyháznak tisztulásáról, melyet Argentoratumban nyomtattanak ki 1527. esztendőben.

Hogyha pedig az esztendőket megszámlálod, melyekben ezek egymásra²⁸² hadakoztanak, meglátod, hogy mostan telik bé az negyven esztendő, melyben tévelygett a nép a pusztában. Meglátod a napoknak is negyven számát, melyekben a mi fejünk, a Krisztus, éhezvén és szomjéhozván²⁸³ késérgettetett²⁸⁴ a sántától a pusztában. És immár közel vagy az üdő, melyben az Antikrisztus pusztájából az ígért földre kell mennünk, megszabadulván az ördögnek késérgető²⁸⁴ csalárdságától, hogy örvendezhessünk a Krisztus ígéletiben, melyeket az pusztának romlása után mondott hogy meglesznek.

Az örömnök esztendeje pedig, melyben minden szolgák az ő elvesztett jószágokra térnek vala, nem heába volt,²⁸⁵ hogy Isten parancsolatja szerint mindenkoron elmulhatatlanképpen²⁸⁶ az ötvenedik esztendő volt. Melyet az Krisztus is megtartván, az ő feltámadása után ötven nappal bocsátá el a szent lelket, mellyel tanította és vigasztalta az övéit. Ennek az örömnök esztendeje is majd eljő minékünk is lélekben és akkor szabadulunk meg teljességgel az Antikrisztus fogságából, megtérvén az mi elveszett jóvainkra,²⁸⁷ amaz apostali anyaszentegyházra, kit az ördög igen megpusztított²⁸⁸ volt és az Krisztus helyett ő uralkodott.

Mostan vagy az annak ötven esztendeje, hogy Luther Márton fel kezdé bontogatni²⁸⁹ a Krisztus koporsóit, melyekben az örök életnek megnyerése helyezettetik²⁹⁰ vala, tudniillik búcsuban, purgatoriumban, misében és szentelt

vízben. Mert Krisztus születése után ezeröttszázötvenhét esztendőben kezd Luther ezek ellen támadni, melynek mostan ötven esztendeje vagyon, kit hogyha hozzávetendesz²⁹¹ az 1517 esztendőhöz, teszen 1567 esztendőt, kiben mostan vagyunk. Mindezeknek penig az végében hét szám²⁹² vagyon, mely mindenkor szent volt mind az nap számban²⁹³ s mind az esztendőben, mind pedig az hetedik hónapban.

De ugyan ez dolog is megmutatja ennek közel való voltát, melyet megmondottanak a próféták, apostalok (2. Thess. 2) és Szent János az ő látásában (18. részében) az Antikrisztus romlásáról. Megtetszik immár az által menetel mind az egész Babylonon, és a végéről szinte az eleire jutottunk, az hitnek fundamentomára az egy Atya Isten felől, az Jézus Krisztusról és az apostali keresztségről. És mikoron hangosban²⁹⁴ megzendülend²⁹⁵ az trombita és eltörettetnek az korszok, melyekben vagyon az lámpás, az Krisztus, akkor osztán meg kell rettenni minden madiánitáknak és el kell veszni²⁹⁶ mindenféle fegyverekkel egyetemben. Mely dolognak elvégzését 1570. esztendőre várják az hívek. Mert a babiloniai fogságnak is hetvenedik esztendő volt vége, melyben ennek is végének kell lenni. Luther Márton és Zwinglius az ő vallásokat az Augusta-beli gyűlésben 1530. esztendőben adák ki, elbocsátván azt mind az egész világra; azonképpen az Isten az ő evangéliomát megtisztítván az Antikrisztusnak rútságától, 1570. esztendőben jelenti ki éppen mind az egész világnak és azt égi jegyekkel megbizonyítja, mint szinte az apostali anyaszentegyházban cselekedett. Ez penig negyven esztendő a Luther és Zwinglius 1530. esztendejétől fogva. Sírnak osztán akkoron a Babilonnak kalmárkodói az ő országoknak elpusztulásán, az mint meg vagyon írva a Szent János látásáról²⁹⁷ írt könyvnek 18. ré-

szében. Akkor leszen a zsidóknak megtérések, amint meg vagyon mondván a prófétáknál sok helyen (Ose. 3. Rom. 21.).

Akkoron prédikáltatik a Krisztus evangéliuma is igazán mind e széles világon, amint ő maga megmondotta, melyet még nem láttunk, hogy beteljesedett volna.²⁹⁸ Mert Luther az evangéliomnak csak valami részét nagy zűrzavarral tanította, az mint az ő postillája megbizonyítja és az kenyeres²⁹⁹ Krisztust a bálványokkal egyetemben nagy haragosan oltalmazta Zwinglius ellen.

Azonképpen Zwinglius egyebekkel egyetemben jóllehet nagy részből,³⁰⁰ de nem tisztán eképpen tanította mindenestől fogva az evangéliomat, mert az egy állatu, három személyű Istent, a megtestesült és kétszer született Krisztust hitta segítségül Lutherrel egyetemben, melyek az Antikrisztusnak szemfényvesztési voltak. De még a keresztségben is oltalmazá az ellene mondást,³⁰¹ mely semmi nem egyéb, hanem bűvölés-bájolás és babonáság. Annakokáért az Isten az Antikrisztus Babilonát nem akarta égi jegyekkel megerősíteni az apostali tudomány ellen, mert ördögi hazugság volt. De mikoron amaz evangéliom tiszta leszen, melyet Krisztus prédikált³⁰² és az apostalok vöttek, fondálván azon az anyaszentegyházat, lehetetlen dolog, hogy az Isten az ő fiának igéreti szerint az ő mennyei tudományának bizonyására mennyei jegyeket is nem³⁰³ adna, amint szinte az apostalok idejében volt. Mert a Krisztus ezt mondotta az ő tanítványinak: „Akik énbennem hisznek — úgymond — ilyen dolgok követik³⁰⁴ azokat, hogy ördöget űznek és új nyelveken szólnak,“ Szent Jánosnak 16. részében: „Valaki énbennem hiszen — úgymond — ez cselekedeteknél, melyeket én mívelek, nagyobbakat cselekedik.“

Nemcsak az apostalok ~~időre~~ mondotta pedig ezeket a Krisztus, hogy meglesznek, de egyaránt minden ő híveinek ígérte. És bizonyára az apostalok után is sok üdövel löttének efélék mind a zsidók között s mind az pogányok és mind a köznép között, amint meg vagyon írva az apostali cselekedetről írt könyűnek³⁰⁷ tizedik és tizenkilencedik részében.

Ezt ígértek az apostalok is az megkeresztelkedőknek, hogy ha hisznek a megfeszült Krisztusban és annak nevében megkeresztelkednek, Szentlelket vesznek, mely dolog valóképpen beteljesedett. Nem hagyja azért heába most is az Úristen ez ígéretek, hogy higgyenek az ő evangéliomának.

Hogy pediglen ez ideig mi köztünk ezek meg nem löttének, ez volt oka,³⁰⁸ hogy még ezideig az anyaszentegyház nagy setétségben volt az Antikrisztusnak külömbkülömbféle serege miatt és az Atya Isten, az Izraelnek Istene, az ő fiával egyetemben meg nem esmertetett. Inét volt, hogy igaz hit sem volt, mert nem esmertük, akiben hinni kellett volna. Amaz igaz kereszttség sem volt, az mennyei újonnan születésnek bizonyága, mely az hitel együvé köteleztetett.³⁰⁹ Ez oka volt azért, hogy az mű tudományunk mennyei jegyekkel meg nem bizonyított s mind addig sem bizonyítottak pedig, míg ki nem megyünk az Antikrisztusnak pusztájából.

Nem nagy dolog volt az Antikrisztusnak is uralkodni minekutána amaz igazságnak lelke megszűnt csudát tenni. Mert az igaz hitnek és az kereszttségnek helyette krisma azaz kenet szállott volt bé, az Krisztus helyébe gyertya, szövétnek, setétséges világosság.³¹¹ Az evangéliomnak, e mennyei sónak helyébe e földi rothadandó só szerzettetett.

És miérthogy ez bolondságok az ördögnek fejenként³¹² rabjaivá és vakokká teszen vala, azokáért az Antikrisztus is sárral keni vala bé az embereknek szemeit, hogy még az ördögöt se látnák és kereszthányással³¹³ lél³¹⁴ vala a hamis keresztstégre, mely babonasággal mennyit használtanak, megmutatja e jelen való dolog, holott³¹⁵ a Krisztusnak és az őtöle szerzettetett keresztstégnak ilyen erősen mond ellene mind ez világ.

De mint a sátán a Krisztusnak lelkét megoltotta³¹⁶ az hamis tudományak behozásával, azonképpen mikor az evangélium megtisztul a Krisztus lelkével, melyet lassanlassan naponként látunk, akkor osztán az Antikrisztus megölettetik, (amint mondja Ézsaiás tizedik és tizenegyedik részében, Szent Pál a 2. Thes. 2. írt³¹⁷). Senki ne gondolja, hogy egyéb Krisztus szájának lelkével ölettetik meg a sátán, hanem amellyel az apostalok a pogány népeket a Krisztusnak esmeretire térítették. Nemcsak az evangéliomnak külső prédikálása az, hanem az belső erő, melyet az Úr indít fel az ő híveinek szivökben, csudatétellel azt megerősítvén, amint meg vagyon írva Szent Márknál 16. részében és az apostali cselekedetben. Nem kell azért a zsidóknak és a pogányoknak térésére³¹⁸ is egyéb lelket várni ennél. Bizonyos dolog ez, hogy el kell immár romolni e Babylonnak, melyben a lelki foglyok tartatnak. Annak okáért Szent János látásáról³⁰⁷ írt könyűben³⁰⁷ az ő-testamentomnak minden jövendölését a Babylonnak pusztulásáról summa szerint együvé számlálja és példaképpen ugyanazon beszédekkel ez Antikrisztus országának elveszésére szabja.³¹⁹ Melyet hogyha valaki meg akar látni, olvassa meg ez ide alá való³²⁰ helyeket ennek pusztulásáról és az anyaszentegyháznak megépítéséről. A többi között

lássá meg Jeremiásnak 51., Apoc. 18. részét. Mely do-
logra példát adok itt teneked, hogy ehez képest is tema-
gadtól is több helyeket kereshess a szentírásból

Jeremiae 51. caput.	Apocal. 18, caput.
A Babilonból való kime- nésre intés — versu 6. 45.	„ versu 4.
A Babilon romlásáról való prophetia — versu 8.	„ versu 2.
A Babilonnak pusztulásán való siralom — versu 34. 54.	„ versu 9.
A híveknek öröme — versu 46.	„ versu 20.
A Babilon pusztulásának ugyanazon jegye — versu 63. 64.	„ versu 21.

Lásd meg továbbá Esa. 47. versu 7. 8. A Szent-Já-
nos látásának 18. részét, ver. 7. 8. Ugyanezekben meg-
látod a Babilonnak bájolóit.³²⁰

Azonképpen lásd meg Ezech. prófétának 39. részét
ver. 17. 18. Szent János látás. 19. részét, ver. 17. 18.
19. Meglátod Ezekielnél az anyaszentegyháznak oly épü-
lését, ki még sohasem volt, Ezsaiásnál is (11) és Micheas-
nál 4. 3. részében.

Lásd meg annak utána az anyaszentegyháznak újulá-
sáról való prophetiát Es. 65. ver. 17. 18. 19. Apoc. 21.
ver. 4. Ezech. 40. 41. 43. Apoc. 21.

Vesd össze az Ézsaiás prófétának 35. és 60. cap. [és]
Apocal. 21.

Az próféták oly békességről mondanak nekünk jöven-
dőt, mely soha még nem volt, mert akkor minden fegy-
vernek el kell veszni és megégettetni, a szabályákból szántó-

vasak lesznek, az haragos vad bestiák nem ártnak és oly
békesség leszen, hogy soha osztán semmi háborúságnak
helye ne legyen.³²¹

Szent János Apocal. 18. 20. mindezeket kisebb helyre
szorítván, rövid szóval úgy mondotta ki, hogy az Anti-
krisztus megölettetik és a sátán megköttöztetik. Mert mi-
képpen az Isten minden jónak oka és kiadója³²² az Krisztus
által, azonképpen e világnak ördöge oka és szerzője az
Antikrisztusnak. Semmi nem egyéb ám a Szent János látása,
hanem az ó-testamentombeli prophetiáknak rövid summája,
melyekben megíratattanak jövendőkép³²³ az Izraelre kö-
vetkezendő veszedelmek és azoknak Babiloniában való fog-
ságok, annak utána megszabadulások és az anyaszentegy-
háznak megépülése. Ugyanezeket írja Szent János is, mond-
ván, minemű veszedelmek szállnak az anyaszentegyházra és
miképpen az babiloniai parázna személy fogságra vivén,
megrészegíti az pogány népeket az ő paráznaságának bo-
rával. Továbbá megírja ezt is, miképpen szakad le az Ba-
bilon tornya, az hívek miképpen vitettetnek ki, minemű
csodálatosképpen újittatik meg az anyaszentegyház, mikép-
pen kötöztetik meg a sátán ezer esztendeiglen, ki még ez
világon soha ez mái napig³²⁴ kötözve nem volt. És innét
volt, hogy az szabadon járó sátántól Éva paradicsomban
megcsalattatnék, és az ígéretnék földén mindenféle bálvá-
nyozáson³²⁵ hordoztatnék az Izrael népe és az Krisztus eljő-
veteli³²⁶ után minden szentségek raboltatnának az Anti-
krisztus bálványi által, melyek még ez ideig sem tisztul-
hattanak ki, az mint szemünkkel jól látjuk. De miképpen
az Isten mindeneket betöltött az ó-törvényben, valamicsodák
a régi Babilonról meg voltanak mondatván, azonképpen
bizonyal várják az hívek, hogy e mostani Antikrisztus

országa is megromol, kiváltképpen holott³²⁷ látjuk, hogy immár nagyobb részén által mentünk és szinte a kapuján vagyunk a Kanaán földének. Ez okáért igen rohannak mindenek mireánk, hogy vissza vonjanak³²⁸, mint szinte Farao cselekedik vala Izrael népével, kit soha el nem bocsátott volna, ha a Verestengerben nem lett volna veszése.

Tudjuk, hogy az Úristen semmit el nem kezdett, kit el nem végezett volna. Miképpen megszabadítá Izraelt Fáraótól, által vívén őtet a Verestengeren és megszabadítván külömb-külömbféle fogságból, főképpen a Babylo-niából: véghöz viszi immár e mostani cselekedetét is, melynek immár jobb³²⁹ részét elvégezte és ezt e dolgot dicsírik és magasztalják őbenne mindeneknek felette mind a próféták s mind Szent János az ő látásában, hogy az övéit meg szokta szabadítani az Isten.

Nagy fogság ez, nehezebb a több ideig való amaz régi babilonai fogságnál, mert ezer és egynehány száz esztendőnél többet tartott. Nem kicsiny leszen azért abból való megszabadulás, hanem nagy és csudálatos, amint az ide alá jegyzett³³¹ prophetiákban meglátod. De ennek kiváltképpen való summája megvagyon az Ezsaiásnak 11. részében, mellyel megerősítették az Apocal. 18. 20. részében való mondás a Babilonnak romlásáról, az sátánnak megkötözéséről és minden háborúságnak megcsendesítéséről, melynek oka az Antikrisztus volt. Ez Ezsaiásnak 11. részéből vötte Szent Pál is a beszédek, melyekkel azt mondja, hogy megölettetik az Antikrisztus a Krisztus szájának lelkével (2. Thess. 2.). Ugyanazon Ezsaiásnak 11. részéből megláthatod, hogy e mi üdönkre tartoznak a megújulásról való ígéretek, miérthogy a második megszabadulásról emlékezik, melyet másod kéz³³² felemelésének ne-

vez. Továbbá szól az Izrael maradékinak minden nemzetiségéről³³³ való egybegyűjtéséről, mely ez világnak négy szegén vagyon. Az Izrael népe pedig elszakadozván, soha szélyel nem oszlott, hanem csak az Krisztus halála után. Honnét megtetszik, hogy ez megépülés az mi üdönkre tartozik, melyben eloszlottanak mind ez széles világra és az Jeruzsálem elpusztult, nem az elmúlt üdőre, mert akkor a Krisztus jöveteliben³³⁴ békességben és épen voltak az ígéretnak földében az Izrael népei. Annakutána emlékezik a zászlóról is, melynek fel kell emeltetni az pogányok között és annak felemelésére öszvegyülni az Izraelnek. Soha nem emeltetett ennek előtte zászló az Izraelnek az pogányok között, hanem az pogányoknak emeltetett az Izrael népe között Jeruzsálemben. Mert Sionból jött és az zsidók közül vagyon az üdvözítő. Emlékezik Efraimnak és Judának ábrázatjában³³⁵ az híveknek megbékélésekről, mert nemcsak a hívek között voltak eddig visszavonások, de még azok között is, kik az Krisztus nevét viselik. Mostan pedig, amint látjuk, nemcsak az község, hanem még annak előjárói es őmagok között nagy erős gyűlölséggel vetélkednek³³⁶ a tudományról és nem hogy az békességről gondolnának valamit, avagy hogy az fegyverből szántóvasat csinálnának, de ha lehetne, még a pennát is kopjává változtatnák.

Mely dolog megmutatja, hogy az háborúságnak oka, a sátán, meg nem kötöztetett még ez ideig, ki az apostolok idejében világosságnak angyalává változtatja vala magát és síván³³⁷ keresi vala, akit bényelhetne, amint Szent Péter mondja, és ki az apostolok után nagy bálványozásokat hozott bé, melyeknek a pogány népek között mind eddig helye volt, és ki a mi fejünknek, az Krisztusnak

helyében az tévelygésnek fejét, az Antikrisztust hozta az anyaszentegyházba, ki mostan is uralkodik Ó-Babiloniában.³²⁸

Ugyanazon 11. 35. részében ezt mondja Ézsaiás az anyaszentegyház felől: „Senkit az nem üldöz, senki a szent hegyen meg nem ölettetik, mert egy hitetlen sem megyen bé többé abba az anyaszentegyházba“ (Jerem. 50. Ioel. 3. Apoc. 21.).

Megírja Ézsaiás a farkasokat is, kik nem ártnak a bárányoknak, megszűnnek a fenevadak és elvesznek a fegyverek, kit nemhogy láttunk volna az Antikrisztus idejében, de még azok is sokat öltenek meg az tudományért, kik keresztyéneknek vallják magukat. Amint Luther idejében és Zwinglius idejében Tiguromban, Calvinus idejében pedig Genevában Servetust nagy rettenetesén égettették meg, ki az fundamentomnak, az egy Atya Istennek, erős és hűséges tanítója vala. Azonképeu Helvetiában Berna nevű városban ezen mostani 1567. esztendőbeu megöletteték Gentilis Bálint, ki olasz nemzet³²⁹ vala.

Szent Pál is ez Ézsaiás irásából vötte azt, mikor azt mondja (2. Thessal. 2.), hogy a Krisztus szájának lelkével meg kell ölettetni az Antikrisztusnak. Mely irásban megmutatja Ézsaiás, hogy még elő nem jött³⁴⁰ az megépülésnek ideje, hanem várni kell az Antikrisztus romlása után,³⁴¹ mikor az babiloniai kalmárkodók sírván jajgatnak az ő örömüknek elveszésén. (Apocal. 18. versu 9. 13. 15. 16.)

Megírja Ézsaiás a Babilonból való kimenést is, mint szinte az Egyiptusbelit. Mert miképpen az Úristen minden emberi erő nélkül csodálatosképpen kihozta az ő népét Egyiptus földéből, mind Fáraótól s mind egyébféle veszedelemből, azonképpen megszabadít immár minköt is az lelki Babilonból és az Antikrisztusnak meg kell roztatni a Krisztus szájának lelkével³⁴² minden emberi erő

nélkül. És a ményémű³⁴³ örömeiket mond Mojzes az ő második könyvének 15. részében, hogy éneklett a zsidó nép az Egyiptusbeli megszabadulás után, ugyanazonról³⁴⁴ emlékezik Szent János is az Antikrisztus romlása után (Apoc. 15.). Tizenkilencedik részében is pediglen hasonlatos hálát adnak az Istennek az megszabadultak, amint mondja Szent János.

A próféták semmiről gyakortább nem emlékeznek, mint az anyaszentegyháznak jövő épüléséről és ez megtérő Izraelnek³⁴⁵ Jeruzsálembe való gyűléséről. Amint Krisztus mondja, hogy letapodtatik Jeruzsálem a pogányoktól, mely pusztaság csak addig tart — úgy mond — mig beteljesednek az pogányoknak idejek. Másutt pedig azt mondja az Izraelbelieknek, kik nem akarják vala őtet hallgatni: „Ime, az tú házatok pusztá leszen mind addig, míg azt nem mondjátok, hogy áldott az, aki jött az Úrnak nevében.“ Mert akkor dicsírik a Messiást, kit annak előtte átkoznak vala. Felemeltetik a Krisztus, az Izrael zászlója az pogányok között, amint meghallók Ézsaiásnak 11. részéből, mely immár elkezdetik, mert feltámad lassan-lassan a Krisztus az Antikrisztus sok koporsójából az ő hiveivel egyetemben.

Nem kicsiny jele ez dolognak, hogy még az anyaszentegyház ez Babilonból éppen meg nem tisztult, és nemhogy az megtisztulásról való esmeret bőséges volna (melyről Ézsaiás 1. és Jerem. 31. részében szólt), de inkább még a keresztyének között is oly nyilvánvaló tévelygések ótalmaztatnak, és az Isten beszéde oly fogatlan köztek, hogy egy néhány ezer közül sem találnál egyet, ki voltaszerint³⁴⁶ igaz keresztyénnek mondattathatnék, noha annak nevét viselik mindnyájan.

Látjuk az apostali anyaszentegyházban, mely virágzó volt a tudomány,³¹⁷ mely foganatos és erős az Isten beszéde ugyanannyira, hogy Szent Péter egy prédikációjára három-ezer ember tért Krisztus esmeretire. (Act.2.) Ményémű³¹⁸ volt pedig akkor az hit és a szeretet, megláthatod ugyanazon részből.³¹⁸ De senki ne csudálja azt, miérthogy sem Krisztus, sem az ő tőle szerzettetett keresztség nem prédikáltatott úgy miköztünk, amint az apostalok idejében, mely tudományra mikor egyenlő akarattal térendünk, meglátják az hívek, hogy semmi nem ígértetett oly az apostaloknak, ki még minékünk is meg nem adattatnék. De erről másszor többet szóljunk.

Mostan csak e dolgoknak summáját akartuk a keresztyéneknek eleibe adni, hogy a megígértetett anyaszentegyháznak épülését ne csak várják, de kérjék is az Istent, hogy hamar beteljesedjék, ennél inkább pedig, hogy immár szinte előttünk vagy on az idő. Sémmit nem kezdett ám el az Isten, kit el nem végezett volna. Soha nem volt az Isten népének oly hosszú ideig való fogsága, kinek³¹¹ szabadsága és öröme nem lett volna. Az Egyip-

sbeli fogság után megadaték az Izrael népének a tejjel és mézzel folyó ígéretnék földé. A babilonai fogság után megadaték az új Jeruzsálemnek épülése, mely örömmel és vigassággal teli vala, amint megírja Nehemiás próféta és Esdrás könyvében. Gondolod-é azért, hogy minket is meg nem szabadítana a mi kegyelmes Atyánk az Antikrisztus markába beszorított Babilonából? Megszabadít, atyámfia, és megnyugotja³²⁰ az Úr az ő hiveit, az ki az együgyűeket mondja bódogoknak lenni, kik majd elveszik a földet, melyet ez ideig nagy kegyetlenséggel és fegyverrel birtanak az hitetlenek. Látod, azért, hogy az együgyűek-

nek ígértetett, hogy senki ne gondolja az Úrnak cselekedetét emberi erővel hogy lenne.³²¹ El kell minékünk Péterrel egyetemben az kardot tennünk, mert aki fegyverrel keresi,³²² fegyver miatt kell elveszni, az Krisztus mondása szerint. Meg kell immár várunk ez Úrnak cselekedetét, eleitől fogva végig mi legyen, az Babilonból és a madianitáktól való megszabadulást, ahol csak egyedül az Úr hadakozik, miképpen szinte régen, mely historiáról Ezsaiás kétszer emlékezik (cap. 9. 10., ahol az megépülésről szól.)

Miképpen pedig az babilonai pusztulás után még fundamentomot is újat kellett vetni az új Jeruzsálemnek, az Izrael népének, azonképpen mi rajtunk is szinte az on dolog történt, holott az Antikrisztus semmi cikkelyt helyén nem hagyott volt az tudományban. És az mint akkor oly kegyetlen ellenség volt, hogy egyik kézzel magát kellett ótalmazni, másikkal építeni: szinte azonképpen vagyunk mostan. Annak felette nagy sok patvarkodásokat³²³ gondolnak vala, tudniillik hogy az Izrael népe elhasonlanék³²⁴ a királytól, megtiltaná az adót, mindent megháborítana és mind a többi,³²⁵ kikkel az Krisztust is kárhoztatják vala, mikor halálra menendő vala.

Miképpen azért, Atyámfia, keresztyén, semmit akkor nem árthatának az ő sok patvarkodásokkal az hatalmas Isten ellen, ki az ő népének a szükségnek idején gondjokat viselte: azonképpen noha minékünk is mostan sok boszuságot és szidalmat kell elszenvednünk, de mindazáltal nem hágy ez nyavalyában az mi Istenünk, hanem megszabadít az Antikrisztusnak lelki rabságától. Nem késik pedig ezzel az Isten, miérthogy immár szinte az kapuján vagyunk az Babilonnak. Senki ne kételkedjék³²⁶ azért ebben, hogy az Úristen el nem végezné az ő munkáját.

[HARMAD RÉSZÉ.]

Szent Jánosnak tizenhetedik részéből ez mondásnak: „Ez az örök élet, hogy megismerjenek tégedet csak egyedül igaz Istennek és a kit elküldöttél³⁵⁷ az Jézus Krisztust³⁵⁸ magyarázatja a közenséges egyenlő értelmű tanítóknak Erdély országban³⁵⁸ vallásoknak bizonyosságára és erősítésére az egy Atya-Istenről és ez ő fiáról a Jézus Krisztusról és ezeknek az ő szent Lelkéről.

Vallástétel.

[1.] az egy Atya-Istenről.

Hiszünk egy Istenben, ki amaz Atya, kiből mindenek vadnak és mi ő benne (I. Cor. 8.), ki egyedül fő (Jud. 1.), felséges és magasságbeli³⁵⁹ (Act. 7. Luc. 1.), csak egyedül láthatatlan, egyedül bölcs és egyedül hatalmas (I. Tim. 1. Rom. 16.), csak egyedül mindeneknek felette való Isten (Eph. 4.), egyedül igaz Isten (Joan. 17.), egyedül Jehova Atya, kinél több nincsen (Esa. 45.), egyedül a mi megigazulásunknak kútfeje és világosságoknak atyja (Tit. 3. Jacob. 1.), mindeneknél nagyobb (Joan. 10.), egyedül Atya és Krisztusnak feje (I. Cor. 11.) és azon Krisztusnak Istene és Atyja (Joan. 20. Math. 27.)

Ebben azért az egy magasságbeli Istenben, Krisztusnak atyjában, mennynek és földnek teremtőjében (Act. 17.) erős hittel hiszünk, legelőször,³⁶⁰ miérthogy csak ő egyedül az ő mértékhetetlen³⁶¹ irgalmassága szerint idvezített minket az újonnan való születésének, mosogatásának³⁶² és szent léleknek megújításának általa, melyet mi reánk bűségesen öntött a mi megidvössítőnknek,³⁶³ Jézus Krisztusnak általa.

[2.] az Atya Istennek Fiáról.

Annakutána hiszünk egy urunkban, Jézus Krisztusban, kinek általa mindenek vadnak (I. Cor. 8.), magasságbeli Istennek Fiában (Luc. 1.), mely az Atya Istennek erőjével árnyékozott³⁶⁴, fogantatott szent Lélektől a Szűz Máriának méhében (Luc. 2. Math. 1.), mely Krisztusban az Atya Isten az utolsó időkben magát megjelentette (Heb. 1.)

Ezt ez Istennek fiát sem láthatatlannak, sem halhatatlannak, sem mindeneknek felette való Istennek, avagy kiből mindenek volnának, sem őmagától való Istenek soha nem valljuk lenni. De inkább ezen Krisztust hisszük, hogy volt, miképpen mostan is, Istent Istentől, világosság[ot] világosságtól, igaz Istent igaz Istentől, bölcsét a bölcsőtől, teremtőt teremtőtől és halhatatlant halhatatlantól³⁶⁵ mondjuk, az Atya Istentől, ki senkitől nem függ, kinek e Fiu e világnak vége után alája vettetik és nem imez avagy ama természeti szerint csak, de mindenestől fogva (I. Cor. 15.) És abban az Istennek Fiában hiszünk, ki ő maga (Szent Jánosnál 14.) kisebbnek mondja magát lenni az ő Atyjánál.

Egyenlőnek kedig azért hisszük lenni és mondatni, mert az Atya Isten minden ő Istenségét teljes voltával

nekie részesítette³⁶⁶ és adott nekie minden hatalmat mennyben és e földön, és ezen ő fiát angyaloktól és emberektől imádatni akarta. (Mat. 28. Heb. 1.)

Valljuk azért a Jézus Krisztus[t] lenni Istennek ama egyetlen egy Fiának, kiről az Atya Isten mennyből kétszer tanubizonyságot tött (Math. 3. 17. Luc. 3.) és akit régen asszonyiállat magvából Ádámnak megígért volt (Gen. 3.), annak utána patriárkáknak³⁶⁷ Ábrahámnak ágyékából (Gen. 12. 18. 23. 26. Item Act. 3. Eccl. 44.), Dávidnak kedig az ő magvából. És amely egyetlen egy felől minden próféták jövendőltének, és akit az apostolok annak utána férfiúnak (Act. 2.) és embernek (I. Tim. 2.), második Adámnak (I. Cor. 15.) mondnak, mely ember Krisztust Istennek fiának a centurionak általa az írás nyilván vallja, hogy volt,³⁶⁸ mondván „Bizonyába ez ember Istennek Fia vala.“ (Mar. 15.) Ki felől Mojzes es prófétált, mondván: „Prófétát támaszt ti nektek az Isten a ti atyátok fiai közül, hasonlatost hozzám“ (Deut. 18. Act. 3. 7.) Mely felől Keresztelő János es tanubizonyságot tött, mondván: „Utánam jű a férfiú.“ (Jo. 1.)

Ezt azért e látható Krisztust mondjuk az atyától egyetlen egy születetnek³⁶⁹ lenni (Jo. 1.), melynek kivüle más nincsen (Es. 45.), egyetlen egy közbejárónak és itilőjének [eleveneknek és holtaknak]³⁷⁰ (II. Tim. 4.), anyaszentegyháznak egy fejének (Eph. 5.), ki dicsirendő Isten örökké³⁷¹ (Rom. 9.), ki imádunk és apolgatunk³⁷² és tiszteljük és kiben örökké bizunk a magasságbeli Istennek öröktől való végezése szerint. Valljuk azért Pállal egyetemben (T. Cor. 2.), hogy semmit mi egyebet nem tudunk, hanem csak a megfeszült³⁷³ Jézus Krisztust.

[3.] Az Szentlélekről.

Hisszük a szent Lelket es lenni az Atya Istennek és a Fiunak Lelkének (Mat. 3. 10. 12. Luc. 4. Rom. 9. I. Cor. 2. 3. II. Cor. 3. Gal. 4. Eph. 3. Phil. Act. 2.), mely az Atyától származik (Joa. 15.) és a Fiunak általa adalik az híveknek (Tit. 3.), ki szerzetetött Istentől a mi gondviselőnknek (Joa. 14.). Tanító (Lnc. 12.) és lelki ajándékoknak osztatója (I. Cov. 12. Hebr. 2.).

Istennek kedig őtet nem merjük nevezni, mert seholt az írás azt nem míveli.³⁷⁴ Segítségre hínia, avagy imádnia³⁷⁵ annál inkább nem, mert semmi hitelre való³⁷⁶ példa erről nincsen, és az Krisztustól előnkbe adattatott kenyergésnek, imádkozásnak és segítségre való hívásnak módjának nekünk elégnek kell lenni. (Matt. 4. 6. Joa. 4. 9. 11. 14. 15. 16. 17. Act. 1. 4. 12. Eph. 1. 6. Hebr. 8.)

Két oka vagyon, amiért ez vallástétel után Szent János mondásának magyarázatját helyheztenni akartuk. Első, hogy megbizonyítassék, hogy ez e mi vallásunk Istennek igiének³⁷⁷ derék³⁷⁸ folyásából legyen. Második, hogy akik e rövid vallásból a mi vallásunknak értelmét eszekbe nem vehették, e magyarázatból jobban megérthessék és azután igaz itilletöt tehessenek.

SzentJánosnak tizenkettedik részében így szól a Krisztus :

„Ez az örök élet, hogy megismerjenek tégedet csak egyedül igaz Istennek és akit elküldettél, az Jézus Krisztust.“

Az igiknek sommája ez :

A Krisztus itt e helyen a könyörgésben behozza³⁷⁹ a mi idvességünknek fundamentomáról való tudományt és megmagyarázza minémű dologban helyheztesített legyen a mi idvességünk és az örök élet, tudniillik az egy Atya Istennek és az ő Fiának, a mi Urunk Jézus Krisztusnak esmeretiben. Hogy kedig ne kételkedjél meghamisítatlan igazságnak lenni³⁸⁰ ezt a tudományt, megmutatja ezt az egész szentírásnak folyása (Mat. 23. Mar. 8. Luc. 9. Joan. 3. 6. 8. 16. I. Cor. 8. Eph. 4. 1. Thim. 2.). A Szent Pál és minden ő leveleiben nem egyebet tanít, hanem az atya Istent és a mi Urunkat a Jézus Krisztust, mikoron kedvet és békességet az Atya Istentől az Krisztus által adatni kíván. Szent János az ő első levelének 1. 2. és 5. részében emlékezik a társaságról, a minemű társaságunk vagy az Atya Istennel és az ő Fiával, a mi Urunk Jézus Krisztussal. Hogy kedig nyilván legyen, hogy mi nem távozzunk el az szentírásnak regulájától avagy folyásától, egymás ellenébe való vetésnek általa megmagyarázzuk a szentírásból az Atya Istent, az ő szent fiát, a Krisztus Jézust, és a szent Lelket, hogy nyilván megesmerhesd, mit tanít e felől az Istennek ígéje és mit a pápa az ő seregével, és hogy e kétféle tudományról ítleletet tehess, hogy ne essék rajtad szent Péternek ama mondása (II. Pet. 2.) szidalmazták azokat, kiket nem tudnak, hogy az ő veszedelmekben elveszenek.“

Első prédikáció, az Atya Istenről.

E prédikációban három dolgot veszünk elő, avagy

ez három dologról szólunk. Először minémű tulajdonságok legyenek, kikkel az atya Isten külömbeszeti³⁸¹ a Fiútól? Másodszor minémű külömbőség legyen az mi tudományunk között és az Antikrisztusnak csinált tudománya között? Harmadszor micsoda haszna legyen e tudománynak?

Az elsőről. Nyilván és minden kételkedés nélkül prédikál az Istennek fia az örök életről és mindeneknek előtte minket az ő Atyjának esméretire, mint minden jóknak kútfejére vezet, mely kútfejből mi reánk az örök élet és minden testi és lelki jók szállnak (Jacob. I. Phili. 3. I. Thim. 1.). Hogy kedig ez Atya Isten, ki csak egyedül való és igaz Isten, legyen a Krisztus atyja, az előjáró³⁸² és kevetkezendő ígiknek rendi ezt megmutatja. Mert elől veti, ezt mondván: „Atyám, eljött az óra, dicséits³⁸³ meg a te fiadat.“ És az ígék után mindjárást ezeket veti, mondván: „És mostan dicsőits meg te én atyám engemet.“ Szól azért az ő atyjáról és azt nevezi egyedül való Istennek.

De hogy efféle tulajdon nevezetek, kik az Atyának tulajdonittatnak, megesmértessenek, az Istennek ígéinek rendiből elő számláljuk a többit es.

Először *egynek* mondatik, mert egy az Isten, ki megigazitja³⁸⁴ a kernyülmetéltetett és a környülmetéltetlent hitnek általa (Rom. 3.). Egy az Isten, egy a közbejáró is Isten között és ember között, az ember Krisztus Jézus. (I. Thim. 2.) Egy az Isten és mindeneknek atyja, ki mindenek felett és mindeneken és mibennünk vagy. (Eph. 4.) Halld meg Izrael, a te urad Istened egy Isten. (Deut. 6.)

2. *Egyedül való.* Egyedül csak én vagyok és küvülem más nincsen. (Esa. 4 5.) Mert nagy vagy te, és csak

te egyedül csodákat cselekeszel. Lássátok, hogy csak én egyedül vagyok és én kívülem más nincsen. (Deut. 32.)

3. *Magasságbeli.* A Melchisedek kedig, Salem királya, kenyért és bort elé hozván (mert a magasságbeli Istennek papja vala) (Gen. 14.). Hogy megismerjék, hogy úr a te neved, te csak egyedül vagy a magasságbeli mind e földön, (Psa. 82.). Ez nagy leszen és a magasságbeli Istennek Fiának hivattatik. És a magasságbeli Istennek ereje beárnyékoztat tégedet. Annakcáért az mi tetüled születik, szentnek és Istennek Fiának hivattatik. (Lucae. 1.)

4. *Csak egyedül jó.* (Lucae 18.) Senki nem jó, hanem csak egyedül az Isten.

5. *Örökké való.* Ami mostan megjelentetött prófétaknak írásának általa, az örökké való Istennek végezése szerint az hitnek engedelme^{re} minden pogányok között. (Rom. 16.) Ábrahám kedig erdőt plántála Betsabéban és az örökkévaló Istennek nevét segítségre hívá. (Gen. 21.)

6. *Nagy.* Várván a bódog reminséget és a nagy Istennek és a mi idvezítőnknek, a Krisztus Jézusnak eljövételit (Tit. 2.) Ime a nagy Isten, ki meggyőzi az mi bölcseségünket. [Job. 36.]

7. *Áldott,* csak egyedül erős, királyokon való király és uralkodó úr. (I. Tim. 6.)

8. *Halhatatlan és láthatatlan.* Az örökkévaló királynak, ki csak egyedül őmaga halhatatlan és láthatatlan, tisztesség és dicsőség mind örökken örökké. (I. Tim. 1.)

9. *Őmaga Úr,* Júdás levelében.

10. *Egy mindeneknek Atyja.* (Mat. 23.) Atyát ne híjatok magatoknak e földön,³⁹⁵ mert egy a ti Atyátok, ki mennyekben vagyon. Mindeneknek Atyja, ki mindenek felett és mindeneken és mindnyájunkban mibennünk vagyon.

(Ephe. 4.) Nemde az Atya Isten mindnyájunknak Atyja-é? (Malach. 2.) Nagy úr és mindenek fölött dicséretes és minden Istenek felett rettenetes. (Psal. 96.)

Ez egyetlen, magasságbeli, csak egyedül örökkévaló igaz Isten, ez a Krisztusnak feje. (I. Cor. 11.) Akarom ezt, hogy tudjátok, hogy minden férfiúnak feje a Krisztus, asszonyállatnak feje kedig a férfiú, Krisztusnak feje az Isten. Áldott az Isten, a mi Urunk Jézus Krisztusnak atyja, ki minket megáldott minden lelki áldomásokkal mennyekben a Krisztusban és a miképpen minket választott ő benne világnak rendelésének előtte,³⁹⁷ hogy szentek és fertelmesség nélkül lennénk szeretetben ő előtte. (Ephe. 1.)

Az Isten a mi Urunknak Krisztus Jézusnak Atyja. (I. Pet. 1.) Áldott az Isten és a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyja. (Apo. 3.) Aki győzedelmes leszen, eképpen öltettem³⁹⁸ feje ruhába és ki nem törlem az ő nevét az élő kenyvből³⁹⁹ és megvallom az ő nevét az én atyám előtt és az ő angyali előtt. (Joan. 20.) Felmegyek az én atyámhoz és a ti atyátokhoz, az én Istenemhez és a ti Istentekhez.

Számlálhatnék az ő-testamentomból nagy sok bizonyságokat, de ez elég legyen.

Somma. Egy az Isten és mindnyájunknak Atyja, kitől mindenek vadnak és ki mindenek felett és mindnyájunkban vagyon, mennynek és földnek ura, világosságnak és lelkeknek Atyja. (Mat. 11. Jac. 1. Heb. 12.)

II. *A másodikról.*

Semmi nincs nyilvánban Istennek igijében, mint az egy Istenről való tudomány, kit mindenkoron és mindennyütt⁴⁰⁰ a mi urunk Jézus Krisztusnak atyjának mondja⁴⁰¹

lenni a szentírás, és mindeneknek teremtőjének, ki legelőször is Ádámnak, annak utána Ábrahámnak és egyebeknek ígerte az ő fiát, ki az frigyételért, kit tött volt Ábráhámmal, Izsákkal és Jákobbal és egyebekkel, atyáknak Istenének akarta magát hivatni (Act. 2. 3. 8.). Annak utána ujonnan való nevezetöt vön magának az újonnan való jótételről, miérthogy az Izrael fiait az Égyiptusbeli fogságból kiszabadítá. Végezetre elküldvén az ő fiát, ki asszonyállatból lön (Gal. 4.), Atyának nevével mindenütt az újtestamentomban hivattatik.

Ezt mikoron az Antikrisztus ki nem vakarhatná az szentírásból, őmaga fejétől magyarázatot szerze az atyák és conciliomok által, mondván az egy Istent háromnak és állatnak, azaz essentiának, avagy állatban, avagy három személyben lenni, mely személyek nem állat,³⁰² és az három személyt az egy Istenben, mely foldozással az apostoli együgyűség felfordították és Danielnek prófétálása szerint, oly Isten hozatott bé az anyaszentegyházba, melyet a mi atyáink nem esmertek. Hogy kedig ezt az Antikrisztusnak Istenét megismerhesd, vedd eszedbe az egymás ellenébe való vetéseket, kit anlithesisnak³⁰³ nevezünk.

Első antithesis.

Hiszem az Istent az állatnak egyességében egynek lenni és személyben háromnak, azaz hiszek az egy Atya Istenben, Fiu Istenben és szent Lélek Istenben, és ez három: Atya Isten, Fiu Isten és Szentlélek Isten, egy Isten. E penig Krisztusnak tanítása ellen vagyon, ki Szent Jánosnak hatodik részében az Istent egynek és nem háromnak, de ő Atyjának mondja lenni. Mikoron, úgymond, mindnyájan tanítottak lesznek az Istentől. És mindjárast utána veti: Minden, aki hallgatja az én Atyámat és tanul

ő túle . . . (Joan. 8.) És meg nem esmerék, hogy az Isten[t] mondanája ő atyjának lenni. És ottan, az én Atyám az, ki engemet dicséit, kit ti ti Istenteknek mondatok lenni.

Második [antithesis].

Hiszem, hogy miképpen az Atya Isten teremtette a mennyet és a földet, azonképpen a Fiu Isten és a Szentlélek Isten. Ez is Krisztusnak tanítása ellen vagyon (Matt. 11. Luc. 10.). Hálát adok — úgymond — tenéked, ki földnek, mennynek teremtője vagy. (Matt. 19.) Ki kezdetben teremté az embert, férfiuvá és asszonyállattá teremté őket.

Harmadik [antithesis].

Hiszem, hogy ez három: Atya, Fiu, Szentlélek egytermészeti³⁰⁴, egy állatu, egyenlő és hasonlatos őmagában. Ott semmi első avagy utolsó nincsen. Ez es Krisztus ellen vagyon. (Joa. 7.) Az Atya Istentől vagyok, úgy mond a Krisztus. (Joa. 10. 14.) Az én Atyám nagyobb nálamnál.

[III.] Harmadik része.

Három okért kell minekünk e tudományt igazán tanulnunk. Első, hogy megérthessük, minémü gonoszságok és éktelenségek következnek a sophistáknak az ő hamis tudományokból, mert nemcsak az Háromság-egy-Istent kellett hinnünk, de kényszerítettünk hinni az egyet háromságoknak, mely négység lészen. És niha az háromságot egyeségben és személyekben való Istent, és viszontag a személyeket Istenben, néha pedig az állatban, avagy az állatot a személyekben.

Micsoda tudomány lehet szélhez hasonlatosb ennél, melyben néha ezt, néha amazt kényszerítettünk hinni és mindazáltal es semmit nem hiszünk?!

Higgyünk azért az egy Istenben, ki prófétáknak és az apostoloknak Istene és ki a Krisztusnak Atyja, ki minket úgy szeretött, hogy az ő fiát nekünk adta, ki az ő tulajdon fiának nem engedött³⁹⁵, ki minket magának megengesztelt³⁹⁶ az ő fiának halálának általa, ki mindeneket cselekeszik és mindeneket ad minekünk a Krisztusnak, ő Fiának általa. Ha kedig így nem hiszünk, kényszerítettünk egyéb Istenekben hinni, kik között nincsen Atya, sem Fiu nem adatott minekünk, aminemű volt Bál, Moloch, Astarot és e mostani sophistáké: egy-hármas állat, három személyű. Mely Istenek felől csak egy betű sincs a szentírásban, de az egész szentírás az egy Atya Istenről teszen bizonytságot, ki minket teremtött, és az egy Istennek fiáról, az Jézus Krisztusról, ki minket megváltott, és az egy szent Lélekről, kivel megjegyztettünk³⁹⁷ az örök életre. Mindeneket azért, kik e jelenvaló életre és a jövődõre néznek, csak ez egy Atya Isten, kitõl mindenek vadnak, tekéletesen szerzette meg³⁹⁷ a Krisztusnak, ő fiának általa.

Mit cselekedik hát immár az egy-hármas, avagy az három személyű³⁹⁸ Isten, mikoron immár mindeneket tekéletesen és az utolsó napot is elvégezi az egy Atya Úristen az ő fiának, Krisztus Jézusnak, általa, és nem az hármas, amint Szent Pál (Rom. 2.) tanít?

Második oka, hogy az Atyának az ő méltósága épen megmaradjon³⁹⁹: mert a próféták, Krisztus és az apostolok csak ő nekie tulajdonítanak minden méltóságot. Legelõszer mert csak ő felõle szólnak és csak egyet vallnak földnek és mennynek teremtõjének és csak õtet magasztalják az egész ó-testamentomban. Az hit és az kenyergés csak az egy Istenre, mennynek, földnek teremtõjére igazittatik, és semmi egyéb módja a könyörgésnek az ó-testamentomban

nem találhatik. Krisztus es kedig (Mat. 6.) ezenre⁴⁰⁰ tanít, mondván: „Mikoron könyöregtek, ezt mondjátok. Mi Atyánk, ki vagy mennyekben. . . Megint (7) „Nem minden, ki énnékem azt mondja Uram, Uram, bemégyen mennyeknek országába, de aki az én Atyámnak akaratját míveli, ki mennyekben vagyon.“ (Mat. 16.) „Valaki vallást teszen én felõlem emberek elõtt, én es megvallom õtet az én Atyám elõtt.“

(Luc. 10. 23. Joan. 5. 6. 7. 8. 12. 14. 16.) Egyéb sok helyeken a Krisztus mindenkoron és mindenütt e méltóságot Atyjának tulajdonítja. Ezt ez igazságot a pokolbeli ördeg az Antikrisztusnak általa megfertelmezte⁴⁰¹. Elõszer mikoron azt tanította, hogy a Krisztus azon Isten, mely az Atya. Ez okon mívelte kedig⁴⁰², hogy ne esmerjük, ki légyen az Atya Isten, mert ezt ő állattá változtatta legelõszer, azonképpen az ő Fiát, kit második személyé és két természetű Istenné tött.

Másodszor azért mívelte, hogy a mi megigazulásunknak rendit és módját meg ne érthessük, mert mikoron az Atya Isten mindeneket cselekedett az ő fiának általa, és az ő szent Lelkével a választottokat⁴⁰³ megpecsételte, akarta, hogy az Atya, Fiu és Szentlélek azon egy Isten légyen, hogy a mi megigazulásunknak első okát és kútfejét beboritanája⁴⁰⁴, miképpen a filiszteusok Ábrahámnak és Jákóbnak kútait beborították és betöltették⁴⁰⁵.

Harmadszor azért, hogy az igaz könyörgésnek formája és módja elveszne. Mert amint Krisztus bizonytságot teszen, (Joan. 4.) „az Atyát lélekben és igazságban imádjuk,“ és (Joan. 15. 16.) „az Atyának az ő nevében könyergünk“: Antikrisztus kedig azt tanítja, hogy mind az hármat egyetemben imádjuk (maga⁴⁰⁶ semmi igaz könyergés közbejáró

nélkül nem lehet), hogy beteljesednék, ami Szent János evangélista által mondatott: Kinél az Atya nincsen, annál a Fiu sincs. És aki tagadja az Atyát és a Fiut, ez az Antikrisztus.

Harmadik oka⁴⁰⁷, hogy az ellenközö félnek az ő kiváltképpen való erősségit eszünkbe vegyük, mert az ő vélekedéseknek fundamentomok ez: Azon nevezetek tulajdonítottatnak Atyának, Fiunak és a Szentléleknek, azért Atya, Fiu és Szentlélek azon egy Isten. Hogy e mondás hamis legyen, megtetszik az oda⁴⁰⁸ fel előszámlált Atya Istennek tulajdonságiról⁴⁰⁹, melyek csak az Atyának illenek. Ezt nyilvánban megerősítjük a kevetkezendő prédikációban, holott a Fiunak tulajdonságait, kik semmiképpen sem az Atyának, sem a Fiunak [Olv. a Szentléleknek] nem illenek, elő számláljuk.

Második prédikáció, az Atya Istennek szent Fiáról, az Jézus Krisztusról.

Minekutána a Krisztus első helyt⁴¹⁰ és méltóságot ada és tulajdonita az ő Atyjának, azután őmagáról es tanit, hogy az apostalok és minden hivek megismerjék őtet, ki legyen, és minémű jókat hozott e világnak. Jelenti kedig, hogy ő bocsáttatott az ő atyjától e világra, hogy e világ el ne kárhozzék, hanem ő általa idvezüljen, miképpen az angyalnak mondása tanit: „Nevezzed az ő nevét Jézusnak, mert ő szabadítja meg az ő népét az ő bűneitől.“ Krisztusnak es nevezi magát, mert megkenettetött az

Szentléleknek teljes voltával, hogy mi királyunk és papunk lenne.

Nem csoda azért, hogy az örök élet helyheztesett az egy Atya Istennek és az ő Fiának, az mi urunknak Jézus Krisztusnak esmeretiben. Mert az Atya ez egynek általa rendelte⁴¹¹, hogy örek életet adjon nekünk, miképpen ő maga mondja: (Joan. 10.) Én jöttem, hogy életet legyen, és búségesen legyen. És (Rom. 5.) Miképpen egynek általa jött a bűn ez világra és eképpen elterjedett mindenekre, azonképpen egy embernek általa jöve az igazság. Az evangéliomnak is teljes sommája arra megyen⁴¹², hogy higgyük a Jézus Krisztust Istennek fiának lenni és hívén, örek életöt valljunk. Ezek adattatnak előnkbe e rövid beszédben. Mostan ezért egyebeket hátra hagyván, e kettőről szóljunk. Előszer minemű nevezetekkel ékesiti a szentírás az Istennek Fiát, kik sem [az] Atyának, sem a Szentléleknek nem tulajdonítottatnak? Másodszor miképpen ez elbocsáttatott Krisztus külembezzen attúl, kit az Antikrisztus az anyaszentegyházba behozott?

Az elséről.

Első nevezet, mellyel a Fiu külembesztetik az Atyától, ez: *elküldettetött*. Melyhez tödd hozzá az *egyetlen egy született*⁴¹³ mint Joa. 1. vagyon: És láttuk az ő dicsőséget, mint az Atyától egyetlen egy születettnek. És (Joa. 1.) „Úgy szereté Isten ez világot, hogy az ő egyetlen egy fiát adnája, hogy minden, aki hiszen ő benne, örök élete legyen“⁴¹⁴.

Tulajdonnak nevezi Szent Pál. (Róm. 8.) Ki tulajdon Fiának nem engedett, de mi érettünk adá őtet.

Szentlélektől fogantatott. (Lu. 1.) A szent Lélek

tereád jő és a magasságbeli Istennek ereje beárnyékoz tégedet. Ennekokáért ami tetőled születik, szentnek és Istennek Fiának hivattatik,“ (Matt. 1.) Ne félj, vedd hozzád a Máriát, a te jegyesedet, mert ami őbenne fogantatott, szent Lélektől vagyon.

Asszonyállatból lött. (Gal. 4.) Mihent az időnek teljesedése eljőve, elküldé az Isten az ő fiát, ki asszonyállatból lön.

Lött és kihozattatott Dávidnak magvából. (Ac. 13.) Ennek magvából az Isten igéreti szerint támaszta Izraelnek szabadítót, az Jézust. (Ro. 1.) Az ő Fia felől, ki lött neki Dávidnak magvából test szerint.

Örektől fogva rendeltetött¹¹⁵. (I. Pet. 1.) „Elrendeltetött ez világnak rendelésének előtte, megjelentetött az utolsó időben ti érettetők.“

Igirtetött. (Gen. 3.) „Asszonyállatnak magva megtöri a kigyónak fejét.“ (Rom. 1.) Mely evangéliomot igirt volt a próféták által az ő Fia felől.

Választott. (Esa. 42. Mat. 12.) „Ime ez az én szolgám, kit választottam, az én szerelmesem, kiben megnyugodt az én lelkem. Az én lelkemet teszem reája és a népnek itéletöt hirdet. (I. Pet. 2.) „Ime Sionban teszek fő szegeletes követ, választat: és aki hiszen őbenne, meg nem gyaláztatik, (Mat. 12.)

Megjegyzettetött. (Joan. 6.) Cselekedjetök nem annak az eledelnek¹¹⁶, amely elvész, de annak, amely magmarad az örek életre, melyet az embernek fia ad tinektek, mert ezt az Atya Isten megjegyzette, avagy megpecsételte.

Adattatott minekünk. (Esa. 9.) Gyermek születött minekünk és Fiu adatott minekünk. (Joa. 3.) „Úgy szereté Isten ez világot, hogy az ő fiát adnája. (Rom. 8.)

Ki az ő tulajdon Fiának nem engedött, de mindnyájan¹¹⁷ mi érettünk adá őtet.“

Megszenteltetött. (Joa. 10.) „Kit az Atya megszentelt és küldette ez világra.“

Megbizonyittatott és megerősített az Istentől. (Act. 2. 10.) Izraelbeli firfiak, halljátok meg e beszédeket, az Názáretbeli Jézust, az Istentől ti köztetők megbizonyittatott¹¹⁸ firfiat, jeles cselekedetőkkel és csodákkal és jegyekkel, kiket az Isten cselekedett ő által ti köztötők.

Megkenettetött. (Actor. 10.) A Názáretbeli Jézust, miképpen megkenete őtet az Isten szent Lélekkel és erővel.

Feltámasztatott. (Actor. 2.) Melyet az Isten feltámaszta megoldván halálnak keteleitől.

Megdicsőítettetött. (Actor. 3.) A mi atyánknak Istene megdicsőítette az ő fiát, a Jézust.

Felmagasztaltatott Istennek jobbjával¹¹⁹. (Act. 2. 5.) Istennek jobbjával felmagasztaltatott és az Atyától a Szentlélek felől való igiretet vevén, kiöntette ez ajándékot, melyet hallotok és láttok.

Ennek az ő fiának adott az Isten *életöt.* (Joan. 5.) Miképpen az Atyában őmagában vagyon az élet, azonképpen adta az ő fiának is az életöt, hogy legyen őmagában, és hatalmat adott neki itéletet tenni, mert embernek fia.

Tisztességet és dicsőséget adott neki. (I. Pet. 1.) Ki feltámasztotta őtet halottaiból és dicsőséget adott nekie.

Szentlelket adott. (Joan. 3.) Ennek nem mérték szerint adja az Isten a lelket.

Hatalmat földön és mennyen. (Mat. 28.) Adattatott énnékem minden hatalom mennyen és földön.

Név¹²⁰ mindenek felett. (Phil. 2.) Annakokáért felma-

gasztalá őtet az Isten és ada neki nevet, mely minden nevek felett vagyon.

*Itéletöt tenni*⁴²¹ adott, mert embernek fia. (Joa. 5.)

Ezt az ő fiát tötte *apastollá* és a mi vallásunknak *főpapjává* szerzette. (Hebr. 3.) Ennekokáért, szent atyafiak, a mennyei hivatalban kik részesek vagytok, eszetekbe vegyétek a mi vallásunknak apostolát és papját, a Jézust, ki hív annak⁴²², aki őtet elrendelte, miképpen Mojzes minden ő házában.

Örökkévaló pappá tötte őtet. (Hebr. 6.) Ahova' az előljáró Jézus mi érettünk bémene, örekkévaló pap lévén Melkisedeknek rendi szerint.

Mindeneken örökessé tötte és szerzette. (Hebr. 1.) Kít mindeneken örökessé tött.

Eleveneknek és holtaknak *itilővő*⁴²³ szerzette. (Ac. 10.) Mert ő, ki szerzetetött itilővé eleveneken és holtakon.

Tötte őtet *szegeletes kövé*. (Act. 4.) Ez a kü, mely megvetetett az építőktől, ti tületek, ki szegeletes kövé lött. (I. Pet. 2.) Ime Sionpan tesztek fő szegeletes követ. (Psalm. 117.) Amely követ megvetettek az építők, e lön szögeletes kövé, az úrtól lött ez és csodálatos a mi szemünk előtt.

Ez Istennek fia, a Jézus Krisztus lött minekünk Istentől *bölcsességünk* és *igazságunk*. (I. Cor. 1.)

Ez Jézust, kit ti megöltetek a fán felfüggesztvén, ez az, kit az Isten az ő *jobbával felmagasztalt*. (Actor. 5.)

Ez e fiu adatott mi nekünk Istentől, hogy mi vigóságunk⁴²⁴ legyen. Igazságnak *doktora, mester, próféta*, a mi lelkünknek *pásztora, közbejáró*, az mi betegségünknek *orvosa*, a mi lelkünknek *pispeke. Pispekké* és *pásztorrá, nagy pappá* és *örekkévaló királlyá* tötte. És ez a gyermek, kinek hívattatni kell vala hatalmas Istennek, békeség-

nek fejedelmének és jövendő világnak atyjának és Emanuelnek, azaz velünk való Istennek.

Ezt ez Istennek fiát nevezi az Istennek igéje *embernek fiának, embernek, firfiunak* és *testnek, Istennek bärányának*, Juda nemzetségéből való *oroszlánnak, Dávid nemzetségének, Máriának méhének bódog gyümölcsének*.

E feljül megmondott nevezetök nem illenek a láthatatlan Istenhez, kinek fia az Jézus Krtsztus és eleven és látható képe. Mert ám az egy Isten, Izraelnek, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak Isteue soha nem fogantatott, sem nem születött, senkitül nem rendelte[tett], senkitül nem választatott, nem küldtetett, sem nem szenteltetett, sem nem kenettetött, sem fel nem magasztaltatott, senkitől semmit nem vött, nem kezbejáró, nincsen Istene, sem aki feje volna.

Ez e Nazaretbeli Krisztus Jézus birja mennyországának, pokolnak és halálnak kulcsait, mert őnekie adatott minden hatalom mennyen és e földön és minden nevek felett való név (Apo. 2. Cor. 15. Ephe. 1. Mat. 28.)

E tanúságnak haszna ez, hogy a Babiloniabeli zürzavartul magunkat elvonjuk, melyet az Antikrisztus behozott, mikoron az Atyát, a Fiut és a Szentlelket azonegy Istennek rendelte lenni. Ez egyetlen egy Krisztust, ki minekünk küldtetett, kezünkbe kivötte, hogy az ő jótéteminyét meg ne esmerhessük, és eképpen semmivé tévén az egy közbejárót, nagy sok veszedelmes dolgokat hozott bé az anyaszentegyházba. És mikoron ezt a Jézust, ki a mi váltságunknak egyetlen egy ára, minekünk megtagadta, nem nagy dolog volt az ő érdemétől és elégtételétől őtet megfosztani és a keresztyéneket őtüle másuvá vinni és sok közbejárókat támasztani.

*A másiktól*¹²⁵.

A mi Krisztusunkról, az Atya Istennek egyetlen egy fiáról mit prédikál a szentírás, meghallottuk. Mostan immár halljuk meg az Antikrisztusnak csinált tudományát, mely az Istennek igéjével ellenkezik.

Legelőször azt vallja, hogy e Jézus Krisztus nem nemzettetett az Atyától, hanem ömagától való Isten, miképpen az Atya a mennyben, kedig személy, az Atyától született¹²⁶.

Másodszor ez egyetlen egy születettet nem vallja Istennek ama szerelmes fiának lenni, mely Dávidnak magvából hozattatott ki (Act. 13.), de örektől fogva az Atyának állatjából nemzettetett, melybe az Atya ömagát nívén, az ő állatját¹²⁷ öntette és ömagához hasonlatos fiat örektől fogva nemzett.

Harmadszor az Istennek Fia, ki fogantatott Szentlélektől és született Szűz Máriától, mely nekünk adatott és nekünk küldtetett, hogy ez Istennek nem tulajdon fia, hanem idegen. A másik kedig, mely az Atyának állatjából hozattatott ki, hogy az az Istennek tulajdon fia. Szent Pál ellen szól, mely¹²⁸ (Rom. 8.) azt mondja: „Mely Isten az ő tulajdon fiának nem engedött, de mindnyájunkért adta őtet.“ Azt nevezi Isten tulajdon Fiának, amelyet miérettünk halálra adott, „Az ő teste adattatott kedig halálra miérettünk.“ (Mat. 26. Luc. 22. I. Cor. 11. Jo. 6.)

Negyedszer azt vallja, hogy ez Istennek fia nem lött. Mert azt ineklik a *Patrem*-ban: *Genitum, non factum*, azaz nemzettetett, de nem lött. Ez is kedig Szent Pál ellen vagy (Gal. 4.): Mikoron az időnek teljesedése eljőve, elküldé az Isten az ő fiát, mely lön asszonyállatból.

Ötedszer azt vallja, hogy ez Istennek fia meg nem bizonyított, meg nem ígért, meg nem adattatott, meg nem szen-

teltetett, meg nem kedveltetett, meg nem kenettetett, meg nem fel nem támasztatott, meg nem dicsőített, meg nem magasztaltatott¹²⁹.

Hatodszor hogy senkitől soha semmit nem vött, miérthogy olyan ömagától való Isten, miképpen az Atya, és mindeneket bir. Krisztus ellen vagy, ki azt vallja, hogy mindeneket az ő Atyjától vött és hogy az Atya cselekedti őbenne a cselekedeteket.

Hetedszer a pápa Krisztusa és mely fiat ő az Atyának állatjából nemz., az szenvedhetetlen, halhatatlan, meg neveködött időben és bölcseségben, meg nem sirt, meg nem éhezett, meg nem hasonlatos mi hozzánk mindenben, büntől megválva, meg meg nem feszített, meg meg nem holt. Krisztusnak ellene vagy, ki prófétáknak irásából bizonyítja, hogy őnekie szenvednie kellett és meghalnia. (Luc. 24.) És erről tesznek a próféták tanubizonyságot. (Act. 10.)

Nyolcadszor azt vallja, hogy ez meg akkoron kezdett lenni, mikoron fogantatott Szentlélektől és született Szűz Máriától, meg hogy a testnek előtte és kivüle volt és az atyáknak ő-törvényben megjelent. Az irás ellen¹³⁰. (I. Johan 5. Hebr. 1. 2.)

Kilencedször, hogy meg nem ez váltott meg minket az ő vérével, miérthogy Istennek fiának az ő állatjával egyetemben semmi vére nincsen.

Tizedszer. Ez e fiu a megfeszült Jézus Krisztus, kinél egyebet Szent Pál (I. Cor. 2.) prédikállania meg tudott. Meg a pápá meg Jézus Krisztus, meg meg meg meg feszített, meg mert az meg meg meg idvezítő, meg meg meg közbejáró.

Tizenegyszer. A pápa Krisztusa ellenkezik ezzel, kit az Atya Isten mennyből nekünk ajánlott. Ezt a láthatót, ő fiát mutatta¹³⁰, mondván: „Ez az én szerelmes fiam.“ Ezoká-

ért, hogy az Antikrisztussal egyetemben ne álmodozunk Istennek valami más fiáról, mely avagy ebben volna, kit az Atya Isten mutatott, avagy ezzel együtt, és hogy bizonynyal higgyük Istennek szerelmes fiának ezt lenni, akit az Atya Isten nekünk megmutatott, és az kiben az ő lelke nekie megnyugodt, és melyben e világot magának megengesztelte: ehhez azért ez Istennek egyetlen egy fiához ragaszkodjunk, elhagyván azt, kit az Antikrisztus ez előtt behozott az anyaszentegyházba Istennek igéje kívül¹⁰¹.

Harmadik prédikáció, a Szentlélekről.

Nagy nyilván es együgyűképpen megmutatta az Krisztus az mi idvességünknek fundamentomát lenni az Atya Istennek és az ő maga esmeretit¹⁰², kiket miképpen magyarázza¹⁰³ az Istennek igéje és mit tulajdonit nekiek, ennek előtte való két prédikációban elő számláltuk. Revidedön a Krisztus Jézusban, ki az út, élet és igazság, hinnünk kell. Mert — amint Szent Pál tanúbizonyságot teszen felőle: (2. Cor. 1.) — „Mindenek őbenne úgy úgy és nem nem. Semmi kétséges, semmi tétovázó dolog nincsen őbenne, de minden igaz és nyilván való.“

Vödd eszedbe a külömbezést. Az Istennek Fia erre tanít, mondván: „Ez az őrek élet, hogy megesmérjenek tégedet csak egyedül igaz Istennek és akit elküldettél az Jézus Krisztust.“ Athanasius kedig és akik őtet követik, ellenkező dologra tanít, mondván: „Valaki akar idvezülni, szükség mindeneknek előtte, hogy a keresztyéni hitet vallja.“

A keresztyéni hit kedig ez, hogy az háromságot egyességben¹⁰⁴ éz az egyességet háromságban tiszteljük.

De mi ez harmadik beszédünkben előszer lássuk meg, miért az Krisztus itt semmi emléközetöt nem teszen a Szentlélekről¹⁰⁵. Másodszor Istennek igéje szerint mit kelljen hinnünk a Szentlélekről. Harmadszor az Antikrisztus mit tanított a Szentlélekről, hogy az igazat az hamisságtól meg tudjuk választani.

Az elséről.

Három kiváltképpen való oka vagon, hogy a Krisztus itt nem emlékezik a Szentlélekről. Első, mert nem őmagától való Isten, sem nem harmadik személy az háromságban, de az Atyának és az Fiúnak lelke. (Gal. 4.) Elbocsátá az Isten az ő Fiának lelkét a ti szivetekbe. (Rom. 8.) Ha az Istennek lelke lakozik tibennetek, mert akinél Krisztusnak lelke nincsen, az nem övé¹⁰⁶. (Matt. 3.) És látá az Istennek lelkét alászállván mint a galambot. (Mat. 30.) Nem ti vagytok, kik szóltok, de az én Atyámnak lelke, aki tibennetek vagon. (1. Corinth. 2.) Minékünk kedig megjelentötte az Isten az ő lelkének általa, mert a lélek mindeneket vizsgál, még az Istennek mély dolgait is. És nem vöttétek ez világnak lelkét, de azt a lelket, mely Istentől vagon. (1. Cor. 3.) Nem tudjátok-e, hogy Istennek templomi vagytok és az Istennek lelke lakozik ti bennetek? (2. Cor. 3.) Istennek levele vagytok, mi túlünk szolgáltatott és irattatott nem tentával, hanem élő Istennek lelkével¹⁰⁷. (Eph. 3.) A dicsőségnek Atyja adjon¹⁰⁸ tinéktek, hogy megerősedjete az ő lelkének általa a belső emberben. (Phil. 1.) Tudom, hogy ez énnkem idvességemre leszen a ti könyergésteknek általa és a Krisztus Jézusnak lelkének szolgáltatásának általa.

Második⁴³⁹, mert az Istennek fiainak választásának lelke. (Ro. 8.) Nem vöttétek megint szolgálatnak lelkét félelemben, de vettétek Istennek fiainak választásának lelkét, kiben kiáltunk, mondván: Mi Atyánk (Gala. 4.) Miért hogy Istennek fiai vagytok, az Isten bocsátta⁴⁴⁰ az ő fiának lelkét a ti szivetekbe. (I. Jo. 3.) És aki megtartja az ő parancsolatját, őbenne lakozik és ő őbenne: és erről tudjuk, hogy mibennünk lakozik, mert az ő lelkéből adott minékünk (Rom. 3.) Hogyha annak lelke, aki feltámasztotta a Jézust halottaiból, tibennetek lakozik, megeleveníti a ti halandó testeteket is.

Harmadik oka, mert a Szentlélek az örök életnek részesítője és bepecsételője⁴⁴¹, mert az Atya Isten az ő fiának általa ezt közli mivelünk és pecsétli az örök életnek örekségét mibennünk. (2. Cor. 1.) Aki megjegyzett minket és a léleknek zálogát adta a mi szivünkben. (2. Cor. 13) A mi urunk Jézus Krisztusnak kedve és az Istennek szerelme és a Szentléleknek részesülése legyen mindnyájan tivéletek. (Eph. 3.) És meg ne szomorítsátok az Istennek szent Lelkét, kiben bepecsételvén vagytok a megváltásnak napjára⁴⁴². (2. Thess. 2. Joa. 3. 14.)

A másodikról.

Az Istennek igéjéből és jó lelkesmeretből és tekilletes hitből ezt valljuk a Szentlélek felől, hogy Istennek lelke, mert Istentől vagy on, amint Szent Pál apostal mondja: (I. Cor. 2.) És az Atyától származik, avagy jó. (Jo. 5.) Az Istenről jó, bocsátatik és kiontatik, az híveknek adatik szolgálóknak és szolgálóknak, az Isten[nek] engedőknek és őtet kérőknek. És azért nevezi őtet az irás Istennek ajándékának. (Joe. 2. Act. 5. Luc. 2.)

Valljuk őtet lenni Istennek ujjának, erősségének, hatal-

mának és a magasságbeli Isten erejének, örekkévaló lelkének és ki Istennek titkait vizsgálja, ajándékoknak osztogatójának, kinek-kinek mind amint akarja. (I. Cor. 12. Exo. 8. Lu. 11. Hebr. 8.)

Ezt e Szentlelket az irás egyetemben Atyának és Fiának lelkének mondja lenni ennekokaért, mert az Isten őtet nem mérték szerint adta a Krisztusnak, de úgy mint őtüle örekösinek⁴⁴³. Mert őtet kente meg az Isten igazságnak olajával minden ő felei⁴⁴⁴ kezett. (Heb. 1. Psal. 45.) Ez ez Istennek Lelke tanító, doktor és jóra igazgató, minden Isten választottinak vigasztalója. Az híveket vigaságossá⁴⁴⁵ teszi, bátorságossá és az igazságnak vallásában erőssé. Kedvet ad nekik és ékesen való szólást⁴⁴⁶ (Luc. 12. Matt. 12.)

Ez ez Istennek Lelke teszi az embereket Istennek fiaivá, bűnes embereket poenitentia tartóvá⁴⁴⁷, viszen a Krisztus Jézusnak társaságára és egyességére, mely Krisztus csak őmaga nem választott fia az Istennek, hanem tulajdon és egyetlen egy születte. És innét hivattatik Istennek választott fiainak lelkének, mert minékünk tanubizonyoságot teszen az Istennek hozzánk való jó akaratjáról, mellyel minket az Atya Isten az ő szerelmes fiában befogadott, hogy minékünk atyánk lenne. Könyergésre való bizodalmat ad minékünk, sőt a könyergésre tanít, hogy félelem nélkül kiálthassuk: „Abba pater, mi Atyánk“ (Ro. 8. Gál. 4.) Azonképpen mondattatik zálognak és a mi örekségünknek pecsét[nek], mert e világon zárándokok⁴⁴⁸ lévén és a megholtakhoz hasonlatosok, mennyekből úgy elevenít minket, hogy bizonyosok vagyunk Istennek hűségés őrizeti alatt bátorságban lenni⁴⁴⁹ a mi idvességünket. És onnét mondatik életnek es az igazságaért.

Miérthogy kedig ez ő titkon való öntezésével az igazságnak gyümölcseére készít⁴⁵⁰, gyakorta mondatik víznek, mint Es. 55. 44. : Minden szomjohozók jövetek⁴⁵¹ a vizekre és kiöntem az én lelkemet a szomjohozókra és a folyóvizeket a szárazra, avagy a földre. Jóllehet hogy néha tisztításnak és mosogatásnak erejétől neveztetik annak, mint Eze. 36.25, holott az Isten tiszta vizeket ígér, kikkel az ő népét az ő rútságoktól megtisztít.⁴⁵² Hogy kedig az ő kedvének vizével megönteztetvén⁴⁵³ az életnek erejében helyheztes és megtart, innét neveztetik olajnak és kenetnek.

Megint, miérthogy a mi kívánságunknak gonoszságit untalan koholván⁴⁵⁴ és égetvén, gerjeszti⁴⁵⁵ a mi szívönket Istennek szerelmére és kegyes életnek igyekezetire, ettül [ez] cselekedettül méltán neveztetik tűznek. Annakutána úgy adattatik előnkbe, mint egy kútfő, ahonnét mireánk származnak, avagy áradnak minden mennyei gazdagságok. Avagy Istennek kezének⁴⁵⁶, mellyel az ő hatalmasságát miveli, mert az ő erejének hatalmasságával, avagy az ő lehellelivel úgy lehelli az mennyei életet, hogy immár nem mimagunktúl vezérlett[et]ünk, de az ő igazgatásával és mozgatóásával vezérlettetünk, és ha valami jó dolgok vadnak mibennünk, azok az Istennek kedvének cselekedési a mi urunknak Jézus Krisztusnak általa. A mi saját dolgaink pedig nem egyebek, hanem a mi elménknek setétsége és szívönknek tekieltlensége.

Az harmadikról.

Ezt a Szentlelket soholt a szentírás nem mondja Istennek. Arról sincs semmi ige, nem es tanít arra a szentírás, hogy a Szentlélek teremtette mennyet és földet és tengert, amint az Antikrisztus ezt tanítja az ő társaival

orcátlanul és vakmerőképpen vallja. Mutassa meg ezt az hitető Antikrisztus, nem gyanokodásokkal⁴⁵⁷, nem vélekedésekkel, nem csinált beszédekkel⁴⁵⁸, sem kedig haszontalan következtetésekkel, de bizonyos, igaz és nyilván való Istennek igéjével, mondjuk, ezt mutassa meg, hogy a próféták, apostolok, avagy ő maga a Krisztus valahol a Szentlelket Istennek mondta volna lenni, avagy hogy harmadik személy lőtt volna. Annak felette mutassa meg ezt is, hogy valaki a próféták közül, patriárkák avagy az apostolok közül hitt volna a Szentlélekben, segítségre hitta volna, tisztelte volna, avagy áldozott volna neki. Ezt az Antikrisztus soha Istennek igéjéből meg nem mutatja, hanem csak conciliomokból, atyákból és a hamis vallásokból, kiknek írásnak, hogy higgyünk, ketelesek⁴⁵⁹ nem vagyunk. Sőt Pál apastallal egyetemben azt mondjuk, hogy ha az angyal mennyekből más evangéliomot prédikálna, hanem akit prédikálotta[k], átok legyen⁴⁶⁰.

Igaz tehát, hogy az Antikrisztus sem Mojzesből, prófétákból, evangéliomból, sem az apostolok írásából soha az ő csinált tudományát meg nem oltalmazza. Mert ezek ez három örekkévaló Istenekről, kik mindenben egyenlők és egy módon mindenhatóak, soha semmit nem tudtanak, sem nem hallották, hogy hárman volnának földnek, mennynek teremtoi. Ezeket soha ők nem esmérték. Antikrisztusé tehát és a pokolbeli ördeg hazugsága, kivel az egy és egyedülvaló igaz magasságbeli Istent és azt, akit minekünk küldött, az Jézus Krisztust és ezeknek idvességés esmeretit Istennek igaz itéleti szerint szivenkből kivesztette⁴⁶¹.

Ha keresztyének vagyunk, Istennek fiainak juhái vagyunk az ő kedvéből. Megelégedjünk tehát ez egyetlenegy mesterünknek tudományával és beszédével, és a pró-

fétáknak és az apostaloknak hitiben megmaradjunk, mert ezek három örekkévaló és egyenlő Istenekeket, három terem-
tőket nem tanítanak, kiknek egyenlő tisztességek, dicsősé-
gek vagyon, és egy és azon állatok. Távoztassuk el azért
ez hazugságokat és ellene álljunk a pápának, mert ezek
mind az ő kohából⁴⁶³ költenek.

A Krisztussal azért egyetemben az egyedül való ma-
gasságbeli Atya Istent hirdessük és tiszteljük és az ő sze-
relmes fiát, a Jézus Krisztust, ki Szentlélektől fogantatott
és születött a szüztől.

A Szentleket az irás szerint és Istennek igéjének igaz
tudománya szerint higgyük, hogy legyen, kinek erejével
és hatalmasságának erősségével minden gyarló híveket az
Atya Isten az álnok és hatalmas ördög ellen, e világ ellen
és test ellen és pokolnak minden ő hatalma ellen fegyverbe
felölteztet.

Semmi hamis nevezetet és tisztességet a Szentlélek-
nek tulajdonítani nem kell, mert nem gyönyerkedik ő
hazugságokban, sem hízelkedésekben. A káromlástól irtó-
zik, bálvány lenni nem akar. Maradjunk meg azért ez
igaz tudományban és elégedjünk meg véle.

Amit Istennek igéjéből őfelőle értünk és az ő csele-
kedeti felől, hisszük övének lenni, és kívánjuk magunkban
érezni⁴⁶⁴, magunkat őrizvén, hogy őtet, a mi rút és istente-
len életünkkel meg ne szomorítsuk és mitülünk őtet el
ne űzzük.

UTOLSÓ RÉSZÉ.

Tanácsadás, miképpen az hív ke-
resztyén ennyé sok vél[er]kedésökből⁴⁶⁵
megszabadulván, az igaz értelemben meg-
maradhasson és idvességének utában bát-
ron jár hassan.

Valamikoron az Úrnak egyházában visszavonások és
külembező értelmek támadnak az tudományban, sokakban
kételkedés támad az igaz anyaszentegyházról, hogyha⁴⁶⁶
vagyon-é valami igaz anyaszentegyház, avagy nem. Nagy
sokakban kedig meglankad az hit és megszűnik a könnye-
gés. Hasznos dolognak véltük ennek okáért lenni, hogy
megmutassuk ezt, noha lesznek efféle visszavonások az
anyaszentegyházban, mindaz[ál]talis vagyon és meg nem
szűnik lenni az igaz anyaszentegyház. Annakutána keresz-
tyén embernek mit kelljen mívelni és jó lelkiismerettel mit
kelljen követni, hogy idvességének dolgában kárt ne valljon.

Nem tagadhatni ezt, hogy azok között, kik Krisztus-
nak nevével dicsökednek és az ő igéjének igazságát vall-
ják és kevetik, hogy efféle visszavonások ne legyenek. Meg-
tagadjuk-é azért az igaz anyaszentegyházat közzetek lenni⁴⁶⁷,
melyet az Úr Isten az ő igéjével egybegyűjteni és idvezi-
teni akar?

Szent Pál az első levélben, kit a Corinthusbelieknek
irt, sok visszavonásokat és tévelygéseket számlál elő, kik
voltanak abban a gyülekezetben, mely szent és Krisztusnak
vérevel megmosogattatott, választatott és hivattatott vala:

mindazáltal nem tagadja az anyaszentegyházat köztetek lenni. És jelenti, hogy az egyházi szolgák, noha külembező módon építnek a fundamentomon, mindazáltal az Úrnak napja és a tűz mindennek cselekedetét, minemű leend, megjelenti. Jóllehet hogy az barátok és a pápai doktorok által meghomályosított volt mind széllyel⁴⁶⁸ az Isten felől való igaz tudomány és az homályosságának maradéki⁴⁶⁹ mind ez ideiglen maradtanak köztünk: mindazáltal az idvességnek fundamentoma épen megmaradott a keresztyéneknél és mindenkoron a kegyes embereknek az ő lelkesmeretök megnyugodt ebben. Ez az ő akaratja, aki engemet elbocsátott, hogy minden, aki látja a fiut és hiszen őbenne, el ne vesszen, de örek életet valljon⁴⁷⁰. És úgy szereté Isten ez világot, hogy az ő egyetlen egy fiát adná érette, hogy minden, aki benne hiszen, el ne vesszen, de örek életöt valljon. Ha ez igazsághoz vettettének⁴⁷¹ emberi lelemények az három Istenről, kik őmagoktól való Istenek, a kettős Krisztusról és a több dolgokról: mit tudott azokról a szeginy és tudatlan község, mely együgyűképpen csak az egy Atya Istenben hitt és az ő Fiában, a mi Urunk Jézus Krisztusban. És noha az emberi leleményeket, kik az igazság mellé vettettének, mostan az Úrnak napja és a tűz megjelenti⁴⁷²: kicsoda kételkedik ezért az Úrnak egyházáról? És ki tagadja azt a gyülekezetöt Istennek egyházának lenni, amelyben efféle tusakodások vadnak? Ha az Istennek lelke minket mindjára megszálana, teljességgel újonnan születetnénk, kétségnélkül nem jutnánk üdö szerént⁴⁷³ eképpen az hitnek minden cikkelyinek igaz értelmére az ilyen nevedésekkel⁴⁷⁴. De miérthogy az hit Istennek ajándéka, ő adja az mennyit kinek akar adni és mikoron, ha a tusakodásokért és az értelemben való külembezésnek mivoltáért tagadjuk lenni Istennek egy-

házát, azt kell mondanunk, hogy az Izrael népe közt nem volt az igaz anyaszentegyház, miérthogy annyi sok szerzetre szakadtanak vala Krisztusnak eljövételének előtte.

Ezt nem azért számláljuk elő, mintha az anyaszentegyházat valami láthatatlan avagy Platonak vélekedése szerint, valami elmében gondolt gyülekezetnek akarnók magyarázni, de azért inkább, hogy megértsük, hogy efféle tusakodások Istennek egyházát semmivé nem teszik és az idvezülendőknek seregét el nem törlik. Megmarad azért Istennek egyháza mind ennyé sok tusakodásban is és az Istennek igaz serege, mely az ő igéjének tisztaságát követi és abban marad meg, akarhon legyen. És miérthogy az Isten építi a mi idvességünket az Krisztus által, méltán kérdezik, minemű uton kelljen járnunk, hogy idvezülhessünk.

Mindeneknek előtte helyen kell ezt hagynunk, hogy semmi emberi szerzések és semminemű következesek⁴⁷⁵ nem szükségesek az idvességre, mert valami szükség az idvességre, minden befoglaltatott a próféták és az apostolok irásiban búségesen, és ennek okáért int minket a Krisztus, (Joa. 5.), hogy csak az irásokra siessünk⁴⁷⁶, mely irások egyedül csak bizonyosok és igazak, és ezért mindenkoron szemünk előtt legyenek. Mely dologról erős bizonyosságink vannak. (Matt. 24. Rom. 5. II. Tim. 3. II. Pet. 1. Esa. 8. Psal. 79. és egyebütt.) Csak az Istennek igéjében kell azért megnyugodnunk és semmit azon kívül nem kell sem hinnünk, sem cselekednünk, avagy rendelnünk.

Másodszor, minemű itilettel kelljen élnünk⁴⁷⁷ az irásoknak igaz értelmének keresésében? Kettő azért a dolog, kivel szentírásnak igaz értelmét találjuk: a Szentlélek és az Istennek igéje.

A Szentlélekről tanubizonyosságunk vagyon (Jo. 8.) Ha

az Isten a ti atyátok, miképpen nem⁴⁷⁶ ismeritek az én beszédemet? Miérthogy bizonyos dolog ez, hogy nem választattunk, hogy Istennek fiai legyünk, ha nem az Szentlélek által⁴⁷⁷. Mely dolgot mihent⁴⁷⁸ megnyerünk, a Krisztus itt ez helyen bizonyoságot teszen, hogy azért⁴⁸¹ esmerhetjük meg az ő beszédét egyéb idegen beszédétől, hogy minékünk nyilván legyen. Ezen értelemmel szólott, mondván: Az én juhaim esmerik az én szómat és nem mennek idegen pásztor után. Kétségnélkül Szentlélek által leszünk Krisztusnak juhain, melyek az hamisat az igaztúl meg tudják választani és az írásnak igaz és tulajdon értelmét találni⁴⁸². I. Cor. 3. így szól az írás: Az okos ember nem érti az Isten dolgait, nem is értheti, mert bolondságnak tetszik őnekie, de a lelki⁴⁸³ mindeneket megítél. És ugyanottan: Istennek lelke a mélységeket vizsgálja. A Krisztus is azt mondja: Az vigasztaló Szentlélek, akiket szóltam tinektek, mindeneket eszetekbe juttat⁴⁸⁴. Szent János es az ő levelében azt mondja: A kenés megtanít mindenekre. Semmire jó azért azoknak beszédök, kik azt mondják, nem mindenek adatott választásnak lelke, kivel igazat a hamistúl megválaszthassa. Pál apastal azt mondja, valakik istennek fiai, Istennek lelkétől viseltetnek⁴⁸⁵ avagy igazgattatnak. És nincs senki oly keresztyén, kinek az Isten annyi lelket⁴⁸⁶ nem adna, hogy a szentírásból meg nem érthetnéje, micsodák szükségesek neki idvességére, csak a szentírást meg ne vesse, mert igaz a Krisztusnak ígérete: Keressétek és meglelitek, zergessetek és megnyittatik tinektek.

Az második, kivel mint egy bizonyos jellel élünk a szentírásnak igazán való megértésében, az Istennek ígéje. Mert az írásnak egyik részéről, mely homályosb, végezött dolog⁴⁸⁸, hogy más írás által, mely nyilvánban vagyon,

avagy világosb, magyaráztassék. Az Isten adta az ő egyházának az ó-testamentomot, kinek méltósága állhatatos⁴⁸⁹; de miérthogy az új-testamentum annak az ő világossága, és miképpen külembezzen egyik a másiktúl, tudni kell, egybevelvén őket, megtetszik az igazság. Irván vagyon a Thessalonicabeliek felől (Actor. 17.), kik Szent Pál tanítását hallgatván, írásokból tudakoztanak, hogyha úgy volna, avagy nem, akit Páltúl hallottanak. Ágoston doktor is a keresztyéneknek tudományáról való könyvben tanítja az ő prédikátorát, hogy az írásokat egybevesse. Nem igazítja az atyák írásira, hogy azokból értekezzék⁴⁹⁰, mi legyen az igazság, avagy a dekretomokra, avagy egyéb emberek szerzésére. Mert miképpen az atyák, kiváltképpen az Istenről való hitnek cikkelyiben önnen köztek⁴⁹¹ külömbeznek, miképpen változtatják, előveszik és meg elhagyják az ő magyarázatjokat, és niha egyik a másik ellen támad, helye leszen, az hol megmutatjuk. Az conciliomokra nem kell futni, mert miképpen azok tévelygettének, az ő cselekedetekből megtetszik.

Az Arminiában való concilium mindenestől fogva ariánosok mellett volt. Ephesusban másodszor lött concilium Eutichest ótalmazta. Calcedonbeli annyira esett volt, hogy a római főpapnak, Leo nevőnek azt az tisztességet akarta adni, hogy közenséges pispék lenne, de az szent ember (mert nem vala ott) ezt hallván, semmiképpen nem engedé annak.

Az conciliomban is, kit Szent Cyprianus tött volt, felette igen tévelygettének, mikoron azt végezzék, hogy amely eretnekeket az közenségszű anyaszentegyháznak kivöle megkereszteltének volna, ha megtérnének, hogy másodszor megkereszteljék őket⁴⁹². Constanciabeli zsinat ebben egye-

süle meg⁴⁰³, hogy az Úrnak vacsoráját felszegvén adják az községnek.

Több nagy sok tévelygéseket előhozhatnánk, kik az conciliomok által hozattának bé az anyaszentegyházba, miérthogy emberek, kik az conciliumban rendelik és végézik a dolgot, testi és emberi okosságnak itéletit gyakorta öszve elegyítik. Ennekokáért az ő értelmeknek nem kell engedni, hanem ha nyilván megtetszik, hogy a szentírással egyetértenek. Nemde Péter nyilván vétkezett volna-é, ha Pál apastal meg nem feddette volna? Ha ilyen apastol vétkezhetött, mit nem gondolhatunk az erőtlén emberek felől, kiket gyakorta láttunk, hogy az ő testi értelmektől viseltetnek? Mindenek azért vetekedés nélkül a szentírásnak próbájára vitetessenek; főképpen az által, úgymint bizonyos dolog által itiljük a bizonytalan dolgokat és az tekilletes irásnk általa végezzünk a kétséges dolgokról.

Miképpen hogy az Istennek igéje tekilletes és igaz és örekké megmarad, azonképpen az emberek dolga bizonytalan és mindenkor sántikál, avagy ingadoz. És ezeket nem úgy kell érteni, mintha valaki tisztességét akarnók kisebbíteni, avagy az anyaszentegyháznak méltóságát elvenni. De abban munkálkodunk, hogy ami az Istené, ne tulajdoníttassék embereknek. Mindenkoron azért a keresztyéneknek szemek előtt legyen e mondás: Ha valaki szól, szólja az Istennek beszédét. És ha a mennybéli angyal egyébképpen prédikállana, hanemminc a szentírásban vagyon, átok legyen.

Ez a második részéről elég legyen, mert efféle jelekkel tudakozhatunk a szentírásnak igaz értelméről. Immár az harmadikra menjünk.

Harmadszor tudnunk kell, miképpen szerezhessünk magunknak Istennek igéjének igaz értelmére való tehetség-

get. Ami az első magyarázóra níz, kit a Szentléleknek mondottunk lenni. Könyergéssel kell cselekedni, mert Dávid így könyergett: „Uram, nyisd meg az én szemeimet, hogy láthassam a te tervinyednek csodáit. És taníts meg engemet a te előtted való megigazulásra. Adj értelmet énnékem és tudakozom a te parancsolatidról“, és számtalan efféle (Psal. 119.). Igaz azért, amit ezen próféta felkiáltván mond: „Bódog az, kit te tanítandasz, Uram.“

Szent Pál könyereg az ő leveleiben az szentekért, kiknek a leveleket irta, hogy adattassék nekik lelki bölcseség és értelem és világos szemek az Istennek akaratjának megismerésére. Szorgalmatosan azért könyergésben kell embernek magát foglalni⁴⁰⁴, és bizonyos legyen Krisztusnak igireti szerint, mivel inkább az én mennyei Atyám az ő szent Lelkét adja azoknak, akik őtüle kéri.

Ami az Istennek igéjére néz⁴⁰⁵, mikoron itéletet akarunk felőle tenni, — nem kicsiny gondviselés kívántatik abban, hogy egyik irást a másikkal egybe hozhassuk és az által, amely világosb, magyarázhassuk azokat, kik homályosb értelműek. Ennek okáért inti vala Pál apastal az ő Thimotheusát, hogy az irás olvasásban foglalatos lenne. Őmaga es, mikoron Rómában fogva volna, kíváná, hogy Troadesből küldenék meg az ő könyveit neki és az hártýákat, kiket ott hagyott volt. Ezekből megtetszik nagy bűnek lenni, ha a tanítók és az tanulók sem nem imádkoznak, sem a minémű szorgalmatosság és gondviselés kívántatik a tanítótúl és az tanulóktúl, gondot reá nem viselnek. És e mostani időben nagy sokakban megbántja⁴⁰⁶ az igazságról való értekezést az ő tulajdon és saját itéletek, kivel megerősítettvén, mennek a szentírásnak olvasására⁴⁰⁷. Le kell azért tenni a saját tulajdon itéleteket és bé kell menni

a szentírásnak olvasására⁴⁹⁸, és tanuljuk meg ezt, hogy az írásnak bizonyoságát erőszakkal ne vonjuk az mi vélekedésünknek értelmére.

Negyedszer szükség, hogy az egész szentírásnak somája szemünk előtt legyen és minden írásnak bizonyoságát bizonyos célre⁴⁹⁹ vigyük, hogy az tanításban és tanolásban ne tévelyegjünk.

Hogy kedig ez lehessen és idvességünknek bizonyos és állhatatos fundamentomát érthessük, kiben megnyughassunk, minden egyéb disputációkat és emberi csinálmányokat elhagyván, ami szükség idvességünkre, rövid summába befoglaljuk, és mit kelljen kiváltképpen hinnünk, megmagyarázzuk.

Először Istennek minden akaratja az ó- és új-testamentomban jelentetött meg, kinek az ő külembesését jól kell eszünkbe vennünk, mert valami az ó-testamentomban külsőképpen példázott, az az újban beteljesedett, mert az törvénynek vége az Krisztus. És az törvény következő dolgoknak árnyéka, az Krisztus kedig állatja.

Ezeket jól meg nem gondolván és eszükbe nem vévén, nagy sok tévelygések hozattattanak az anyaszentegyházba⁵⁰⁰.

Legelőször a teremtés és az Istennek külső cselekedeti, mely az Atyáé, tulajdonított az Fiúnak és a Szentléleknek. És eképpen az írás ellen három teremtők, kik egyenlőképpen örekkévalók és egyenlők, hozattattanak bé.

Másodszor a Krisztusnak lelki országa és az ő jótétele eltemettetött. Mert mikoron⁵⁰¹ csak ő az egyetlen egy úr, kinek általa mindenek vadnak, ki az ó-testamentomban megígirtetött és az új-testamentomban megadatott: mikoron az egy állatu Istennek vallották lenni, mely egy állatu Istent az Atya Istent mondták lenni⁵⁰², és mikoron azon teremtő-

nek vallották, nem esmerhették meg, hogy ő legyen az, ki lelki életet búségesen hozott volna és az ő jótéteményét az ő lelkének erejével és hatalmával nagyobb búséggel öntette volna ki, hogynemmint az ó-testamentomban volt.

Másodszor az ó-testamentomnak könyvei arra tanítanak minket, hogy a mi atyáinknak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak Istene nem ama hármassal Isten, kit az Antikrisztus béhozott, hanem a Krisztus Jézusnak atyja, ki az ő megmondhatatlan jóvoltából az ő parancsoló beszédével a földet és a mennyet és mindeneket, kik azokban vadnak, teremtett és mindeneket az ő bölcsesége és akaratja szerént cselekedött és cselekeszik.

Harmadszor, hogy az Atya Isten teremtötte az embert, vele közelvén az ő nagy jóvoltát és bölcseségét, evégre, hogy az Isten ő általa megismeressék és tiszteltessék.

Ígirtetett vala kedig az áldott mag, ki az Krisztus Jézus, a mi első szüleinknek, Ádámnak és annakutána pátriárkáknak, prófétáknak és királyoknak evégre, hogy a bűnnek és halálnak kegyetlenségétől megszabadíttatnának mindnyájan azok, kik igaz hittel ő beléje oltatnának. És az Istentől sokszor előhozott igiretek semmit egyebet nem tanítanak, hanem hogy a Krisztus Jézus volna az, ki az áldást elhozandó volna és ki az ördegnek országát elrontatnája. Ezt foglalta bé röviden Szent János, mikoron ezt mondja: Ezért jelent meg az Istennek fia, hogy az ördegnek cselekedetét megrontsa.

Ez igireteknek az időnek beteljesedésében meg kellett teljesedniük. De azokben⁵⁰³ az Istennek népe, hogy a bűnnek megismerésére és a közbejárónak jótéteményinek elfogadására taníttassék és vitettessék, törvény alatt és külömb-külobmbféle ceremoniak alatt őriztetik vala, melyek

mind az jövődō dolgoknak árnyéki és képei voltak. Ezek summa szerint adattatnak előnkbe az ő-testamentumnak könyveiben. Az új-testamentum az ő-testamentumnak világossága és magyarázatja, mert nyilván tanít, hogy az áldott mag a Krisztus Jézus, ki minékünk adatott. Sőt megjelente-tött, hogy ő az igaz bárány és e világért való áldozat, kinek általa az Atya Isten minket magának megengesztelt, ki az ő vérenek kiontásával az atyának haragját megengesztelte és aképpen Istennek fiaivá választattunk, hogy az Atya Istennek örekesi és a Krisztusnak örekes társai lennénk.

Ez Istennek jótéteményi, kit az Krisztusban és az Krisztus által minékünk adott, kiesnének elménkből és nem jutná[nak] eszünkbe, hogyha az Atya Isten az ő jóvoltából azokat a mi szivünkben meg nem pecsételnéje az ő szent Lelkének általa. Adja azért az ő kegyelmességéből minékünk az ő szent Lelkét, kinek általa megpecsételtetünk az örek életnek reménységére és az elveszhetetlen örekségre, mely minékünk szereztetett mennyekben. Ennek az ő szent Lelkének általa az Atya Isten hathatóképpen cselekeszik mibennünk és az igazságnak zsengeit mutatja mi általunk, hogy testünket megölvén, lélekben járjunk ő előtte új életben és hitünket szeretetnek cselekedetivel megmutassuk.

Az új-testamentum azért nyilván jelenti a mi megigazulásunknak módját és annak kútfejét Istennek szerelmét mondja⁵⁰⁴ lenni, melyet az ő fiában megmutatott és az ő szent Lelkének általa a mi szivünkbe öntött, hogy mind egész e cselekedet⁵⁰⁵ megmutattassék, hogy nem mitőlünk, hanem az Istennek kegyelmességéből származik, hogy semmit ne dicsekedhessünk a mi cselekedetünkről⁵⁰⁶.

Az Krisztust ajánlja minékünk az Atya Isten. Erős hittel higgyük azért, hogy minékünk adattatott, hogy böl-

cseségünk, megszentelésünk és váltságunk legyen, mert ennek kivüle és e nélkül senki kedves nem lehet az Atya Istennél, nem is vagon a menetele ő hozzája. Ez szereztetett az Atya Istentől, hogy minékünk mesterünk legyen, főpapunk, közbejárónk, gondviselőnk, idvességünk, életünk, és valami szükség idvességünkre, hogy mind azokat bőségesen őbenne találhassuk. Ennek adta az Isten az itiletöt, ez szereztetött az Istentől, hogy eleveneknek és holtaknak birájok legyen és hogy az híveknek életöt adjon, az hiteleneket kedig hogy örek tűzre vesse.

Ez az egész szentírásnak summája. Valaki ezt erős hittel fogadja, ezt az Atya Isten bépecsétlette örek életre. Disputáljanak az emberek valamig akarják, keressék az Istennek állatjának elrejtett voltát, hányják-vessék a szemilyeknek sokaságát és forgassák az okosságnak bölcseségét, de ez az örek élet, hogy csak tégedet egyedül való Istent esmérjenek és akit elküldettél, az Jézus Krisztust. Aki ezt hiszi, idvezült, és valaki más evangéliomot prédikál, avagy ehhez valamit ragasztand, Istennek itiletit viseli⁵⁰⁷.

Mind a két fél, tudniillik a tanítók és tanulók amég ez határban maradtanak, ép volt az anyaszentegyház. Ennek utána is jó állapotban leszünk, ha a szentírásnak együgyűségére szoktatjuk magunkat. Poenitentiát és az Atya Istenhez való megtérést, és a Krisztusban való hitet prédikálja minékünk az irás. Mit használ minékünk idvességünkre, ha szinte megérhetnék is, mi legyen az Isten az ő állatjában és miképpen az három szemily vagon az egy állatban, miképpen Istennek fia, a második személy öröktől fogva nemzettetik az Atyának állatjából és hogy ez két természetű, melynek kiki⁵⁰⁸ mind megtartja az ő tulajdonságát: mindazáltal is a szemilynek egy voltáért valami az egy

természetről mondatik, a másoknak is ugyanazon tulajdonítatják? És hogy a Szentlélek harmadik személy az Istenségben, származván az Atyától és a Fiutól, és hogy őmagától való Isten, mindazáltal hogy nem az állatot kell imádni, hanem az egy Istent?

Ezek ha szinte igazak volnának is és megérthetnők is, nem szükségesek üdvességünkre. Miért hát, hogy eképpen viaskodunk, széles ez világot tűzzel-vassal bétöltjük, holott nem találhatnánk az Istennek ígében? Bizonyában az idvességnek útja könnyű és igyenes és Istennek ígében világosan adatik előnkbe, az apastolok prédikációján⁵⁰⁹ egynéhány ezeren tértenek meg egyszersmind. Szent Pál is azt kívánja, hogy az anyaszentegyházban egyik szóljon, a többi ítélje. Ha ez kifeshetetlen⁵¹⁰ zűrzavar, tudniillik az egy állatu Istenről, három személyről és a Szentléleknek vélekedő származásáról volna az idvességnek útja helyheztetvén, senki eddig nem idvezülhetett volna, mert ezekről mind disputáltak eddig és disputálnak és a dolog mégis a bírónak ítéleti alatt vagyon és leszen.

Miképpen azért mind a tudósoknak, mind az tudatlanoknak szeretniek kell az ő idvességeket és az [örök] életöt, azonképpen erős és bizodalmos partjok vagyon, ahova siessenek, tudniillik az Istennek ígének tisztaságára és együgyűségére, kinek igaz magyarázatját így találják meg, amiképpen immár megmondattott.

Az együgyű népek kedig, kik irást nem tudnak, vegyék elő az apastoli credot és a Krisztustól szerzettetött imádságot, kibem semmi nincsen az egy állatu Istenről, sem az három Istenekről, kik egyek és egyenlőképpen örekkévalók⁵¹². De legelőször prédikáltatik az egy Istenben való hitről, ki földnek, mennynek teremője, kit miképpen kell-

jen tisztelni és esmérni az ő tulajdonságiban, megmutattott. Másod helyen helyheztetik az egy Úr Jézus Krisztus, az Atya Istennek egyetlen egy fia. Hogy kedig megérthessük, ki legyen az egyetlen egy Istennek fia, mindjárast utána vettetik: ki fogantattott Szentlélektől, születött Szűz Máriától, és ami kevetkezik. Ez a mi idvességünknek igaz fundamentoma és ezen e fundamentomon építettött meg az anyaszentegyház. Az ó-testamentumban prédikáltatik az egy Istenben való hit, mely⁵¹³ földnek-mennynek teremője, az új-testamentumban kedig hozzája tétetik, hogy higgyünk az Jézus Krisztusban is és őtet segítségre hijuk. (Johan. 14. Hebr. 7.)

Az Credonak utolsó részében az hitnek cselekedeti számláltatnak elő, a Szentléleknek megadása és az ő megpecsételtetése⁵¹⁴, (mert senki nem mondhatja az Jézus Krisztust, hanem a Szentlélek által), az híveknek gyülekezeti, mely azért mondatik szentnek, mert megtisztított és megmosogattott a Krisztusnak vérével, bűnnek bocsánatja, testnek feltámadása és az örek élet. Miképpen pedig Péter apostol (Acto. 1. 3.) Szentléleknek nevében keresztelkedni magyarázza, hogy Szentléleknek ajándékát venni⁵¹⁵ legyen, azonképpen megengedjük hinni a Szentlelket is, mert nyilván hisszük, hogy az Atya Isten az ő fiának általa mi bennünk pecsétli a mennyei életnek örekségét és bizonyában a hitnek módja nyilván magyaráztatik meg a szentírásban, mert hiszünk az Atya Istenben mint abban, akitől mindenek vadnak, hiszünk az Istennek fiában nem mint az Atya Istenben, akitől mindenek vadnak, de úgy, mint egyetlen egy mi főpapunkban és közbejárónkban, kinek általa mindenek vadnak. Hiszük az Szentlelket is, nem hogy hitünket helyheztetnünk kellene, mint valami harmadik személy-

ben és ki ömagától való Isten volna¹¹⁰, de azt hisszük, hogy az Isten ezt az ő lelkét adja minékünk és általa indítja fel az mi szívönket, hogy merjünk kiáltani, mondván: „Mi Atyánk . . .“

A könyergésnek módja, mely Krisztustól szereztetött, nyilván nagyon. Vadnak a patriárkáktól, prófétáktól, szent királyoktól, Krisztustól és az apostoloktól maradott imádságok, kikkel bátran és jó lelkiismerettel élhetünk. Hogy kedig ez utolsó időben valók¹¹¹ eltávozván e könyergésnek igaz regulájától és az háromságot egybekötvén, közbejáró nélkül imádják, avagy külön az három személyt, mindeniket ömagának¹¹², — tévelygettenek. Miérthogy kedig sem parancsolatunk, sem ígéretünk nincsen, sem valami könyergésnek módja, hogy a Szentlelket segítségre hinók és neki könyeregnénk, sokkal idvességesb és az örek életnek megtartására jobb az együgyű könyergésnek módját megtartanunk, kit a Krisztus Szent Máthénál (6. Luc. 6.) előnkbe vetött.

Miérthogy kedig a Krisztus inkább szabta magát a zsidók között való községhez, hogynemmint a farizeusokhoz és ez együgyűképpen¹¹³ tanította őket, ennekokáért ereje is a cselekedetnek megmutattatik, mert azt mondja: „Nagy sokan az kezség kezül¹¹⁴ hűnek őbenne.“ Azért mi es, miképpen kelljen nekik az ő dolgokban eljárniok és az igazságnak esméretiben nevedekniek, itt e helyen megmutatni nem haszontalan dolognak véltük lenni.

Legelőször munkálkodjanak abban, hogy hív pásztorok legyen, ki mind tudományában, mind kegyes életében próbált legyen, melyet¹¹⁵ szorgalmason és kívánsággal hallgassanak. És miérthogy nehéz megítélni, kinek nagyon igaz tudománya és kinek nincsen, e jelekről megismerhetni:

Először valamit mond, és valamit tanít, hogyha nyilvánvaló Istennek ígéjével¹¹⁶ megbizonyítja, és ha minden tanítása az hitnek ágazatja szerint nagyon, avagy nem. Ha kedig az közenséges embereknek vélekedésekhez ragaszkodott és igaz itélet nélkül valamit talál a magyarázóknál, mindeneket béveszen, semmi igaz fundamentoma nincsen, sem a bibliának írásit nem tudja, ennekokáért igaz tanítónak és a tanításra méltónak ne véljék lenni, mert parancsolatunk nagyon, hogy a törvényre és a testamentumra siessünk. Azonképpen, ha valaki szól, szólja Istennek beszédét. És az Istennek ígéje bőségesen lakozzék ti bennetek.

Másodszor meg kell látni, miképpen rendelte az ő maga életit és az ő házában valókét. Mert miképpen igazgathatja az az Istennek egyházát, ki az őmaga háza népére gondot nem visel? Afféleket Pál apostal az hitlennél alábbvalónak mondja lenni.

Utolszor, ami közenségesképpen mindenekre néz, — szükség. hogy az ő hitinek bizonyoságtétele nyilván legyen, hátravetvén minden egyéb homályos disputációkat és haszontalan vetekedéseket. Mert kívántatik, hogy hitünket jó cselekedetekkel megmutassuk, és az hit oly legyen, mely — amint Szent Pál szól — szeretetnek általa cselekedjék. A mértékletösség kedig minden emberek előtt nyilván legyen. Ne is bölcselkedjünk afelett¹¹⁷, amennyire szükség. Cselekedetünkben jó emberség és igazság megtessék, hogy eképpen jó vitézkedést vitézkedjünk¹¹⁸, megtartván az igaz hitöt és a jó lelkiismeretöt.

Életünkben e regulát megtartván, bizonyosok legyünk, hogy nem heába vitézkedtünk, de hogy szereztetett minékünk az igazságnak koronája, melyet amaz igaz bíró megad

minékünk a napon⁵²⁵. Mert felöltetettünk, ha meztelenen nem találtatunk. Megemlékezzünk mindenkoron a Szent Pálnak mondásáról: Megjelent a mi idvezítő urunknak, Krisztus Jézusnak kedve⁵²⁶ minden emberekhez, tanítván őket, hogy az istentelenséget és e világi kívánságokat megtagadván, e jelenvaló világon gyózanon⁵²⁷, igazán és isteni félelemben éljünk, várván ama bódog reménységet és megjelenését a nagy Istennek dicsőségének és a mi idvözítő Jézus Krisztusunknak. (Tit. 2.)

Utolsó részét, ezt rövideden akartuk ide vetni. Nem is kételkedünk⁵²⁸, hogy ezek kegyes és istenfélő embereknek nem használnak. És bizonyában a Szent Pál intése szerint minden visszáltatásoktól⁵²⁹ magunkat megvonnók, ha e határookban maradnánk meg; de ez utolsó időnek vétségében való nyughatatlan emberek még a jó mondásokat is szidalmazták és semmit igaz és bizonyos dolognak nem vélnek lenni, valami az ő agyokból nem születött. Nem csuda azért, ha ennyi sok visszavonások támadnak. És miérthogy így kell megpróbáltatni az híveknek hitinek, nem kell a híveknek ezen megháborodniok⁵³⁰, mert lészen az idő, melyben ők e késértetben⁵³¹ el nem esnek, de felemeltetnek, mely időben a győzedelmes Krisztus az Antikrisztusnak koporsójából miképpen kél fel, meglátják vig orcával és tiszta lelkiességgel. Azonkezben⁵³², miérthogy ezek sem fegyverrel, sem fenyegetésekkel nem vitetnek véghez, kérjük a mi ellenközöinket, hogy az Istennek igéjéből cselekedjenek velünk, mert eddig az ő irások, kit láttunk, oly volt, ki semmiképpen a mi elménket el nem vonhatta az Istennek igéjének együgyűségétől és az ő erős és állhatatos fundamentomától. Miképpen Istennek akaratjából hamar való napon⁵³³ nyilván való irásunkkal meg-

mutatjuk, hogy e dolog így vagyon és az irásokat, kiket az ő vélekedéseknek óalmazására erőszakkal vonnak, megmagyarazzuk. A békességnek és minden vigasztalásoknak Istene töltse bé a mi szívönket az ő igazságával, hogy őbenne eggyé lehessünk. Amen.

Az ellenkezőknek egyik erősségére való felelet.

Az angyalok szólnak mint Isten és isteni cselekedeteket tulajdonítanak ömagoknak, mint Mózes első könyvének 21. 22. részében írva vagyon: kevetkezik hát, hogy ez az angyal es másutt, hol effélet cselekeszik, stennek erőkkévaló fia légyen, mert ezek a cselekedetek a teremtett állatokhoz, az angyalokhoz nem illenek.

Felelet.

Efféle haszontalan következtetések semmit nem bizonyítanak. Ha azt akarják, hogy efféle beszédeknek helyt adjunk, Istennek nyilvánvaló igéjével bizonyítsanak. Legelőször kedig: hogy ez az angyal Istennek fia volt, avagy Krisztus. Ha Krisztus volt, hát még akkoron született. Ezeket az evangélisták az új-testamentomban az Szűz Máriától született Jézus Krisztusról magyarázzák és bizonyítják, nem ezen kívül valami más fiuról. Az szentírás nyilván mondja hogy az Isten régentén az ó-testamentomban szólott a próféták és az angyalok által, utolsó időben kedig az ő fiának általa (Heb. 1. 2.). Krisztus által kedig hogy szólott volna az ó-testamentomban, soholt nem mondja az irás, miképpen az evangélisták bizonyítják: (Mar. 12. 13. Act. 7. és Szent Jánosnak első részében) A törvény Mózes által adattatott, a kegyelem és az igazság a Jézus Krisztus által lött. Annak felette a Jézus Krisztusról való igiretek ezt bizonyítják (Gen. 3. 22. Deu. 18.

Heb. 3. 7.). Miképpen azért az Isten az angyalok által szólott, azonképpen azok által bizonyoságot is tött ömaga felől és nevét velek közlötte. Ezt kedig ezokért mívelte, hogy az ő parancsolatjának nagyobb becsületi legyen azoknál, a kikhöz követségben bocsátotta, miképpen Gedeonnak historiájából megtetszik, mert ez kétségbe esett vala az ő élete felől, mikoron a Jehovának angyalát látta volna, mintha veszedelem nélkül arra nem tekinthetett volna, mert az Isten az ő jelenvoltát az angyalok által mutatja vala, mellyel avagy megrettenti vala az ellenséget, avagy az övéit segíti vala, miképpen ez Mózesben nyilván meglátszik, kinek általa Faraót megrettenté, az ő népét kedig megszabadítá.

Azonképpen Szent Lukácsnak második részében a pásztoroknak jelenté meg az angyal Krisztusnak születését Bethlehemben. Mindazonáltal a pásztorok azt vallják, hogy az Úr jelentötte meg önekiek, holott az az angyal sem Isten, sem Krisztus nem volt. Azonképpen Szent Lukácsnak első részében, az apastali cselekedetről irt kenyünek⁵³⁴ 12. 13. 23. részében.

Nem kell hát ezen csodálkozni, hogyha isteni dolgokat cselekedtenek. Nemcsak az angyalok, úgymint Istennek követi ezeket magoknak tulajdonították, kik által az Isten mindeneket cselekedett az ó-testamentomban, hanem még a prófétáknak es isteni hatalom tulajdonítottatik, a miképpen Jeremiásnak első és tizedik részében írván vagyon, és azonok tulajdonítottatik az apastoloknak is (2. Cor. 10.). Azonképpen Pál apastról (Act. 26.) mondattatik, hogy választott⁵³⁰, hogy az vakoknak szemeket megnyissa és az ördegnek setétségéből az Istenhöz térítse. Azonképpen önekiek tulajdonítottatik az bűnnek megbocsátása, földön és

mennyben való megkötezés⁵⁸⁷, mennybe való bébocsátás és abból való kirekesztés, ördegnek rabságára való adás. Ezek mind Istenhöz illendő cselekedetek, mert Istentől küldetvén és Istennek követi lévén, az hatalommal ékesítettnek meg, mellyel a Krisztus az ő Atyjától, és hogy nemcsak intsék a népeket és feddjék, vigasztalják, de ugyan az ördegnek es adják, mely csak Isten tisztí.

A kik Isten követségét hordozzák és isteni tiszteket viselnek, Isteneknek neveztetnek (Psalm. 81. és Joan. 10.).

A követeknek tulajdonítatnak isteni cselekedetek, mint Mózesnek második könyvének 32. részében, hogy ő hozta ki a népet Égyiptusnak fogságából, holott az Isten őmaga hozta ki. Azonképpen Mózes szentelte fel a papokat az isteni szolgálatra. (Exod. 28.) Azonképpen a szentek ítélik meg ez világot. (I. Cor. 6.)

Pál osztogat lelki ajándékokat (Rom. 1.), az apastolok ez világnak világossági.

Az apastolok vetik meg az új Jeruzsálemnek fundamentomát. Az evangélium itil (Joan. 12.) meg tisztít. (Joan. 14.)

Ezek közül egy sem Isten azért, noha efféle isteni cselekedeteket tulajdonít az irás önekiek.

Az egy Jehova istennek nevét látjuk, hogy sok állatoknak tulajdonítatik⁵⁸⁸, mint (Gen. 22.) a Moriah hegyinek (Exod. 17.), az oltárnak, kit Mózes épített, az engesztelő lának (Exod. 27. Nume. 10.), Jeruzsálemnek (Ezech. 47.). Ezek közül azért egy sem Jehova Isten, hanem az ő jelenvoltáért, avagy hogy ott jelentette meg önne magát a Jehova Isten, avagy szólt, avagy valamit cselekedett. Semmi hát, amit az ő okoskodásokból és következésekből találnak: „azért az angyal Istennek örökkévaló fia volt stb.“

Holott pedig azt mondják, hogy *az ó-testamentomban az angyalok az embereket megáldották, mely öhoz-zájok nem illik, szükségképpen következik azért, hogy a Krisztus volt az az áldó angyal.*

Felelet.

Az ó-testamentomban a Krisztusról ezt nem olvassuk. Mózes a Krisztust előnkben támasztván az első igiretben, ő felőle azt mondja: „Az asszonyállatnak magva megrontja a kigyónak a fejét“, — jövendőről szól és megáldattatnak jövendőben, az új-testamentomban kedig úgymint jelenvalót mondja Péter apostal (Act. 3.), hogy az Atya Isten őtet elküldette, hogy minket megáldjon.

De ha szinte az ó-testamentomban áldott volna a Krisztus, semmit avval nem bizonyíthatnak az egy állatu Istenről, mert Jákob pátriárka és Izsák az ő fiait megáldották, azért egy sem volt ezek közül Isten. Nagyobb kedig, hogy az angyalok nemcsak áldnak, hanem ugyan jól cselekednek az emberekkel, őrizik, őtalmazzák, megmentik és elvesztik, miképpen Sodomának, Faraónak és Sennacheribnek historiájából nyilván vagyon.

Viszontag ezt forgatják:

Az angyalokat imádták, ennekokáért nem az angyalok voltak azok, hanem a Krisztus.

Felelet.

Efféle vélekedésekből származott következesek semmit nem bizonyítanak. Mutassanak nyilvánvaló irást, miképpen mi megmutatjuk, hogy az Istennek fia, a Jézus Krisztus, ki született Szűz Máriától, hogy ez imádtatott és nem más ebben, vagy ezen küvel⁵⁸⁹. Hozzanak nyilvánvaló irást arról és megállunk azon.

Gyakorta még az emberek es imádtattanak, miképpen

Jákob az Ézsaut, az ő atyjafiát. Egy sem vala azért közülek Krisztus. A követeknek nagy tisztességgel vagyunk, de nem az követekért, hanem azokért, kiknek követi.

Azonképpen mikor az Isten az ő jelenvoltát az angyalokban mutatná meg, szólna és mindeneket mívelne: a jelenvaló Isten, nem az angyalok imádtatik vala. Az ó-testamentomban, holott az árnyékoknak helye volt, távol lévén az árnyékoknak teste, a Krisztus, sok dolgok szenvedtettek el, melyek most elvettettek, holott a Krisztus megadatott, melyben az Atya Isten önnen magát mint egy eleven tükörben megmutatta. E nyilvánvaló Szent Máthénak 5. 6. és 19. részében, az törvénynek magyarázatjában és az elválásban, Szent Lukácsnak hatodik részében az ellenségeknek szeretetiről [való] parancsolatjában.

Ezeket azokért mondjuk, kik innét akarják a megholt szenteknek imádkozásokat erősíteni, holott az új-testamentomban Péter és az angyal nem hagyják magokat imádatni, miképpen (Act. 10. Apoc. 22.) irván vagyon.

JEGYZETEK.

1. *Kegyelmességét... kívánunk.*

Erdélyi fülnek ma már szinte magyartalan, pedig: „a hidegnek én jó orvosságát tudok (Arany) s Erdélyben is: „máját kérek, édesanyám.”

2. *Istennek templomának.* A régi nyelvben a birtokos jelző birtokos jelzője is fölveszi a *-nak, -nek* ragot.

3. *épületire*, am. épülésére. A régi nyelvben épp oly közönséges képzés volt, mint a vele sokszor egyértékű *-ás -és*.

6. *együgyüképpen*, am. egyszerűen.

7. *rövideden.* Elhomályosult *-d* kicsinyítő képző nyomatékos ismétlése. Vö. *kisdéd, aztat*.

8. *épitetet.* Ugyanolyan képzés az *épit* igéből, mint *épület* az *épülből*. Ma inkább *épitést* v. *fölepülést* mondanánk. A Ny. Sz.-ban ismeretlen.

9. *melyik légyen.* Latinismus,

10. *ennek az ő fiáról, annak az ő igéit, ebben ez tudományban.* Kedvelt szókapcsolat Dávidnál.

11. *kiadattatott*, am. kiadatott. A szenvedő ige a régi nyelvben sokszor kétszeresen is fölveszi a képzőjét.

12. *keresztyén.* Dávidnál mindig ilyen alakban. A helyesírásnak egyébként nincs hitfelekezete. A *keresztyén* és *keresztyén* közti különbségtételnek semmi értelme sincs.

13. Vö. 10.

14. *böcsülhessed.* Ö-ző alakok Dávidnál: *vött, tött, lött, böcsül, mihöz, minköt, kisöb, teremött, követközik* stb., de ezekben sem következetes: néha ugyanazon lapon van *vött* és *vedd*.

15. *visszavonyás.* Ily alakban gyakori a régi nyelvben.

16. *sokoknak*, am. sokuknak, közülök soknak.

17. *szüvek*, am. szivök.

18. *önnet magát*, am. önmagát.

19. *után*, am. útján. A birtokos személyragok *j* betűje, mint Szinnyei kimutatja (Nyr. 1888.) — eredetileg csak a magánhangzón végződő szótövek utáni hiátus betöltésére szolgált s csak innen terjedt át a mássalhangzós tövekre is.

20. *bátron*, am. bátran.

21. *itiletet*, de hátrább *itélő biró*.

22. *külömbet*, am. mást, egyebet.

23. *reményljük.* A régiségben nem ritka hangtorlódás.

24. *dihössége*, am. dühössége.

25. *megóalmaz.* Ily alakban járatos a régi nyelvben. A *megoldoz* is *oudania* a HB.-ben.

26. *királyának.* Olv. királyának.

27. *örömek*, am. örömök v. örömiük.

28. Latinismus.

29. *holott*. Értsd az eredeti helyhatározó jelentésben. Mai megengedő jelentését csak később kapta.

30. *Vö.* Prope est *iustus* meus, egressus est salvator meus, et *brachia* mea populos indicabunt. Esaias 51. 5.

31. *Latinos acc. cum inf.*

32. *Értsd*: tévelyegnek, akik vallják....

33. *teremtéjében*, am. teremőjében,

34. *együgyű*, am. egyszerű, *Vö.* 6. j.

35. *apostolinak*, am. apostolainak. A több birtokra vonatkozó birtokos ragnak eredeti alakja *i*.

36. *kitől és ki által*: a quo és per quem. Egyik a közvetlen, másik a közvetítő ok.

37. *ebben ez*. Ugyanolyan kapcsolatot, mint *abban az*. Bizonyosság a nevelő névmási eredete mellett.

38. *értelmő*, am. értelmű. *Vö minő*, mely régen minemő (= mi-nemű) volt.

39. *Latinismus*.

40. *okosság*, am. furiang.

41. *mely épülésnek... rendit... megmutatunk*. Birt. személyragu tárgy mellett alanyi ragozás.

42. *derék*, a szentírásnak csaknem állandó jelzője; jelentése: vaskos, terjedelmes, testes, nagy, egész, teljes.

43. *Értsd*: Ábrahám, Dávid magvának.

44. *állat*, am. lény.

45. *zürzavar, zúrta-zavarta*. Dávidnál mindig ilyen mélyhangú alakban.

46. *behálol*, am. hálóval befed, elhomályosít.

47. *Latinos* következményes mondat.

48. *ideig*, am. egy ideig, aliquamdiu. Ma is: ideiglenes.

49. *kifeselhetett*. Igen kedvelt szóképe a XVI–VII. század magyarjának a bűnből, zürzavarból, mentségből, vélekedésből, veszélyből stb. való *kifeslés*. Ma *kibontakozásnak* mondanók.

50. *miérthogy*. Mert a *miértből* rövidült.

51. *tanított, hogy higgyenek*. Erdélyi fülnek, mely *szeregi inni*-hoz van szokva, kétszeresen visszatetsző a tárgyatlan *tanított*. *Vö.* 92. 391.

52. Sajtóhiba. *Olv. néha*.

53. *Oratio obl.* hatása.

54. *ígértetett*, am. ígért, *született*, am. született.

55. *hátra vetvén*, am. megvetvén.

56. *egybe való csatlás*, am. egybecsatolás. *Vö.* együé való elegyítés. *Uo.*

57. *együé*, am. együvé. *Vö.* 101.

58. *melynek egyik sem volt igaz*, am. egyike. A régi nyelv az *egyiket egyiknek*, *egyikőjüknek* értette, az *-ik* eredetileg birtokos személyrag.

59. *oly* volt. Az *olyan* módhatározó raggal bővült.

60. *istenhez egyentő*. *Vö.* Simonyi: Magyar hat.

61. *azon Isten*, am. egy Isten, egyazon Isten

62. *lői, dőjőenv* olⁿ elővendőr

63. *álnakságos*, am. álnok. A *ságos* képző ma oknélküli szószaporításnak látszik, pedig régen a felsőfokot jelentette. (*Vö.* Ehrenfeld-codex. Zolnai:

Nyelvemlékeink.) Valamilyen fokozó értelme a Dávid korában is lehetett.

65. *valami igéknek suttogásával*, am. igéket suttogva.

66. *iussit adorari*.

67. *maga*, am. pedig, pedig hát.

68. *az egy állatu három személyek, örökkévalók és egyenlő istenségűek*. *Latinos* appositio

69. *tétetni*, am. tétetni.

70. *ide hátra*, am. itt hátul. Hol kérdésre ma is gyakran felelünk hova kérdésre felelő ragokkal. *Vö.* Simonyi Magyar Határozók.

71. *ennyi*, a feltámadás jelzője.

72. *holott*, am. ahol. *Vö.* 29.

73. *fel ne támadhassan*. *Vö.* 182. *Olv. támadhasson?*

74. *megrepedeztenek*. Teljesebb alakja a több. 3. személyű multnak. Torockón még él, sőt az irodalomban is: Elhulltanak legjobbaink (*Vörösmarty.*)

75. *zendőlni*, am. donnern.

76. *purgatoriomot*, de máshelyt *purgatoriomat*. Amaz ma székelyes.

77. *testes kenyér*. Olyan kenyér, mely K. valóságos teste. *Vö.* 599.

78. *Kifeslés*, *Vö.* 49. j.

79. *mellyék-koporsó*, am. szomszédos, mellette levő, a két egymásmelletti koporsó közül az egyik. A *Ny. Sz.*-ban nincs meg. Értelme: Zwingli nehezen tudta feltörni az igazságot eltemető egyik koporsót, mi is alig szabadulhatunk a másiktól.

80. *indultatni*, am. indulni, inditatni.

81. *elhitettetett*, am. elhitetett.

82. *szerzetes zsidók* am. farizeusok.

83. *irattatott*, am. iratott. *Vö.* 11.

84. *hátra vetvén*, am. félrevetvén, elhagyván

85. *hogy már*: per speciem, quasi, mintegy. *Vö.* *Ny. Sz.*

86. *és mikor az igazságnak lelke legyen*: et cum unius veritatis spiritus (animus) sit. Magyarul: *s jöllehet... van*.

87. *meg volt irattatván*. *Vö.* 11. 83.

88. *hitnek vallását*, am. hitvallást.

89. *bűnnek megbocsánatjáról*, am. megbocsátásáról. Rendes képzés a kiveszett *megbocsánik* igéből.

90. *kivőle*, am. nélkül.

91. *az egy... Istennek és Jézus Krisztusnak vallásáért* — gen. obj.

92. kiből ő parancsol, hogy higgyünk *Vö.* 51.

93. *tahát*. A *tehát* régies formája. Az időt jelentő *hát* szónak egy elhomályosult mutató névmással (*Vö. to-va*) való összetétele. Itt még csak félig-meddig kötőszó.

94. *hitető*, am. család.

95. *lelki tanító*, *Vö.* lelkipásztor.

96. *korosma*: chrisma. *Vö.* 310.

97. *kilső*, am. külső.

98. *mikoron... volna*: cum esset.

99. *ábrázatját*: képét.

100. *maga*, *Vö.* 67.

101. *semmié*. *Vö.* a tájnyelvi *kéré* *vallat*. A *-vá -vé* rag Dávidnál s általában a régi nyelvben rendszeren *v* nélkül áll.

102. együgyűség: egyszerűség. Vö. 6. j.
103. Vö. 85.
104. *paradicsomban*, am. a paradicsomban.
105. *gyülmölcsében esznek*. Vö. H. B.: es oz gimilsben halalut evec.
106. *ottan*, am. legott, statim.
107. *félek, hogy ne*: timeo ne.
108. *érte vala*. Régiesszólásmód, jelentése: törli magát érte, abba jár, azon van, abban fárad, neki adja magát stb.
109. *használt . . . a bűnnek bocsánatjára*. A *mi-e jó* analogiájára.
110. *cséngető*: csengettyű.
111. *kinek*. A *ki-t* a régi nyelv nemcsak személyre értette és vonatkoztatta.
112. *isteni káromlásokkal*: Isten-káromlásokkal.
113. L. 111.
114. Vö. 112.
115. *süvegek levetve*. Vö. szem lesütve.
116. *annyéra*, am. annyira. Összetett szó, benne a *-nyé* a *-nydj* szó emlékét őrzi.
117. *elhitette*, am. elbolondította, felültette. Vö. *hitető* am. csaló.
117. *isteni káromlást*, am. Isten káromlást. Vö. 112.
119. *könyörgettetett*, am. könyörgettetett.
120. *állat*. Vö. 44.
121. *mindazáltal azért*, am. de azért, mindamellet.
122. *zür-zavarb*. Az ilyen közép-fok igen gyakori a régi nyelvben. A *szébb* is eredetileg *szépb* volt. Vö. 151.
123. *feljebb*, am. inkább, jobban.
124. *megferteztet*, am. megfertőztet.
125. Latinos szórend.
126. t. i. a paradicsomnak.
127. *testi*: corporeus. Az ember *testi lelkes* az Ehrenfeld codex-en. (Ny. Sz.)
128. *népeknek . . . itéltetett*. Kontamináció: népektől itéltetett, népeknek tetszett.
129. *szeles* tudomány, am. esztelen, kótya.
130. *el ne vegyen abban*. Régen *beune* vettek el valamit, nem *be-lőle*. Vö. 105.
131. *bódog*, am. boldog. A régies *l* nélküli alak emlékét őrzi a Bódog személynév.
132. *evangéliomnál mást* am. evangéliumnál egyebet.
133. *ingyen sem*, am. éppen nem. Régiessz.
134. *villamni*, am. villanni. Vö. számlik: szánt, himlő: hint.
135. *elhat*: penetro. Vö. Ny. Sz.
136. *nevönket*. Vö. 38., 115.
137. *beostromlottak*: eindringen. Germanismus? Ny. Sz.-ban ismeretlen.
138. *eltitkolt*, am. titkos.
339. *ó-törvény*, am. ó-testamentum.
140. *különböztetett*, am. van megkülönböztetve.
141. *állatni*. Vö. Állata őrzeni négy atabárdost (Arany.)
142. *támasztottak*, am. találtak, *támad*, am. keletkezik.

143. *jövendőképpen megmondották* am. megjövendölték. Vö. 306.
144. *és kit az atyák nem esmértenek*. Régiessz. Inversio, vö. És kit a csizmáján viselt sarkantyúját. (Ilosvai.)
145. *támad*, am. keletkezik. Vö. 142.
146. *készerítették*. Nem sajtóhiba, a *kényszerít* igének régies alakja.
147. Vö. 141.
148. *mindjárst*, am. mindjárast.
149. *istoriáknak*, am. historiáknak.
150. *mely dolgot megjelentünk*, am. melyet megjelentünk, e dolgot megjelentjük. Vö. 187. 391.
151. *éktelenből*. Vö. 112.
152. *közönséges hagyományával*, am. parancsával, rendeletével.
153. *ismeg* v. *ismég*. A *megint* és *ismét* közös őse az *ismegént*.
154. *törököknek hitek*. Vö. 27.
155. *nevő*. Vö. 38. 64.
156. *értelmétől*, am. véleményétől.
157. *gyanakodtak Nazianzenushoz*, am. gy. N.-ra. L. Ny. Sz.
158. *meghamisítás*, am. megcáfolás, hamisságának kimutatása.
159. *vetik*, am. hozzák föl?
160. *hadnagy*. Szükségtelen mondani, hogy nem *Lieutenant*.
161. *hagytak hátra*: praetermittere, vernachlässigen. Vö. Ny. Sz.
162. L. 93. j.
163. Am. hitcikkelyekről.
164. *rendelt*, am. alapított, szerzett.
165. *hogy az anyaszentegyháznak semmi ábrázatja nem tetszett meg*. Értelme: az anyaszentegyházon nem látszott meg, hogy anyaszentegyház. A *tetszik*-nek *látszik*, *jöltünik* jelentése volt régen.
166. *haladékba maradtak*, am. meg nem kezdődtek, elhalasztódtak. Ny. Sz.-ban ismeretlen.
167. *kezdeti*. Ezt az alakját a 3. sz. birtokosragnak igen gyakran használja a népnyelv. Se szeri, se száma.
168. *könyvén való*, am. könyvéhez irt.
169. *summa*, am. összefoglalás.
170. *kezdetének nevezetlenni*. A *kezd* itt segédige, mégis fölveszi a szenvedő alakot.
171. *végezést kezdének tenni*, am. határoz.
172. *szerez*, am. határoz, megállapít.
173. *szólván*, am. szóltokban, ha szólnak.
174. *egyenesség*: concordantia. Übereinstimmung. Vö. Ny. Sz.
175. *felette igen*. Gyakori kapcsolat a régi nyelvben.
176. *prédikállani*. Ma is van *szó-lani* és *szóllani*.
178. *váras*. Régen *váras* (am. várral bíró) volt a *város*. Vö. házas.
179. *és hogy semmi vetélkedésnél, gyűlölségnél és pártütésnél egyéb nem volna*. — Értelme: hogy semmi egyéb (más), hanem csak vetélkedés.
180. *tudományban*, am. tudományról, t. felől.

181. Vö. 167.
 182. *megsokasadtanak*. Vö. 74.
 183. *verítezvén*, am. veritékez-
 vén.
 184. *beszéllene*. Vö. 176. j.
 185. *megbeszélés* v. *mcgbeszél-
 lés*, am. relatio. Vö. Ny. Sz.
 186. *ki-t* a régi nyelv s a tájnyelvek
 nemcsak személyre vonatkoztatják.
 187. *mely irásában az Isten
 felől való hamis okoskodó tudomá-
 nyt megjelentett*. Vö. 150.
 188. *esmeg*. L. 153.
 189. *ki tudós és az Istennek
 igazságnak erős oltalmazója volt*,
 am. az Isten igazságának, v. isteni igaz-
 ságnak.
 190. *tudakozó*: scrutator.
 191. *neű*: L. 38., 64., 155.
 192. Latinos szerk.
 193. *meghamisít*, am. kimutatja,
 hogy hamis.
 194. Vö. Vir sapientissimus,
 Cicero.
 195. *választással*, am. kritikával.
 196. *írásoknak*, am. írásának.
 197. *aggasztalja magát*: am.
 törli magát, aggódik. -Ilyen jelentésben
 ismeretlen a Ny. Sz.-ban.
 198. *rendelés*, Vö. *versrendelés*:
 compositio carminum.
 199. *építi*, am. építi.
 200. *miérthogy*, am. minthogy,
 merthogy.
 201. *fundamentum, fundamen-
 tum* egyaránt van Dávidnál Van egyéb-
 ként Tigrurom is.
 202. *attúl*, am. töle.
203. *penig*. Kaméleon természetű
 szó. Dávidnál még *kedig*, *kedég*, *pedig*
 alakban fordul elő.
 204. *osztón*, am. osztán. Vö. Ny.
 Sz.
 205. *elfordulás*, am. felfordulás,
 ledülés, összeomlás.
 206. *rakás*, am. épület Vö. Ny. Sz.
 207. *megromol*, *elromol*, am.
 összeomlik, romba dől.
 208. *oda fel*. Vö. 70.
 209. *alkalmatos*, a szövegben *al-
 kulmatosnak* írva. am. illő, találó.
 210. *Antikrisztus*, „azaz az igaz
 Krisztus ellen való hamis Krisztus.”
 211. *ha*, am. vajjon. Vö. Én nem-
 zetem, ha... (Arany: Széchenyi eml.)
 212. *kegyeimességének*, a szöveg-
 ben *kegyelmességnek*.
 213. *elé jött*, am. eljött.
 214. *nem hágy minket is*, am.
 minket sem hagy.
 215. *mindnyájan*. Ma ebben az
 alakban csak az alanyra vonatkozhatik:
 mi (mindnyájan), ti (mindnyájan), ők
 (mindnyájan) s határozó-voltát már alig
 érezzük. Régen inkább annak érezték s
 azért beszélhettek így: hogy megvilágo-
 sítson mindnyájan (am. mindnyájunkat),
 kérlek titeket mindnyájan (Virg. C.) stb.
 L. Ny. Sz. (Arra is gondolhatnánk, hogy
 a *mi mindnyájan-t* egységes kifejezésnek
 érezte a nyelv s azért ragozta így: minket
 mindnyájan, nekünk mindnyájan stb.)
 A *ketten*-nel éppen így vagyunk: Bá-
 lint déáknál vagyon... átlácz azt is
ketten nekik hagyom. De im egy dol-
 got mondhatok csak *nektek ketten* (Ny.
 Sz.) Ha Isten *minket ketten* öszvebir.
 (Középkori gajd.)

216. *fekedtünk* v. *fekettünk?*
 A v. tövek perfectumára nézve vö. T.
 M. Ny. 266. l.
 217. *megmutatonk*. Vö. 136.
 218. *feltámasztá*. Vö. 142. 145.
 219. *derék*. Vö. 42.
 220. *valamely részéből*, am. tél-
 tul, részben.
 221. *eligazít*, am. rendbe szed,
 tisztáz.
 222. *derék szerént való*, am.
 igazi, valódi, derekas.
 223. *Zwingliust és egyebeket*.
 Az egyéb a régi nyelvben személyre is
 vonatkozhatott.
 224. s ennek az ő fia. Vö. 10.
 225. *szerzettett*, am. szerzett.
 226. *kik*. Értsd: semmit, semmi
 szerzést, kik...
 227. *méltóság*, am. tekintély.
 228. *vastagság*, am. firmitudo,
 robur. Vö. Ny. Sz.
 229. *praktika*, am. machinatio.
 230. *öszvő*. A szóvégi *e*-nek *ő*, *ű*
 után *ő*-re való változás: érdekes hang-
 tani sajátosság, mely nyelvemlékeink kö-
 zött a Bécsi és Münchener codexben,
 nyelvjárásaink között a göcsejiben, csán-
 góban és torockóiban van meg. Dávid-
 nál csak egy-két szóban észlelhető.
 231. *maga*. Vö. 67.
 232. *kereszthányás*, am. kereszt-
 vetés.
 233. *kötelezés*, am. implicatio, li-
 gamen. Vö. Ny. Sz.
 234. *leestenek*, am. összeomlottak.
 Vö. Ny. Sz.
 235. *környül*. A mai nyelvhaszná-
 latból kikoptatta és kiszorította a *körül*.
 236. *rútságos*, Vö. 63.
 237. *külömb* nem azt teszi, hogy
 jobb, hanem: egyéb, más.
 238. *állat*. Vö. 44
 239. *hitnek vallásinak*, am. hit-
 vallásnak.
 240. *hogy más nélkül nem szü-
 kölködünk*, am. hogy másra nem szo-
 rulunk.
 241. *varázsolás*. Ily alakban is-
 meretlen a Ny. Sz.-ban.
 242. *helyen ne maradjon*, am.
 meg ne álljon, elpusztuljon.
 243. *kiben*, t. i. az anyaszentegyház-
 ban.
 244. *másunnét való*. Ma is így
 a legtöbb erdélyi nyelvjárásban
 245. *ennekokáért*, am. azért.
 246. *nagyobb részét elmente
 volna a pusztának*. Intransitív ige
 transitív jelentésben. Ma csak a költői
 nyelv engedheti meg Ny. Sz.-ban isme-
 retlen.
 247. *szava által*, am. szavától.
 248. *még*, am. míg.
 249. *és...* Pongyola mondatfűzés.
 250. *Józsuetól és Calebtől meg-
 válvá*, am. J. és C. kivételével.
 251. *az ő gyermekek*, am. gyer-
 mekeik.
 252. *szállott*. Vö. Kire száll a va-
 gyon?
 253. *eszönkben*. Vö. 38., 64., 155.
 141.
 254. *küldette*, am. küldötte.
 255. *megkémeljük*, am. megkém-
 eljük, kikémeljük.
 256. *gyümölcsében*, am. gyümöl-
 cséből. Vö. 105.

257. *gyenyerködtet*, am. gyönyörködtet.

158. *kivánságára*, am. megkívánására.

259. *főhadnagyokkal*, am. a fővezetőkkel. Vö. 100.

260. *megemisztetének*, am. elpusztultak.

261. *történt*. Olv. törtint.

262. Értelme: Csak az urvasorai bor kérdése tisztázódott.

263. *mind fejenként*, am. külön-külön.

264. Értsd: . . . Erasmusnak Isten és Krisztus ismeretének gyümölcsét adá.

265. *üdében*, am. időben. Vö. időben.

266. *ezen egy üdőben*, am. azon egy, ugyanegy időben.

267. *ezek ez kémek*, am. ezek a kémek.

268. *ijeszték el*, am. elijeszték.

269. *megbúsulván*, am. megharagudván. Vö. Nyögte Mátyás *bús* hadát Bécsnek büszke vára.

270. Értsd: minket, kik azoknak maradéki vagyunk.

271. *kazdagság*, am. gazdagság. Régen az előbbi alak volt gyakoribb.

272. *megtetszett*, am. nyilvánvalóvá lett. Vö. 165.

273. *Szinte ilyen*, am. szintígy, szintúgy; *szinte úgy*, am. szintúgy.

274. *egyaránt*, am. egyformán.

275. *vetélkedések*, am. vetélkedései. Vö. 251.

275. *nyomatott* am. nyomtatott.

277. Confessio August.

278. *szállá beszédre*. Ereszkedet vitába — mondanók ma.

279. Marpurgum: Marburg; Tigurom: Zürich.

280. De trinitatis erroribus.

281. *magyarázatit az újtestamentomra*, t. i vonatkozó magyarázatit

282. *egymásra hadakoztanak*. Rendes vonzat a régi nyelvben. Vö. Ny Sz.

283. *szomjéhozván*, am. szomjuhozván. A *szom-éh* második fele a gyomrot jelentő *joh* összevont alakja. Vö. Simonyi: Magyar nyelv. 367.

284. *késérget*, tulajdonképpen *késértget*.

285. *nem hiáha volt, . . . hogy volt*, am. nem hiában volt. Szószaporítás.

286. *elmulhatatlanképpen*: unbedingt.

287. *jó*, am. salus, commodum Vö. Ny. Sz.

288. *megpusztit*, am. devasto. Vö. Ny. Sz.

290. *helyhezttetik*, am. helyeztetik. Vö. 11.

291. *hozzávet*, am. hozzá ad.

292. *szám*, am. számjegy, numerus

293. *nap számban*, *szám* am ordo, series.

294. *hangosban*. Vö. 122.

295. *megzendülend*. A fut. perfinak felel meg.

296. *veszni*, am. veszniök.

297. *látás*, am. jelenés.

298. *melyet még nem láttunk, hogy bételjesedtt volna*. Vö. 538.

299. *kenveres Krisztus*. Vö. *tes-tes kenyér*.

300. *nagy részből*, am. nagy részben.

301. *ellene mondást*, am. *ellenmondást*.

303. *prédikálott*, olv. prédikállott. Vö. 176.

305. *ilyen dolgok követik azokat*, am. ilyen dolgok következnek azokra.

306. *mondotta, hogy meglesznek*, am. ígérte. Vö. 143.

307. *könyü*, v. *kenyü* a *könyv*-nek régi alakja, mint *nyelv*-nek a *nyelü*. Brassai bácsi megpróbálta föltámasztani őket, de természetesen sikertelenül.

308. *ez voltak*. Sajtóhiba, olv. ez volt oka.

309. *köteleztetett*, am. köttetett.

310. *krisma*, vagy kriszma, *azaz kenet*, máshelyt korosma. Vö. 96.

311. *setétséges világcsáság*. Vö. 63.

312. *fejenként*, am. capitulatim, viritim. Vö. Ny. Sz.

313. *kereszthányás*. Vö. 232.

314. *léh*, am. halo, halito, spiro. Ma csak a *lehell* alakban bővülve él tovább.

315. *holott*, am. melyben. Vö. 29.

316. *megolt*, am. kiolt, extinguo.

317. *irt*, t. i. levelében.

318. *térésére*, am. hogy megtérjenek, megtérhessenek.

319. *az A. országának elveszésére szabja. Vmit vmire szab*, régi magyar szólás.

320. *ide alá való*. Vö. 70

321. *legyen*. Latinos következményes mondat.

322. *kiadó*, am. editor. A Ny. Sz. nem említi.

323. *megirattattanak jövődöképpen*, am. megjósoltattak.

324. *ez mái napig*. Az aranyoszéki nyelvjárásban ez mái napig élő régiség.

325. *bálványozáson*, t. i. keresztül.

326. *eljöveteli*, am. eljövele. Vö. 167.

327. *holott*. Vö. 29.

328. *visszavon*, am. visszatérít.

329. *jobb részét*, am. nagyobb részét.

330. *től b ideig való*, am. több ideig tartó.

331. *ide aló jegyzett*. Vö. 70.

332. *másod*, am. második.

333. *az Izrael maradékinak minden nemzetségéről való egybegyűjtéséről*, am. Izrael minden nemzetségről való maradékinak egybegy.

334. *jöveteliben*, am. jövelekor.

335. *ábrázaljában*, am. képében.

336. *vetélkednek a tudományról*, am. vitatkoznak, disputálnak a tudomány felől.

337. *siván*. Si, siv: rugio, ploro. Vö. Ny. Sz.

339. *ki olasz nemzet vala*. Kolozsvár vidékén ma is: Miféle nemzet vagy?

340. *elő nem jött*, am. el nem jött.

341. *hanem várni kell az Antikrisztus romlása után.* Várvalami után, am. vár valamire.

342. *lelkével,* am. lelkétől, lelke által.

343. *ményemű,* am. mtnémű. Vö. 390.

344. *ugyanazonról,* am. ugyanarról.

345. *megtérő Izraelnek,* am. Izrael visszatérő népének.

346. *voltaszerint,* am. voltaképpen, valóban, igazán.

347. *Attractio.*

348. t. i. az Apost. cselekedetinek.

350. *megnyugotja,* am. megnyugtatja Régen *megnyugotja.* Vö. Ny. Sz.

351. *Értsd: Látod, azért (van az), hogy . . . ígértetett, hogy . . .*

352. *keresi,* t. i. a maga igazát.

353. *patvarkodás,* am. fraus, dolus. Vö. Ny. Sz.

354. *elhasonlanék a királytól,* am. meghasonlík királyával.

355. *és mind a többi,* am. s a többi.

356. *senki ne kételkedjék . . . , hogy . . . el nem végezné.* A mellékmondatban a pleonázmusnak látszó *nem* szót a *nem kételkedik* tagadó jelentése teszi szükségessé. Vö. latinban is: *quis dubitat, quin.*

357. *elküldettél,* am. elküldöttél.

358. *a közenséges egyenlő értelmű tanítóknak Erdélyországban vallásoknak bizonságára,* am. az erdélyi unitárius tanítók vallásának bizonságára.

350. *magasságbeli: altissimus.*

L. Refut. scripti Petri Mellii. A 3. A magyar szöveg fordítása a latinnak.

360. *legelőszer* v. *legyelőszer.* Vö. 455.

361. *mértékhetetlen.* A *végzetlen*-nel együtt a *mondhatatlan* stb. analogiájára keletkezhetett.

362. *mosogatás.* Vö. *per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti.* Refut. scripti P. Mellii A. 3.

363. *megidvössítő* v. *idvössítő,* am. servator.

364. *árnyékoztatván: o bumbran te ipsius virtute* Uo.

365. Vö. *credimus eundem fuisse esseque deum de deo, lumen de lumine, deum verum de deo vero, sapientem de sapiente, creatorem de creatore et immortalem de immortali.* Uo.

366. Vö. *quia suam illi divinitatem cum omni plenitudine pater communicavit.* Uo.

367. t. i. megígért.

368. Vö. *quem Christum hominem Dei filium fuisse diserte per centurionem scriptura pronuntiavit.* Uo.

369. Vö. *unigenitum.*

370. A szövegnől kimaradt. Vö. *iudicem vivorum et mortuorum.*

371. Vö. *qui est benedictus in secula.* Uo.

372. *apolgatunk,* am. osculamur.

374. Vö. *et hunc crucifixum.* Uo.

374. Vö. *quod id nullibi unquam fecerit scriptura.* Uo.

375. *hínia, imádnia,* közönséges formák a régiségben és a népnyelvben. Valószínűleg a 3. személynek általánosításából magyarázhatók. Tüz. Magy. Ny.

376. *hitelre való,* am. hiteles, fide digna.

377. *igiének,* am. igéjének.

378. *derék.* Vö. 42.

379. *béhozza,* am. előnkbe állítja.

380. *ne kételkedjél . . . lenni.* Latinismus.

381. *külömböztetik,* am. különböztetik, megkülönböztetik.

382. *előljáró,* am. előbbi.

383. *dicséíts meg,* am. dicsőítsd meg. A *d* betű nem sajtóhibából maradt el. Úgy mondták és írták, *d* nélkül.

384. *megigazit,* am. igazzá tesz, rectificio. Vö. Ny. Sz.

385. Vö. *ad obeditionem fidei.*

386. Vö. Károlinál: És senkit e földön Atyátoknak ne nevezetek: mert egy a ti Atyátok, ki mennyben vagyon.

387. *világnak rendelésének előtte.* Vö. Károlinál: minekelőtte e világnak fundamentuma felvettetnék.

388. *öltöztetem,* am. felöltöztetem (azt).

389. *kenyvből,* am. könyvből.

390. *mindenyütt* v. *mindenütt.* Vö. 343.

391. *mondja.* Az ilyen tárgyas alakot Kertész (Analogia a mondat szerkesztésben 51 l.) a mellérendelő szerkezet attractiós analogiájának magyarázza: *kit mond + őt mondja = kit mondja.*

392. *mely személyek nem állat:* *quae essentia non sunt.*

393. *antithesisnak.* Kolozsvári fülnek ma jobban hangzanék az antithesisnek, valamint Ágnesnek, Albertnek, honvédek.

394. *egytermészeti,* am. egytermészeti.

395. *nem engedőtt:* *non pepercit.*

395. *magának megengesztelt:* *sibi reconciliavit.*

396. *megjegyzettettünk,* am. eljegyzettünk: *quo nos obsignamur ad vitam.*

397. *szerezte meg:* *peregit.*

398. *személyő.* Vö. 38. 64. stb.

399. *Második oka, hogy . . . megmaradjon.* Értelme: második oka, amiért meg kell maradnia, az, mivelhogy a próféták . . . A *hogy* a *mert*-tel helyet és szerepet cserélt. *Secunda causa, ut auctoritas patris illaesa maneat: prophetae enim . . .*

400. *ezenre,* am. erre.

401. *megfertelmezte,* am. megfertőztette: *corruptit.* De vera . . . cap. V.

402. *Értsd: ezt pedig azért tette, hogy . . .*

403. *Olv. választottakat.*

404. *beborítanája:* *destrueret.*

405. *betöltették,* am. betöltötték. Vö. 388.

406. *maga.* L. 67.

407. Vö. 399.

408. *oda fel.* Locativus helyett lativus régen sokkal gyakoribb, mint ma.

409. *A tulajdonság az előszámlált, nem az Atya Isten Vö. a*

Brassai kifigurázta Rövid Magyarok Történetét.

410. *helyt*, am. helyet.

411. *rendelte*: statuerit donare.

412. *arra mégyen*: eo recidit. De vera . . . cap. V.

413. unigenitus.

414. *szülöttet*, am. szülött-et.

415. *Örektől fogva rendeltetött*: praecognitus.

216. Operamini cibum non qui perit, sed qui permanent.

417. *mindnyájan*: Vö. 215.

418. approbatum virum.

419. jobbajával: dextera.

420. *név*, olv. nevet: (ti. adott) nomen supra omnia nomina. Csattanós bizonyíték a mellett, hogy a magyar szöveg a fordítás.

421. Durva latinismus.

432. qui fidelis est ei: ki hív annak.

423. *ítélővő*, am. ítélőjévé.

424. *vigosságunk*, olv. világosságunk: ut sit lux nostra.

425. de secundo.

426. Értsd: úgy pedig mint személy, az Atyától született: quatenus vero est persona, natum esse ex hypostasi patris.

427. *az ő állatját öntette*: essentiam suam transfuderit.

428. *mely*, am. ki.

429. *sem . . . fel nem magasztaltatott*: nec glorificatum.

430. Vö. quem visibilem quoque demonstravit et nobis commendavit.

431. *Istennek igéje kívül* am. nem I. igéje alapján.

432. Latinismus. Vö. Simplicissime Christus fundamentum salutis proposuit et eam in Dei patris et sui cognitione collocavit.

434. *egység*, am. egység.

436. *miért a Krisztus itt semmi emlékeztetést nem tesz*. Kérdő mondat a vonatkozó mondat szórendjével: quare nullam hic mentinem Spiritus Sancti Christus faciat.

436. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est illius *De falsa*.

437. ministrata a nobis et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi. *De falsa*.

438. *Adjon*, olv. adja. Ut det nobis corroborari per spiritum sanctum. Értsd: Adjon t. megerősödést.

439. t. i. oka. Quia est spiritus adoptionis filiorum Dei.

440. *bocsátta*, am. bocsátotta.

441. est communicatio et ob-signatio vitae aeternae.

442. in die redemptionis.

443. sed ut heredi omnium rerum a se constituto.

444. prae consortibus suis.

445. *vigasságos, bátorságos*. Vö. 63.

446. *ékesen való szólást*, am. eloquentiam.

447. facit homines peccatores agentes poenitentiam.

448. *szarándok*. Régen sz-szel ejtették, nem z-vel. Vö. Szala megye.

449. Latinismus: ut certi simus salutem mostram in tuto esse.

450. Quoniam vero arcana sua irrigatione ad germina iustitiae proferenda nos foecundat.

451. *jövetek*, am. venite. Vö. Boldogok eljövetek. (Sylvester).

452. *megtisztit az ő népét*, t. i. minket. Hogy valóban ezt érzi tárgynak, bizonyítja a köv. mondat: az életnek erejében helyheztes és megtart. (t. i. minket.)

453. *megöntöztetvén*, olv. megöntöztvén t. i. minket.

454. *koholyán*: excoquendo.

455. *gyerjeszti*, am. gerjeszti. Ily alakban gyakorta találjuk nyelvemlékeinkben. Vö. gyenge: genge. Vö. 360.

456. Csak a latin eredeti teszi érthetővé: denique describitur nobis quasi fons vel Dei manus. A *describitur*-nak *előnkbe adatik mint valami és neveztetik valaminek* jelentései contaminálódnak.

457. *gyanokodásokkal*: coniecturis; találgatás.

458. *csinált beszéd*: syllogismus.

459. *keteselek nem vagyunk*: adstricti non sumus.

460. anathema sit.

461. *kivesztette*, am. kiirtotta.

462. *az ő kedvéből*: ex gratia ipsius.

463. *az ő kohából*: ex illius officina.

465. *vélkedősökből*, olv. vélekedésekből.

466. *hogya vagyón-é?* am. vajjon van-é?

467. Latinismus.

468. *mind széllyel*, am. szerteszellyel.

469. *maradéki*, am. maradványai.

470. *valljon*. A *vall* igének régen *habet*, am. bir, jelentése volt.

471. *vettettek*, am. járultak, adtak.

472. *megjelenti*, am. nyilvánvalóvá teszi.

473. *üde szerént*, am. lassanként, idővel. *Idő szerint való*: temporarius. Vö. Ny. Sz.

474. *nevekedésekkel*, t. i. a hitben, az igaz vallásban való nevekedéssel, gyarapodással.

475. *következés*, am. következtetés

476. *siessünk*. Pregnáns kifejezés, a *properat* lehetett a dajkája.

477. *itilettel él*, am. itélkezik.

478. *miképpen nem*, am. *hogynem*. Kérdés.

479. Értelme: a Szentlélek által leszünk Istennek fiaivá.

480. *mihent*, am. mihelyt.

481. *azért ismer*, am. arról, azon, abból.

482. Értelme: a Szentlélek által találjuk meg az irásnak igaz értelmét.

483. *lelki*, olv. élek.

484. Szórend: A Szentlélek

mindeneket eszetekbe juttat, akiket (t. i. amiket) szóltam.

485. *viseltetnek*: ducuntur, feruntur.

486. *annyi lelket*, am. értelmet.

487. *mint egy*. Még nem egy szó.

488. *végezött dolog*, am. tiszta sor.

489. *állhatatos*, am. állandó.

490. *értekezik*, am. scrutatur.

491. *önnen köztek*: maguk közt.

492. *Értsd*: hogy másodszor megkereszteljük az eretnekeket, ha megtérnének.

493. *megegyesül*, am. megegyez.

494. *könyergésben kell magát embernek foglalni*. Germanismus: sich ins Gebet fassen.

495. *Értelme*: ami I. igéjét illeti.

496. *megbántja*, am. akadályozza, gátolja az igazságról való tudakozódást,

497. *mennek az olvasására*, am. fognak az olvasáshoz.

498. *be kell menni a szentírásnak olvasására*, am. eingehen auf . . ., bele kell mélyedni. Germanismus.

499. *célre*, am. célra. Olykor magashangu még Pázmánynál is.

500. *jél meg nem gondolván*, eszekbe nem vévén, . . . hozattattak. Latin abl. absolutusos mondatokra emlékeztet.

501. *mikoron*: cum. Latinismus.

502. *Értsd*: s ez egy állatu Istent Atyaistennek mondták.

503. *a kezben*, am. aközben, azalatt.

504. Accus cum inf.

505. *mind egész e cselekedet*. Régies szórend. Vö. mind széles e világon.

506. *dicsekedhessünk a mi cselekedetünkről*. Latinismus: gloriari de aliqua re.

507. *Istennek itilletit viseli*, am. I. i. vonja magára, szenved.

508. *melynek kiki*, am. melynek (t. i. a két természetnek) mindegyike, vagy amint régen mondták, mindegyik. Érdekes analogia, melyet a mindegyikben levő birt. személyrag elhomályosulása tett lehetővé. Vö. 58.

509. *megtér a prédikációján*. Ma inkább prédikációjára

510. *kifeshetetlen zűrzavar*, t. i. amelyből nem lehet kifesleni. Vö. 49.

211. Pongyola szerkesztés. *Értsd*: Ha e zűrzavarban, t. i. az egy állatu Istenről, három személyről és a Szentléleknek származásáról való vélekedésben volna helyezve az idvesség útja . . .

513. *mely*. ti. az Isten.

514. *megpeczeltetese* sajtóhiba.

515. Vö. 504.

516. *és ki ömagától való Isten volna*, am. és mint valami ömagától való Istenben. Az ily lazán beékelt főnévi mellékmondat igen gyakori Dávidnál. Latin hatásnak látszik.

517. Személyre vonatkozik; ma *korunk*-nak mondanók.

518. *ömagának*, am. für sich. Germanismus.

519. Vö. 6.

520. Olv. község közül hívének.

521. melyet, am. kit.

522. Olv. Istennek nyilvánvaló igéjével. Vö. 409.

523. *Ne is bölcselkedjenek a felett*. Nem a német *darüber* mainapság járatos mása, hanem *azonfelül* az értelme.

524. *vitézkedést vitézkedjünk*. Kedvelt stilsztikai dísz Dávidnál.

525. *a napon*, am. azon a napon.

526. *kedv*: gratia.

527. *gyózanon*, am. józanon. Vö. 455.

528. *nem kételkedünk, hogy . . . nem használnak*. Vö. 356.

529. *visszáltatás*: controversia. Vö. Ny. Sz.

530. *megháborodik*: perturbor. Vö. Ny. Sz.

531. *késértelben*, am. kísértésben.

532. *azonkeztben*, am. aközben.

533. *hamar való napon*. Olyanforma pleonasmus, mint: akkor időben, egyszer időben, akkor tájban. Vö. Kertész: Analogia a mondatszerkesztésben.

534. *kenyűnek*, vö. 307.

535. *azonok*, am. ugyanazok.

536. *választott*, am. választva van.

537. *megkötezés*, am. megkötözés.

538. *Az egy Jehova Istennek nevét látjuk, hogy sok állatoknak tulajdonittatik*. Kedvelt attractiós szerkezet Dávidnál.

539. *ezen kívül*, am. ezen kívül. Aranyosszéken ma is *ezen küjel*.